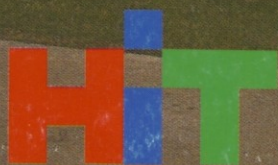

Kras

Februar 1999, št. 31

cena 600 SIT

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

Hotel Igralnica Turizem

mobitel

SLOVENSKI OPERATOR NMT & GSM

Revija Kras podpirajo

PETROL

V NJENIH PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV
NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

*Dunajska 5
1509 Ljubljana*

*Tel.: +386 61 314 346
17 56 800, 17 56 801
Fax: +386 61 302 658*

DELO *tiskarna*

Kuhan Pršut...

Spoštovani potrošniki!

Predstavljamo vam družino izvrstnih kubanih pršutov Kras.

Kubanemu pršutu Kras, ki je na trgu že poznan, smo dodali še kuhan pršut - extra, pečen pršut ter kuhano pleče. Izdelki se med seboj razlikujejo po obliki in okusu. Vsi so pripravljene iz skrbno izbranih svinjskih stegen z dodatki začimb, ki jim poudarijo in oblikujejo okus.

Končni izdelki so **sočni, sladki, mehke teksture, z izredno nizko vsebnostjo maščobe ter bogati z vitamini in minerali.**

To so lastnosti, ki odlikujejo naše kubane pršute in zaradi katerih lahko trdimo, da so to **zdravi izdelki.**

Priporočamo jih v prebrani otrok in ljudi, ki imajo zaradi zdravstvenih težav omejeno uživanje mesnih izdelkov.

Kuban pršut lahko postrežemo kot samostojno jed za zajtrk ali malico, kot predjed za kosilo ali ga uporabimo kot dodatek pri pripravi raznih mesnih jedi.

Pršuti so pakirani v vrečke različnih barv. Na ta način si boste lažje zapomnili tip pršuta, ki vam je po okusu najbolj všeč.

Privoščite si rezino kubanega pršuta. Prepričani smo, da vam ne bo žal.

KRAS

Obrazi Krasa

Obrazi Krasa je naslov razstave računalniških grafik Bogdana Sobana, dipl.inž. iz Vrtojbe, ki smo si jo lahko ogledali v drugi polovici decembra in v prvi polovici januarja v Galeriji Kulturnega doma v Gorici. Zaradi svoje izjemnosti kot zmes igre, domišljije in umetnosti je razstava vzbudila veliko zanimanje ne samo številne publike marveč tudi likovnih kritikov...

(Preberite na 31. strani)

4/98

Kras

B. Soban

... Računalniško ustvarjene kompozicije ne ponazarjajo krajin v njihovi resnični podobi, temveč vsebujejo barvne in oblikovne značilnosti kraške pokrajine do te mere, da v njih zaslutimo motiviko, ki jo razlikuje od drugih pejsažev. Gre za namišljene podobe, ki pa so v stanju, da nam priključijo v spomin vse tiste kraške koticke, ki so se izoblikovali v naši podzavesti med odkrivanjem in spoznavanjem lepot te trde, kamnite, pa vendar tako očarljive pokrajine, ki te osvoji”...

Slika na naslovnici:
Prenovljena domačija Petra Tavčarja
v Svetem pri Komnu

Telefoni revije Kras:

061/121-46-95

061/121-46-90

067/78-434

Fax: 061/121-46-95

Kras, revija o Krasu in krasu, izdaja podjetje MediaCarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana - Telefon: +386-61/121-46-95, +386-61/121-46-90; fax: +386-61-121-46-95 - E-mail: mediacarso@eunet.si - Glavni urednik: Lev Lisjak - Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj - Naslov: uredništvo revije Kras, p.p. 17, 6223 Komnen; telefon: +386-67/78-434 - Maloprodajna cena 600 SIT, 4,00 evre, 5,00 \$, 7,00 DEM in 6.000,00 Lit.; naročnina za šest zaporednih izdaj s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 4.000,00 SIT, s pošto dostavo na naročnikov naslov v tujini 6.000,00 SIT, 33,00 evrov, 36,00 \$, 62,00 DEM ali 60.000 Lit - Žiro račun: 50100-603-43117 - Devizni račun pri NLB, podružnici Center: 900-27620-91455/0 - Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana - Fotografije: Fotoagencija MediaCarso - Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pisanega dovoljenja ponatis ali kakršno koli povzemanje objavljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno - Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po 5-odstotni stopnji - Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257 Organizacija tiska: K Korotan Ljubljana d.o.o.

Kras

FEBRUAR 1999, št. 31

Agencija Kras	STORITI VSE ZA OHRANITEV KRASA!	5
Dr. Peter Fister	APEL BO ZDRUŽEVAL KAR ŠIROK STROKOVNI KROG...	8
Tatjana Rener za Agencijo Kras	NAJPREJ IZOBLIKOVATI CELOVITO STRATEGIJO CELOSTNEGA RAZVOJA KRASA!	10
Agencija Kras	NAGRADA PIRANESI '98 ZA POČIVALIŠČA OB KOLESARSKIH POTEH PO KRASU	13
Milena Marega	DO REŠITEV PO MERI LJUDI	20
Milena Marega	O PRENOVI DA, O PRŠUTU NE!	22
Dr. Andrej Kranjc v spomin na dr. Petra Habiča	ŠELE SČASOMA BOMO SPOZNALI OBSEG VRZELI...	24
Evgen Gerželj	DROBNICA NEKDAJ, SEDAJ IN V BODOČE	26
Agencija Kras	POMAGAJMO LASTOVKAM Z GNEZDILNO POLICO!	28
Agencija Kras	RAČUNALNIŠKE GRAFIKE BOGDANA SOBANA "OBRAZI KRASA"	31
Nada Pertot	IGO GRUDEN	34
Matjaž Puc	STOPETNAJSTLETNICA ODKRITJA DIVAŠKE JAME	38
Axel Seibert	ŠE BOMO PRIŠLI!	39
...	JAME BREZ STROPA	39
Dr. Andrej Kranjc odgovarja Jolki Milič	DIRKALIŠČE NA KRASU?	40
Mag. Janja Kogovšek	NA KRASU ŽELIMO PITI KAKOVOSTNO VODO	42
Dr. France Šušteršič	NA SVOJ NAČIN JE KLASIČEN VES KRAS SLOVENIJE	44
Dr. Andrej Kranjc	KAJ MENIJO GEOGRAFI IN KRASOSLOVCI O "DEGRADACIJI PRSTI IN DEZERTIFIKACIJI"	46
Davorin Vuga	GRB ANTONA VITEZA PLEMENITEGA LAVRINA IZ VIPAVE	48
Silva Matos	EDINA PRAVA LJUBEZEN JE - LJUBEZEN DO DRUGAČNIH	50

Cena krasa *raste z zavestjo o krasu* *Uvodnik*

Vsaka nanovo zložena kamnita ograda, sleherni prenovljen kamniti zid, vsaka obnovljena kamnita hiša, vsaka urejena domačija in vas, vsaka obdelana vrtača, popašena gmajna ter urejena in očiščena pot soustvarjajo tipičnost kraške izvirne arhitekture, tipičnost kraške kulturne krajine in krasa sploh. To ljudje bolj in bolj cenijo. Ne le v Sloveniji; tudi na tujem. Kras jim je všeč prav zaradi njegove posebne arhitekture in posebno lepe krajine, zaradi sposobnih ljudi, ki tod bivajo. In radi uživajo kraške vrednote.

Vedno več je tudi domačinov, ki oživljajo kraške domove svojih prednikov, jih prirejajo sodobnim bivanjskim zahtevam, a jim ohranjajo izvirno podobo. Spoznava jo, kako smotrno, ustrezno in skladno s kraškim prostorom so znali graditi predniki. In tako prispevajo k obnovi že izginjajoče kraške arhitekture in k ohranjanju kraške kulturne krajine.

Vse to pomeni ne le, da narašča zanimanje za ta prostor. Pomeni tudi, da narašča stvarna cena vsega, kar ta prostor sestavlja - od kraške zemlje pa gozdov, gmajn, pašnikov, travnikov, njiv in vinogradov do kraških kamnitih domačij, zaselkov, vasi in naselij! Pa tudi, da narašča cena vsega, kar se na tem prostoru pridela, naredi, ustvari! Toda samo, kjer ta prostor ostaja tipično kraški!

Kajti, kakor obnavljanje in urejanje kraškega prostora povečuje njegovo ceno, tako mu to ceno hkrati znižujejo človekovi nesmotrni posegi vanj. Ne le divja in človeku škodljiva odlagališča odpadkov. Ne le odtekanje gospodinjskih in komunalnih odplak v kraško podzemlje. Tudi razpadajoče in izginjajoče stare hiše in domačije, zaraščajoče se vrtače, njive, travniki ter opuščanje tradicionalnega, sonaravnega kmetijstva in pridelave hrane jo znižujejo! Pa v kraško krajino postavljene nekraške, od drugod povzete nove gradnje... In še marsikaj, kar prav tako izničuje tipičnost kraškega prostora in s tem njegovo stvarno ceno.

Zato izdajatelj revije Kras spodbujamo vse, kar je tipično kraško, kar ohranja kraško kulturno in naravno dediščino in kar zagotavlja razvoj kraškega prostora! In zato opozarjamo na vse tisto, kar temu prostoru škodi, ga izničuje in mu jemlje to stvarno vrednost!

Telefoni
revije Kras:
061/121-46-95
061/121-46-90
067/78-434
Fax:
061/121-46-95

Odgovorna
urednica
061/125-14-22

Zakaj izgineva kraška
avtentična arhitektura?

PODOBA KRASA

STORITI VSE ZA OHRANITEV KRASA!

Agencija Kras

Na vprašanje, zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura, so 11. decembra 1998 v hotelu Maestoso v Lipici na Krasu v pogovoru za okroglo mizo revije Kras odgovarjali strokovnjaki, uradniki državne uprave, lastniki objektov in investitorji ter izvajalci gradbenih in prenovitvenih del - graditelji. Omizje je strokovno pomagala pripraviti Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. Pogovor je potekal pod strokovnim vodstvom prorektorja ljubljanske Univerze prof. dr. Petra Fistra s Fakultete za arhitekturo. Pokrovitelji okrogle mize pa so bili Slovenska komisija za UNESCO, Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za okolje in prostor, delniške družbe Aerodrom Ljubljana, HIT Nova Gorica, Mobitel Ljubljana in Petrol Ljubljana ter občini Divača in Miren-Kostanjevica.

Tukaj predstavljamo razloge za okroglo mizo v Lipici, njene uvodničarje in razpravljalce. O vsem, kar je bilo povedano za okroglo mizo, bo namreč mogoče prebrati v naslednji, 32. izdaji revije Kras. Sklepne ugotovitve, ki jih je povzel prof. dr. Peter Fister, pa so predstavljen v posebnem prispevku "Apel bo združeval kar širok strokovni krog..." kot nadaljevanje tega poročila.

Pogled v dvorano hotela Maestoso Kobilarne Lipica, z udeleženci okrogle mize

Zakaj okrogle mize?

Kras je s svojim prevotljenim podzemljem in z značilnimi kraškimi pojavi izjemen naravni spomenik. S svojo tipično kulturno krajino, ki jo odlikujejo poleg vrtač, brezen, dolin, udornih dolin in vhodov v več kot tisoč jam tudi človekovi posegi v naravo - z obdelanimi površinami in varovalnimi kamnitimi ogradami, zidovi in s kamnitimi hišami, z borjači, gospodarskimi poslopji, znamenji ter gradbenimi elementi in s predmeti iz klesanega in delno obdelanega kamna, žgane glin, lesa, železa itn. - pa je kras tudi na svojem površju izjemen naravni in kulturni spomenik. S svojo še dokaj neokrnjeno naravo, s še ne preveliko urbanizacijo in z relativno redko poseljenostjo vzbuja vse večje občudovanje in zanimanje domače in tuje javnosti ter obeta - tudi po načrtovani razglasitvi njegovih predelov za zavarovana območja - izjemne možnosti za razvoj in uveljavitev številnih okolje neobremenjujočih gospodarskih dejavnosti, zlasti tako imenovnega aktivnega in raziskovalnega turizma.

Izdajatelj revije Kras s širokim krogom sodelavcev in z njenimi somišljeniki smo želeli s pogovorom za omizjem v Lipici in z objavo vsega povedanega za tem omizjem prispevati pomemben delež k uresničevanju zamisli, naj bi kras kot bodoče pretežno zavarovano območje Slovenije postal s svojimi naravnimi in kulturnimi posebnostmi eden izmed parkov Evrope. Parkov evropskega prostora v sodobnem smislu razumevanja tega pojma, torej prostora, ki naj bi s svojimi posebnostmi in s svo-

Vodstvo okrogle mize:
z desne na levo: uvodničarji dr. Naško
Križnar, Zofija Klemen-Krek,
prof. dr. Peter Fister, dr. Živa Deu,
izdajatelj revije Kras Dušan Rebolj
in odgovorna urednica
Ida Vodopivec-Rebolj

jo še dokaj neokrnjeno naravo omogočal človeku rekreacijo in usvarjaljen oddih v vse bolj urbaniziranem in stresnem prostoru združujoče se Evrope. Tudi s svojo enkratno in urejeno kulturno krajino ter s kraško avtentično arhitekturo, ki to kulturno krajino soustvarja ter hkrati sooblikuje podobo krasa.

Kakor smo v uredništvu revije Kras in naši strokovni svetovalci s Fakultete za arhitekturo pričakovali, je več kot štiri ure trajajoči pogovor od uvodnih poročevalcev do zadnjega razpravljalca in sklepnih ugotovitev prof. dr. Petra Fistra utemeljil odločno zahtevo, da je treba na vseh ravneh delovanja družbe storiti vse za ohranitev kraške avtentične arhitekture. Zbrani strokovnjaki raznih strok, upravni delavci lokalne samouprave in državnih organov, lastniki in upravljalci objektov oziroma nepremičnin, ki sodijo v kraško avtentično arhitekturo in ki soustvarjajo kraško kulturno krajino ter izvajalci gradbenih in prenovitvenih del so predvsem odgovorili - vsak s svojega funkcionalnega zornega kota - na šest vprašanj okrogle mize.

Sedem vprašanj

1.

Kaj je značilno za kraško avtentično arhitekturo kot eno izmed temeljnih prvin podobe krasa in njegove kulturne krajine?

2.

Kakšna kraška avtentična naselja, jedra naselij, zgradbe in druge objekte je vredno ohranjati in zato obnavljati, prenavljati ali novo graditi, zakaj in za kakšne namene?

3.

Kako obnavljanje in ohranjanje kraške avtentične arhitekture urejajo sedaj veljavni zakoni in podzakonski predpisi?

4.

Kakšne so dolžnosti in odgovornosti za obnavljanje in ohranjanje kraške avtentične arhitekture ter njenih lastnikov ali upravljalcev

- investorjev, projektantov, upravnih organov ter opravljalcev (izvajalcev) prenovitvenih in gradbenih del? Kakšna je pri tem odgovornost države in njenih ustanov?

5.

Kakšne so izkušnje investorjev, projektantov, upravnih organov ter opravljalcev (izvajalcev) prenovitvenih in gradbenih del v njihovih prizadevanjih za obnavljanje in ohranjanje kraške avtentične arhitekture?

6.

Kako naj bi zaradi nacionalnih interesov država tudi gmotno spodbujala prenovo in ohranjanje kraške avtentične arhitekture? Katere zakone in podzakonske akte v ta namen še sprejeti oziroma katere veljavne predpise in podzakonske akte dopolniti?

Uvodna sporočila in opozorila...

Pogovor smo začeli z uvodnimi sporočili udeležencev omizja o načinu in trajanju pogovora, ki smo ga snemali na magnetofonski trak in ki ga je v celoti snemala TV Slovenija za uredništvo izobraževalnih oddaj. Omizje je pozdravil direktor Kobilarne Lipica **mag. Milan Božič** in predstavil nove razvojne ambicije tega vzrejno-turističnega bisera Krasa. Novi župan občine Sežana **Miroslav Klun** je ugovarjal nameram države, da Kras razglasi za zavarovano območje, ker da so Kraševci proti življenju v rezervatu in da jim nihče iz centra ne bo določal, kako naj živijo.

Pogovor za omizjem je uvedel prorektor Univerze v Ljubljani **prof. dr. Peter Fister** s Fakultete za arhitekturo z referatom **Ali izgineva avtentična kraška arhitektura?** Besedilo njegovega referata in besedila referatov še štirih izmed sedmih uvodničarjev smo udeležencem razdelili v posebni brošuri, v kateri smo ponovili razloge za organizacijo okrogle mize, izhodiščna vprašanja omizju, scenarij pogovora ter abecedni seznam vseh povabljenih in priglašanih udeležencev pogovora. **Zakaj izgine-**

va kraška avtentična arhitektura? je bil referat svetovalke vlade v Uradu RS za prostorsko planiranje **dr. Žive Deu**, dipl.inž.arh. Svoje diskusijske teze **Zakaj (izgineva) kraška avtentična arhitektura?** je razvil in utemeljil docent **dr. Naško Križnar**, raziskovalec v Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti. O odnosu Organizacije Združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo (UNESCO) do ohranjanja naravnih in kulturnih spomenikov in v tem smislu tudi do zavarovanja Krasa ter ohranjanja kraške avtentične arhitekture je spregovorila generalna sekretarka Unescove komisije za Slovenijo **Zofija Klemen-Krek**. Novinar izobraževalnega programa TV Slovenija **Jadran Sterle**, dipl. filozof, pa je v referatu **Kdo prebiva v hiši biti?** odgovoril na filozofsko vprašanje, kako se izkazuje kulturna identiteta prebivalca Krasa, ki ga določajo razločevalni procesi, kakršne je izoblikoval Kraševce sam.

Zaradi odsotnosti uvodničarke direktorice sektorja za pravne posle **Tince Vidmar**, dipl. pravnice, njenega napisanega referata **Zaščita Krasa kot teritorija**, in zaradi odsotnosti uvodničarke **Ive Šubelj-Kramar** iz Gradbenega centra ZRMK - Gradbenega inštituta njenega napisanega referata **Prizadevanja gradbenega centra Slovenije za obnavljanje in ohranjanje kraške avtentične arhitekture** nismo slišali, je pa v brošuri.

Šestnajst razpravljalcev in dve pisni razpravi

V pogovoru za omizjem je sodelovalo 16 razpravljalcev in sicer: raziskovalka v raziskovalnem sektorju Državnega zbora RS **dr. Branka Bratko-Berce**, dipl.inž.arh.; prodekan Univerze v Ljubljani **prof. dr. Peter Fister**, dipl.inž.arh. s Fakultete za arhitekturo; redni profesor na Fakulteti za arhitekturo **Peter Gabrijelčič**, dipl.inž.arh.; krasoslovec **prof. dr. Peter Habič** iz Postojne,

dipl. geograf; svetovalec vlade v Upravi RS za kulturno dediščino **dr. Savin Jogan**, dipl.pravnik; redni profesor na Fakulteti za arhitekturo **Janez Koželj**, dipl.inž.arh.; svetovalka vlade v Upravi RS za kulturno dediščino **Zvezdana Koželj**, dipl.etnol. in umetn.zgod.; asistenta na Fakulteti za arhitekturo **mag. Ljubo Lah**, dipl.inž.arh. in **dr. Darko Likar**, dipl.inž.arh.; vodja službe za prostorsko načrtovanje v javnem zavodu park Škocjanske jame **Črtomir Pečar**; **mag. Alessio Prinčič**, dipl.inž.arh. iz Vidma; redni profesor na Fakulteti za arhitekturo **dr. France Rihtar**, dipl.inž.arh.; **dr. Nataša Štopar-Šumi**, dipl.inž.arh. iz Ljubljane; republiški inšpektor za kulturno dediščino **Franc Varjan**, dipl.inž.arh. in pomočnik direktorja v Upravi RS za kulturno dediščino **Gojko Zupan**, dipl. umetn.zgod. Pisna prispevka k razpravi sta predložila vodja Oddelka za okolje in prostor v Upravnih enotih Sežana **Vladimir Mljač**, dipl.inž.arh. in strokovni sodelavec Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici **Mitja Mozetič**, dipl.inž.arh.

Ker bodo uvodni referati in razprave razpravljalcev s končnimi sklepnimi ugotovitvami okrogle mize revije Kras in Fakultete za arhitekturo "Zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura?" v celoti objavljeni v 31. številki revije Kras. Revijo lahko naročite v uredništvu revije Kras, p.p. 16, 6223 Komen ali pa telefonirajte na št. 061/121-46-90! Prejeli jo boste takoj po izidu, predvidoma v marcu 1999!

Vzorno prenovljena kraška hiša v Svetem - domačija Petra Tavčarja, kamenček več v mozaiku ohranjanja kraške avtentične arhitekture

Predlog sklepnih ugotovitev okrogle mize
v Lipici 11. decembra 1998

APEL BO ZDRUŽEVAL KAR ŠIROK STROKOVNI KROG...

Peter Fister

Po številnih različnih mnenjih ter navedenih, dokazanih, navrhjenih in še kako drugače predstavljenih problemih o kraškem prostoru je več kot težka naloga na koncu pogovora za tem omizjem "Zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura?" vse povedano strniti v ključne misli. Ker pa sem na nek način dobil to nalogo, sem med pogovorom poskusil skicirati največkrat in najbolj argumentirano poudarjene ugotovitve in predloge. Vse, seveda, brez kakršne koli utvarre, da bi zmozel stvarno povzeti vse povedano in poudarjeno kot najbolj pomembno. Kajti vse to bo prišlo na dan šele takrat, ko bomo imeli na voljo celoten prepis vsega, kar smo tukaj govorili in povedali. Skicirane misli sem zbral v sedem ključnih točk.

Vsi drobni problemi, o katerih danes - žal - ni bilo časa govoriti, saj bi potem za okroglo mizo res potrebovali prvotno predvidena dva delovna dneva, naj bodo predmet bodočega obravnavanja danes predlaganih nadaljevanj takšnih srečanj. Morebiti tudi v drugih skupinah, v drugačnih sestavah in morda z bolj konkretnimi izhodišči. To bi, namreč, pomenilo velike možnosti, da vse skupaj preraste v nekakšno gibanje in v javen apel... Današnji apel je lahko le načelen, ki pa bo združeval kar širok strokovni krog. Morda največ tistih ljudi v strokah, ki smo si enotni o nekem določenem cilju, a žal ne tudi tistih v njih, ki razmišljajo drugače, čeprav smo si bili danes tukaj vsi dokaj enotni.

Udeležence omizja prošim, da svoje predloge za dopolnitev sklepnih misli

čim prej sporočite uredništvu revije Kras, ki bo, kot je do sedaj, kot katalizatorica vsega skupnega prizadevanja poskrbela, da bo pogovor za tem omizjem ustrezno predstavljen najširši javnosti!

Moja opažanja so naslednja:

1.

Največkrat je bilo posebej poudarjena potreba po celovitem obravnavanju tega prostora, to je Krasa, potrebo po njegovem celovitem dokumentiranju, raziskovanju, spremljanju - tako imenovanem monitoringu. Morda celo z ustanovitvijo enotnega, večdisciplinarnega dokumentacijskega centra za to območje?

2.

Ta prostor, stroke in nas same je treba na nek način usposobiti za doseg do-

Vsebinsko pogovora in njegova priporočila je povzel prorektor Univerze v Ljubljani prof. dr. Peter Fister s Fakultete za arhitekturo

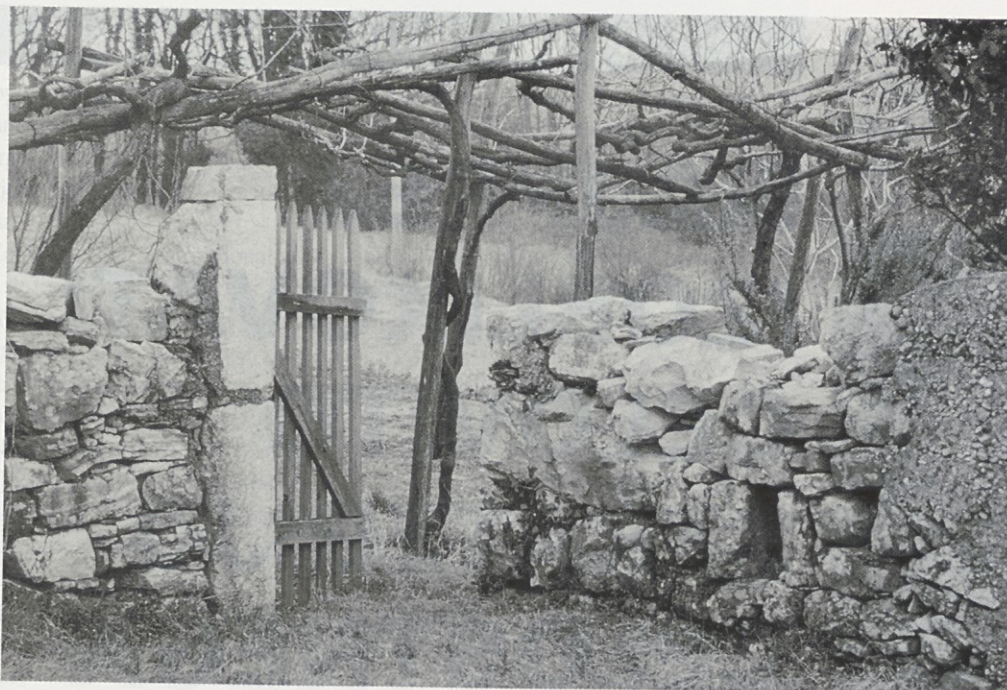
kaj jasno izraženih ciljev v zvezi s Krasom. Zato je treba v vse vzgojne programe - od osnovne šole do najvišjih strokovnih in podiplomskih programov - vgraditi ne le Kras ampak več delov Slovenije z enakimi problemi, kakršne ugotavljamo za tem omizjem. Že z nekaj takimi sestavinami v vzgoji ali v dodatnem izobraževanju bomo sposobni Kras pravilno razumeti in ga obravnavati in bomo znali ob naših specifičnostih uporabiti tudi tujo prakso za doseg zastavljenega cilja. Ta cilj pa je ohranitev Krasa.

3.

Za Kras moramo imeti celovito in podrobno vizijo o njegovi bodočnosti. In v eni izmed vizij bodočnosti je bilo predlagano, naj se Kras kot biosferni rezervat, kot krajinski park in integralno zavarovano območje zavaruje na ravni Unesca ali na kakršni drugi formalni ravni in naj se mu s tem zagotovi ustrezne dodatne razvojne možnosti.

4.

Za reševanje in urejanje splošnih in posameznikovih problemov v zvezi z ohranjanjem Krasa sta pomembni pomoč stroke in pomoč oblasti, to je pomoč strokovnih inštitucij in posameznikov ter pomoč države, občine. Možni so različni sistemi strokovnih skupin, ki naj pomagajo prebivalcem in izvajalcem gradbenih ter prenovitvenih del, pa tudi tako imenovani "boso-

Kamniti zid, klesani kamen, latnik, lóvorjevo drevo, ... lep pogled na prvine kraške kulturne krajine

nogi" arhitekti in drugi strokovnjaki, ki bodo prebivalcem tega prostora na kraju samem svetovali ter pomagali prenavljati in graditi ter hkrati ohranjati Kras, kakor se že dogaja v parku Škocjanske jame. Nujno je potrebno uvesti različne davčne olajšave in finančne spodbude države ter lokalnih skupnosti prenoviteljem in graditeljem, ki ohranjajo Kras in njegovo avtentično podobo.

5.

Večkrat ponovljeni in zelo utemeljeni so bili pozivi za čim hitrejšo pripravo in sprejetje čim bolj ustreznih zakonov, stro-

kovnih meril, strokovnih normativov in drugega na državni in na lokalni ravni. To pa je mogoče narediti le na osnovi zadostnega znanja o tem prostoru in dovolj jasnih ciljev, kaj želimo doseči s tem prostorom. To je, seveda, bolj moje osebno opozorilo, saj se pri nas zakoni pogosto pripravljajo prej, preden sploh vemo, kako se bodo uporabljali v praksi.

6.

Zelo pomembna, kar izhodiščna, je tudi zahteva, naj se v celoten splet dogajanja na Krasu za njegovo ohranitev ustvarjal-

no vključi tako imenovani "prostor", to so prebivalci, skupnosti in občine. Vključeni morajo biti in sodelovati vseskozi, od določanja ciljev in kriterijev, dogovorov in sooblikovanja zakonskih določil do uresničitve dejanj za obvarovanja Krasa. Velikokrat poudarjene civilne iniciative in vse drugo ne bo obrodilo sadov, če ne bo neposrednega sodelovanja ljudi, ki bivajo na Krasu. To je tudi eno izmed pravil, ki ga povzememo ne samo po mednarodnih ampak tudi po domačih izhodiščih za delovanje v prostoru.

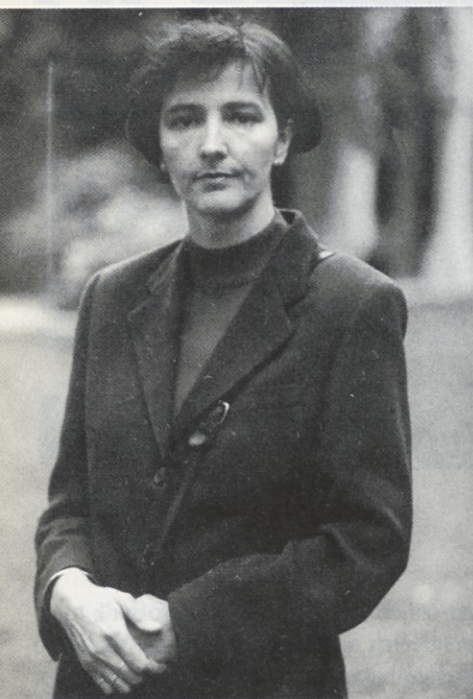
7.

In čeprav je bilo povedano bolj na koncu pogovora, je nekaj zelo določnih pobud za reševanje posameznih problemov. Od pobud za nadaljevanje posveta s povsem konkretnimi temami o ohranjanju Krasa in njegove avtentične arhitekture do reševanja konkretnih problemov samih, ki - žal - niso bili izpostavljeni, pa zadevajo v izluščanju ključnih problemov naš globalni cilj, to je ohranitev Krasa. Zato bi bilo odlično, če bi imeli hkrati s tem našim pozivom, manifestom ali peticijo že tudi seznam najbolj perečih problemov in vprašanj, ki se jih je treba odločno lotiti, jih odpraviti in razrešiti.

**Koordinatorica
Phare - CBC projektov
Tatjana Rener
se zavzema:**

PHARE PROJEKTI NA KRASU

NAJPREJ IZOBLIKOVATI CELOVITO STRATEGIJO CELOSTNEGA RAZVOJA KRASA!

Agencija Kras

Da deluje v Štanjelu v Vzhodnem stolpu regionalna pisarna programa Phare - CBC (Cross Border Cooperation) ali Čezmejno sodelovanje in da jo vodi Tatjana Rener, dipl.inž.arh., smo že pisali v 27. številki revije Kras. Kako deluje regionalna pisarna, kaj vse koordinira ali usklajuje diplomirana arhitektinja iz Gradišča nad Vipavo in še marsikaj drugega pa predstavlja ta pogovor...

Kaj so Phare programi Evropske skupnosti in kaj med njimi tako imenovani programi čezmejnega sodelovanja, na Krasu med Slovenijo in Italijo?

Cilj Phare programa čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo - katerega koordinatorica v štanjelski regionalni pisarni sem - je spodbujanje in razvijanje regionalne razvojne strukture. To pomeni odkrivanje, pridobivanje in povezovanje strokovnjakov, ki naj predstavljajo lokalne poli-

tične in razvojne interese pri oblikovanju vseh možnih programov za pridobivanje sredstev Evropske skupnosti.

Phare program poteka na nacionalni ravni in ga upravljajo ministrstva. Je v bistvu tehnična pomoč Evropske skupnosti in nudi uporabnikom znanje. Vzporedna linija, ki jo je odprla pozneje evropska komisija, pa je Cross Border Cooperation - (CBC) ali po naše Čezmejno sodelovanje. Ta nudi investicijski denar, kar pomeni, da je z njim mogoče uresničevati povsem določene naložbe. Poteka od leta 1994 in se v letu 1999 končuje.

V Bruslju napovedujejo, da se bo ta program nadaljeval, vendar spremenjen. Zato njegovih nadaljnjih usmeritev še nimamo. Prve nove usmeritve pričakujemo do letošnjega poletja, tako da bodo docela poznane do jeseni.

Novi program čezmejnega sodelovanja se bo prav gotovo približal programu Interreg, ki je uveljavljen med članicami Evropske skupnosti, v Italiji in Avstriji, med pogoji za sodelovanje v njem pa bo, da bo

moral biti vsak projekt resnično skupno zasnovan. V našem prostoru ob meji z Italijo torej skupaj z Italijani!

Program čezmejnega sodelovanja je zanimiv za obmejna območja tudi zato, ker je v pristojnosti Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, kajti ta resor državne uprave je zadolžen tudi za razvijanje skladnega razvoja vseh območij v Sloveniji. To pa pomeni, da je tudi instrument oziroma mehanizem, s katerim to ministrstvo uveljavlja načela o regionalizaciji. Saj vemo, da Slovenija v svojem upravnem sistemu formalno še nima regij oziroma pokrajin.

Zakaj je regionalna pisarna programa Phare - Čezmejno sodelovanje prav v Štanjelu?

Turistično društvo Štanjel je pred leti spodbudilo s Svetom Evrope zelo pomemben projekt Kras. S podporo več ministrstev se je tudi začel uresničevati, a v letih 1997 in 1998 nekoliko zastal. Na osnovi tega, širšega pilotnega projekta je prišel v Pharov program leta 1995 še projekt Štanjel,

namenjen prenovi tega srednjeveškega kraja na Krasu. Ta projekt pa je sledil programu Sveta Evrope, ki je predvidel - kot enega izmed mehanizmov - postavitev informacijskega centra v Štanjelu; seveda ne le za prenovno Štanjela ampak za razvojne potrebe vsega Krasa.

Za Štanjel kot kraj regionalne pisarne smo se torej odločili zato, ker je kraj visoko zaščiten kulturni urbani spomenik in da mu s tem damo neko vlogo, ker smo tu našli primeren prostor, pa tudi zato, ker je nekje v geografski sredini med obema primorskima centroma - Novo Gorico in Koprom, ker je blizu avtoceste in hkrati tudi blizu meje z Italijo ter obenem tudi blizu vsem kraškim obmejnim občinam.

Vaša osnovna naloga je koordinirati... Za kakšno koordinacijo ste zadolženi in med kom?

Ko se je v prejšnjih letih prijavljalo na razpise za posamezne projekte, je bilo vse to zelo neusklajeno; kdor je pač slišal za razpisani program, se je prijavil neglede na to, ali je program bil uskajen s sosednjim prostorom oziroma s sosednjo občino. Moja naloga je, da vse projektne ideje, ki se sprožajo in predlagajo v lokalnih skupnostih, že na ravni regionalne pisarne uskladim z resornimi ministrstvi, ki morajo s predlaganimi projekti soglašati, zanje v načelu zagotoviti 20-odstotni delež in jih tudi potrditi. Še pomembnejše pa je, da s tem spodbujam združevanje projektov v večje projekte. Tako je sedaj spodnji prag za odobritev nekega projekta 500.000 evrov, verdar se že kaže, da je tudi to še vedno premalo, saj nas iz Bruslja nekako navajajo na pogoje, ki bodo veljali za Slovenijo kot pridruženo članico Evropske skupnosti.

Sedaj se nam odpirajo možnosti za sredstva Evropske skupnosti iz predstruktur-nih in strukturnih skladov. Za sredstva iz njih so namreč meje bistveno višje, milijon ali celo dva milijona evrov. To pa pomeni, da brez ustrezne koordinacije tukajšnje majhne občine same tako visokega praga sredstev ne bodo mogle doseči.

Torej delujete tu, ob meji z Italijo, tudi kot svetovalka lokalnim skupnostim, ko se pripravljajo na kandidaturo za pri-glasitev na posamezne objavljene razpi-se!?

Povedati moram, da je idej sicer veliko, bistveno manj pa je projektov, ki bi

bili pripravljeni za uresničitev. To pomeni, da projekti nimajo narejene tehnične dokumentacije, da nimajo pridobljenih ustreznih upravnih dovoljenj, lokacijskih dovoljenj.

Letos za 27 projektov, ki smo jih dobili na osnovi lanskoletnega razpisa, pripravljamo končni predlog, v katerem je posebej poudarjena skrb, da bodo projekti "ready to go" ali po naše nared za začetek njihovega uresničevanja.

Bi povedali še, kateri projekti se sedaj uresničujejo in kateri potekajo na Krasu?

Iz leta 1995 je na tem prostoru edini projekt Štanjel, ki se bo maja leta 1999 končal. V letu 1996 se je začel in je že uspešno uresničen sežanski projekt Inkubator. Sedaj poteka v Sežani projekt za obrtno cono, ki je že v polnem razmahu. Večji pa je projekt v komenski občini mejni prehod med Slovenijo in Italijo v Gorjanskem, kjer je predvidena ureditev infrastrukture širšega prostora okrog prehoda in manjša posodobitev oziroma modernizacije objekta na mejnem prehodu... Ker je medtem Slovenija že pridružena članica Evropske skupnosti, čez nekaj let ta obmejni objekt ne bo imel več sedanje vloge, saj meje med obema državama ne bo več. Zato mu bo treba nameniti drugačno vlogo. Morda, na primer, za počivališče na križišču več kolesarskih poti po Krasu, ki jih že imamo na slovenski strani in ki jih na nek način imajo tudi Italijani.

Kaj pa lahko poveste o projektu Štanjel-Kras, ki se je začel pred leti, pozneje doživel zastoj in se sedaj končuje?

Čeprav prvi del projekta in njegovo nadaljevanje sedaj ni v okviru Pharovih projektov, je prav, da bralci revije Kras vedo, kaj je kaj!

Pilotni projekt Štanjel oziroma po preimenovanju v pilotni projekt Kras je bil usmerjen v izdelavo celovitega regionalnega razvojnega plana za območje Krasa. Vendar se je nekdanje planiranje, ki je še vključevalo prostorsko, gospodarsko in socialno komponento, leta 1990 v Sloveniji končalo. Po letu 1995 so svojo vlogo izgubili tudi plani večjih občin in poslej so imele to področje občine urejeno zelo različno. No, sedaj pa poteka v Podjetniškem centru Sežana izdelava strategije razvoja s poudarkom na gospodarskem razvoju za vse kraške občine, prva med nalogami pilotnega projekta Kras

pa bo, vse že narejene strokovne podlage - tudi Ministrstva za okolje in prostor s Pharovim denarjem ter z lastnim denarjem in še katerega drugega ministrstva - vključiti kot strokovne podlage za izdelavo celovitega razvojnega plana, ki bo osnova za razvojne programe. Ti bodo izhodišče za pridobitev sredstev iz evropskih strukturnih in pred-strukturnih skladov.

Svet Evrope predvideva z vključitvijo vseh lokalnih dejavnikov čas, daljši od leta, kajti zagotoviti bo treba temeljito in celovito javno obravnavo, če naj lokalne skupnosti razpoznajo in sprejmejo tako pripravljen razvojni plan za svoje razvojne usmeritve...

Aktivnosti torej potekajo in v njih-hovih okvirih je še kako pomembna koordinacija, ki jo zagotavljamo v štanjelski Pharovi regionalni pisarni. Še zlasti mislim pri tem na vse zamisli in predloge za manjše projekte, ki se pojavljajo. Nikakor, namreč, ne smejo biti v nasprotju s celovito razvojno strategijo. Te pa - žal - še ni, čeprav v fragmentih vendarle že nastaja. In zaradi tega stalno prihaja do konfliktov, na primer okrog razvoja Lipice, zaradi pobude za zgraditev dirkališče na površini gmajni, itn.! Vse to se nam dogaja, ker za ves Kras nismo zagotovili pogojev za izdelavo celovite strategije trajnostnega razvoja. Kras pa je tak poseben fenomen, ki bi tako strategijo že moral imeti!

In kako je z vsem tem sedaj, na začetku leta 1999?

Ker je, kot sem že povedala, pilotni projekt Štanjel pred leti nekoliko zastal, smo pobudo Svetu Evrope za ta projekt obudili in se pogovarjali z njegovim predstavnikom po pristojnih ministrstvih. Prenovljeni koncept projekta - sedaj z imenom Pilotni projekt Kras - bodo v Svetu Evrope ponovno obravnavali. Upam, da ga bodo potrdili, kar pomeni, da bo država Slovenija ponovno predložila uradno vlogo Svetu Evrope, ki naj bi na svojem zasedanju sredi februarja letos odločil, ali bo zanj odobril svojo tehnično pomoč ter svetovanje za nadaljnja tri leta ali do pet let. Nadaljnji dokumenti, ki jih bo potem obravnaval slovenski vladni medresorski odbor, pa bodo določili natančen program, roke, proračun in vse drugo, kar je nujno za uresničitev samega projekta.

Sedaj se ukvarjamo z dokončanjem programa za leti 1998 in 1999. Ta naj bi bil predstavljen in dokončno usklajen 11.

Vhodni stolp v Štanjel,
v katerem je Pharova regionalna pisarna

marca letos v Kopru. Upam, da bomo do takrat tudi dobili načelno soglasje bruseljske komisije, ki potrjuje predlagane projekte. In naša skrb je sedaj usmerjena v združevanje manjših projektov. Tako infrastrukturnih projektov za zgraditev čistilnih naprav v Ilirski Bistrici in Ajdovščini ter za zgraditev kanalizacije v Sežani, kakor tudi projektov za celovit razvoj slovensko-italijanskega obmejnega območja s čezmejnimi programi. Mislim na razvoj podeželja, na razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, na usposobitev kulturne dediščine, na razvoj določenih turističnih dejavnosti, na ustvarjanje pogojev za ustanovitev novih delovnih mest in na zagotovitev pogojev za celovito in kakovostno informiranje regije o vseh teh dejavnostih ter na hkratno informiranje širše javnosti, kako se vse to uresničuje v regiji. Tako sta predvidena dva regionalna razvojna centra - v Kopru in Novi Gorici. Predvidene so še prenovne kulturnih objektov na tako imenovani Kulturni poti po Obali in dokončanje že začelih centrov, kot sta vinski center v Marezigah in sirarski center v Breginju.

Ker imate zelo popoln pregled nad strategijo trajnostnega razvoja Krasa, povejte še, katere gospodarske dejavnosti so zanesljivo perspektivne za Kras, upoštevajoč pridruževanje Slovenije Evropski skupnosti?

Zagotovo je to vse, kar je povezano z razvojem podeželja in z razvojem dejavnosti, ki so ekološko sprejemljive. Večji del Krasa je čisto podeželje, zato imajo bodočnost vse dejavnosti, ki ohranjajo in pospešujejo njegovo poselitev in ki omogočajo odpiranje delovnih mest - četudi samo po eno doma, na kmetijah - z najrazličnejšimi dopolnilnimi dejavnostmi, povezanimi s turizmom. In zagotovo so to tudi vse tiste dejavnosti, ki omogočajo, da ostanejo mladi izobraženi kadri doma, v centrih, kjer se združuje, nudi in uporablja znanje... Kraški prostor mora namreč še naprej slediti policentričnemu razvoju, kajti podeželski prostor s koncentracijo znanja in strok v enem samem centru nima razvojnih možnosti.

Mislim, da je cilj celovite razvojne strategije celostnega razvoja Krasa določiti, kje se bo uresničevalo katero izmed pomembnih funkcij in dejavnosti. To naj bi tudi usmerjalo nadaljnjo koncentracijo določenih dejavnosti tako, da se te ne bi podvajale ali ponavljale na še več različnih mestih! Regionalni razvojni programi bodo morali vsebovati vse te argumente zaradi širših vidikov. Za vsako naložbo, ki jo bomo prijavljali kateremu koli skladu, bodo projekti morali imeti zaledje v bazičnih razvojnih programih širšega prostora, v našem primeru vsega Krasa!

Ko bodo nared za objavo novi razpisi za Phare programe Čezmejnega sodelovanja, jih bomo v reviji Kras predstavili s komentarjem Tatjane Renner, koordinatorice v regionalni Phare pisarni v Štanjelu. Za kakršna koli pojasnila pa bralcem svetujemo, naj zavrtijo telefon ali uporabijo faks te pisarne: 067/79-266. Se pa lahko s koordinatorico povežejo tudi po elektronski pošti: cbc.rpslovit@eunet.si!

Mednarodno priznanje
arhitektkama Urši Komac in Špeli Kuhar
za informacijsko obogatitev kraške krajine

NAGRADA PIRANESI '98 ZA POČIVALIŠČA OB KOLESARSKIH POTEH PO KRASU

Agencija Kras

Žirija za nagrado Piranesi je 28. novembra 1998 v Piranu že v prvem krogu izbora soglasno sklenila: "Nagrada G.B. Piranesi za leto 1998 prejmeta arhitektki Urša Komac in Špela Kuhar za zasnovo kolesarskih poti in počivališč po Krasu". V utemeljitvi je žirija pripisala, "da je projekt temeljen na stališču, ki se zavzema za teritorij, aktiven pristop, enostavnost in zadržanost. Skozi posebnosti, ki jih v sebi nosi obravnavano območje kraške regije, projekt bogati njegovo enkratno pojavnost in s senzibilnim pristopom izpostavlja kulturno atmosfero regije". Po mnenju žirije ima projekt tudi širši družbeni in metodološki pomen.

Prestižno nagrado Piranesi v okviru 16. Piranskih dnevov arhitekture za leto 1998 sta za projekt Počivališča ob kolesarskih poteh po Krasu prejeli arhitektki Urša Komac in Špela Kuhar v sodelovanju s kiparjema Boštjanom Drinovcem in Radivojem Muličem ter z oblikovalci Mihom Klinarjem, Metko Dariš in Tomažem Permetom. Nagrada se podeljuje za srednjeevropska arhitekturna dela, ki predstavljajo civilizacijski prispevek k prostorski kulturi našega časa. Mednarodna žirija je med devetindvajsetimi projekti iz osmih držav, ki so že bili predhodno selekcionirani v matičnih državah, izbrala eno nagrado in štiri priznanja.

Projekt "Počivališča ob kolesarskih poteh po Krasu" sta avtorici Urša Komac in Špela Kuhar kot del projekta "S kolesom po Kraškem parku" naredili po naročilu Evropske skupnosti v okviru programa Phare. Celoten projekt je nato potekal prek družbe Limnos. Vsebuje označitev kolesarskih povezav in ureditev oziroma postavitev počivališč.

Kolesarske poti in počivališča po Krasu

Nagrajena skupina je sicer izdelala tudi idejno zasnovo za talno označitev kolesarskih poti, ki pa, žal, ni bila uresničena. Projekt za talno označevanje ni bil v celoti uresničen zaradi preveč ohlapno izdelanih kriterijev odgovornih oseb v zavodih za spomeniško varstvo in v državni upravi. Ustanove, ki bi morale prepoznati kakovost pozneje tudi nagrajenega projekta in ga ustrezno podpreti, so z zavlačevanjem soglasij onemogočile pomemben del njegove izvedbe. Označitev kolesarskih poti je naknadno, brez soglasja naštetih avtorjev, po svoji zamisli določil biolog **Igor Maher** s soglasjem odgovornih oseb v državni upravi.

Projekt "Počivališča ob kolesarskih poteh po Krasu" obsega 13 počivališč, opremljenih z oznakami, ki vsebujejo informacijo o legi in pomenu vsakega počivališča. Ker so avtorji želeli preprečiti vizualno

onesnažitev kraškega prostora, so uporabili najmanjša možna vizualna sredstva in oznake vgradili v nivo cestišča. Izhodišče sta bila kolesarjev ergonomski položaj in njegovo vidno polje. Talna označitev kolesarja tudi kreativno ali ustvarjalno vključuje v krajino, ker ga z opisi počivališč na talnih oznakah izobrazuje in vzgaja, kako naj se na pragu informacijske dobe zopet "nauči biti".

Glede na stopnjo posega v krajino sta avtorici projekta počivališča razdelili v tri kategorije:

1. kategorija: Novi objekti, ki izhajajo iz danosti kraja (Vetni kip na Golcu, Počivališče pod črnimi bori pri Kobjeglavi, Počivališče na železniškem mostu v Gorenju pri Divači, Zavetje pod Vremščico, Razgledišče za cerkvijo sv. Jurija).

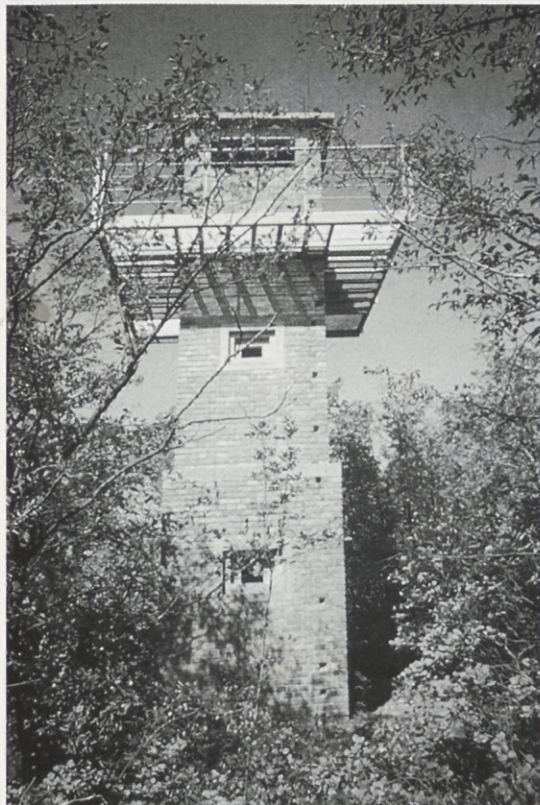
2. kategorija: Prenova obstoječih objektov, ki jim dodelimo novo funkcijo (Razgledni stolp nad Tržiškim zalivom, Fabianijeve klopi pri Štanjelu, Vrtača na Sežanskem Krasu).

3. kategorija: Očiščeni naravni in kulturni pojavi, ki so označeni s talno oznako (Gradišče Debela Griža, Počivališče v ruju, Stara orleška smodnišnica, Viadukt pod Nasircem, Erozijsko žarišče Babe pri Predloki).

"Krajine ne moremo ustvarjati; lahko le sodelujemo pri usmerjanju procesov v njej. Kljub temu imamo možnost, da obstoječe procese degradiramo, to je razvrednotimo, ali pa sonaravno zaživimo z njimi. Če s poseganjem v procese pomagamo ohranjati ravnotežje med naravnim in kulturnim v krajini, je naše delovanje pozitivno, nova nastala kulturna krajina pa ostaja vredna krajina", so še pripisali avtorji projekta.

Trinajst izbranih počivališč ob kolesarskih poteh po Krasu so avtorji projekta opisali in utemeljili takole:

Razgledni stolp nad Tržiškim zalivom

Opuščen opazovalni stolp Jugoslovanske ljudske armade sredi gozda je postavljen na rob tektonskega preloma. Z vrha stolpa se obiskovalcu odpre pogled na kraško planoto in Tržiški zaliv, v jasnem vremenu pa se z njega vidijo celo Benetke.

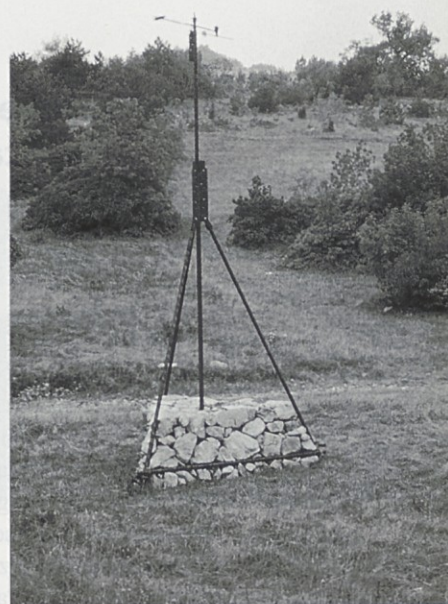
Gradišče Debela Griža

Črni bor pri Kobjevlavi

Vetrni kip na vrhu Golec

Območje vrha Golec, ki se dviga skoraj 300 metrov visoko nad Braniško dolino, je znan po veliki prevetrenosti in po tem, da burja včasih doseže v sunkih hitrost do 180 kilometrov na uro. Vetrni kip obiskovalca seznaja z burjo - padajočim in sunkovitim vetrom, ki je značilen prav za Kras in ki piha pretežno iz severovzhodne smeri.

Arheološko gradišče Debela Griža pri Volčjem Gradu je prazgodovinsko naselje iz 2. tisočletja pred našim štetjem. Utrjeno gradišče predstavlja posebnost, saj ni postavljeno na izstopajoč hrib, ampak je na komaj opazno napetem kraškem svetu. Iz obrambnih razlogov je bilo gradišče utrjeno z obzidjem, katerega veličastne ostaline so vidne še sedaj.

Črni bori pri Kobjeglavi

Gozdovi črnega bora (*Pinus nigra*) s kamnitimi zidovi ob poteh predstavljajo del kraške identitete. Počivališče je postavljeno v enega izmed lepših ambientov, ki jih ustvarjajo skoraj stoletni nasadi črnega bora.

Srečko Kosovel:

Bori dehtijo

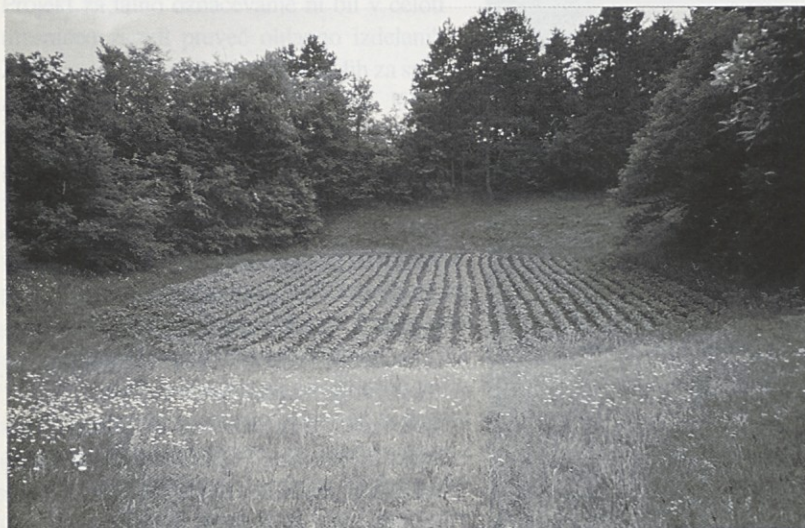
*“Bori dehtijo, bori dehtijo,
njih vonj je zdrav in močan
in kdor se vrne iz njih samote,
ta ni več bolan.”*

Fabianijeve klopi pri Štanjelu

Načrte za klopi pri Štanjelu je v tridesetih letih 20. stoletja izdelal znameniti kraški arhitekt Maks Fabiani, doma iz bližnjega Kobdilja. Prenovljene klopi nudijo počitek v senci kostanja z razgledom po uravnani kraški planoti.

Vrtača na Sežanskem Krasu

Nakopičeno prst na dnu vrtač so na Krasu že v preteklosti izrabljali za uspešno kmetijsko pridelavo. Posebnost izbrane vrtače je njena lega, saj je gostota vrtač na Sežanskem Krasu izjemna. Vrtača je zanimiva tudi zaradi skoraj okroglega tlorisa s kamnitim zidom, ki nakazuje njeno nekdanjo obdelanost. Zid okrog vrtače je prenovljen, vrtača pa je zasejana s kraško začimbo - timijanom (*Thymus vulgaris*).

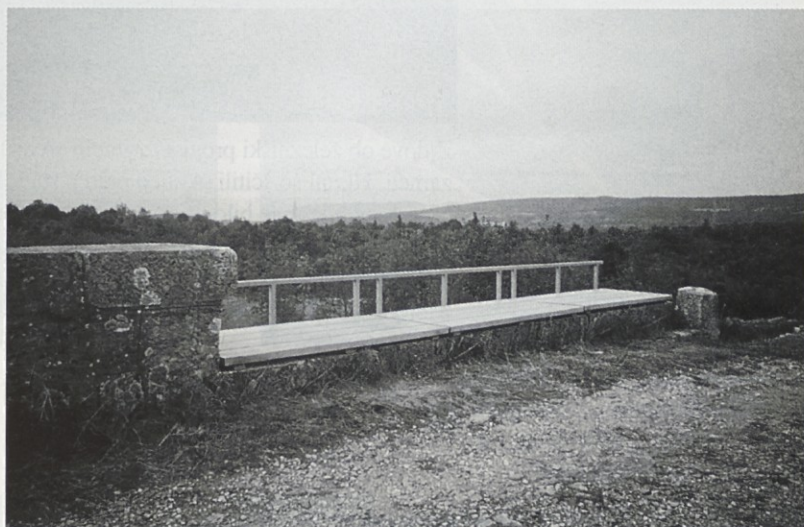
Počivališče v ruju

Izbrano počivališče je v eni med najlepšimi krajinami na Krasu, kjer se razrašča ruj (*Cotinus coggygria*). Grm daje vse leto identiteto kraški krajini: spomladi cveti rumenozeleno, poleti ga prepoznamo po bujnih lasastih soplodjih, jeseni pa njegovi listi zažarijo v karminsko rdeči barvi.

Počivališče na železniškem mostu Gorenje pri Divači

Počivališče je postavljeno na železniški most čez progo Sežana-Divača, ki je del strateške povezave, znane kot Južna železnica. Zgradili so jo leta 1857, v času Franca Jožefa, in povezuje Dunaj s Trstom. Železnica je speljana po nekoliko dvignjenem robu planote, zato se s kamnitega mostu vidi vse do vršacev Julijskih Alp.

Stara orleška smodnišnica

Staro orleško smodnišnico so zgradili italijanski vojaki v tridesetih letih 20. stoletja in je bila v uporabi do kna druge svetovne vojne. Njen vojaški pomen je na srečo že davno utonil v pozabo, ostala pa je zanimiva urbanistična zasnova sedemnajstih objektov, ki so zaradi svoje namembnosti razpršeni med vrtače. Brez talnih oznak bi smodnišnico zlahka zgrešili.

Črni bor Zavetje pod Vremščico

Zidove ob železniški progi so zgradili sredi 19. stoletja za zaščito vlakov pred vetrom in snežnimi zameti. Hkrati so šteli okolico pred požari, ki so jih netile iskre iz parnih lokomotiv. V tridesetih letih je bilo na tem mestu urejeno počivališče z vodnim zajetjem, katerega ostaline so še vidne. Novo, večfunkcionalno igralo, ki lahko služi tudi kot prostor za piknik, je narejeno iz železniških tirov in pragov ter zaščiteno z morco, vrezano v tramove. Morca, šesterolistna rozeta, je po ljudskem izročilu med najbolj učinkovitimi varovalnimi znamenji.

Viadukt pod Nasircem

Viadukt je del opuščene železniške proge Trst-Kozina, ki so jo odprli leta 1887 in po kateri so promet dokončno ukinili leta 1959. Čeprav je proga dolga manj kot 20 kilometrov, se od Kozine do morja spusti za skoraj 500 višinskih metrov. Z več kot 20 metrov visokega viadukta se iz bujnega zelenja doline Glinščice obiskovalec zazre proti Slavniku.

**PREDNOSTI SISTEMA
TALNIH OZNAK
PRED KLASIČNIMI,
OBIČAJNIMI
POSTAVITVAMI
OZNAK**

Grafični oblikovalec Miha Klinar je takole opisal prednosti sistema talnih oznak pred klasičnimi, zdajšnjimi postavitvami oznak:

Erozijsko žarišče Babe pri Predloki

Razgledišče za cerkvijo sv. Jurija

K renesančni cerkvi sv. Jurija pri Taboru obiskovalca popelje pot, ki jo ograjuje na novo zasajeni drevored avtohtonega malega jesena (*Fraxinus ornus*), katerega beli cvetovi na pomlad lepo dehtijo. Drevored usmerja do zanimivega razgledišča za cerkvijo, od koder se odpre slikovit pogled na slepo dolino pri Brezovici. Je izredno lep primer take doline, ki je nastala na stiku flišnih Brkinov in apnenčastega Matarskega podolja, kjer voda s površja izginja v kraško podzemlje.

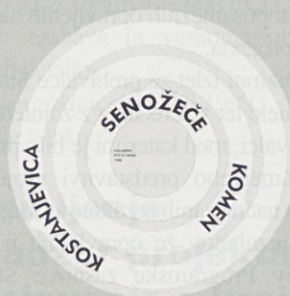
Zanimivo oblikovano površje pod mogočnimi apnenčastimi stenami Kraškega roba je nastalo na flišu, ki je za razliko od apnenca manj odporen in zato močno izpostavljen delovanju vode. Očiščena pot s pomočjo talnih oznak popelje obiskovalca čez novo postavljeno brv do nedavno popolnoma skritega kraja.

1. Namenjene so pešcu in kolesarju (drugi oznaki niti ne vidijo, torej ne obremenjujejo krajine).

2. Vsak kraj na oznaki je s puščico točno označen - pri namestitvi se puščice informacijskih obročev točno usmeri na zaželelo lokacijo ali pot v križišču, odcepu (Obroči so koncentrično sestavljivi, neodvisni drug od drugega in vrtljivi v poljubno smer, predno se jih s središčem pri postavitvi zasidra.).

3. Najbližja vas ali označena lokacija je na informacijskem sistemu bližja središču oznake; ostale lokacije si po oddaljenosti sledijo navzven. Kjer je treba označiti samo eno lokacijo, je oznaka majhna; na večjih križiščih je oznaka večja (največ štiri obroči).

4. Oznake so trajne in njihovo posebno vzdrževanje ni potrebno. Material: obroči iz betona, središče iz brona, aluminija ali betona. Črke: negativni relief, odlit v beton.

410 mm

Oznaka s tremi informacijskimi elementi

"Človek mora krajino razumeti in se dobro v njej počutiti, da se mu zdi lepa. In šele takrat, ko se mu bo zdela lepa, jo bo tudi varoval!" so sklenili svoj projekt kiparja Boštjan Drinovec in Radivoj Mulič, oblikovalci Miha Klinar, Metka Dariš in Tomaž Permetar nagrajeni arhitektki Urša Komac in Špela Kuhar.

Štanjelu se obetajo boljši časi

DO REŠITVE PO MERI LJUDI

Milena Marega

Štanjel je, zahvaljujoč svoji kulturni dediščini in svoji dominantni legi ob prelomu Krasa z Vipavsko dolino, vedno pritegoval pozornost domače ter mednarodne stroke in javnosti. Povezane s Štanjelom so se v zadnjih desetletjih odvijale mnoge dejavnosti; nastale so različne študije, projekti, dokumenti, ... , vendar do sedaj vse brez ustreznega razvojnega programa, ki bi povezal doslej izoblikovana spoznanja in že pripravljene dokumente z aktualnimi usmeritvami v trajnostni razvoj tega srednjeveškega naselja.

Prizadevanja Turističnega društva Štanjel, da bi s pomočjo sredstev Evropske unije pripravili ustrezno tehnično dokumentacijo za preno in samopreno Štanjela, so v sodelovanju z Ministrstvom za kulturo in Občino Komen prerasla v enoleten projekt, ki ga Evropska unija financira s sredstvi Phare - Program prekomejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo.

Kakšen je cilj projekta Štanjel?

Cilj projekta je pripraviti Programsko zasnovo Štanjela. Ta dokument bo osnova za zaščito njegovih kulturnih in prostorskih vrednot, za obnovo prenovljivih delov zgradb in za sprejetje vseh nadaljnjih odločitev, povezanih s prihodnjim razvojem Štanjela. Posamezne naloge, ki jih je treba opraviti za doseg tega cilja, so:

1. Zbrati in proučiti obstoječe dokumente, ki so jih strokovne in raziskovalne ustanove ter državne in občinske službe do sedaj že pripravile.
2. Dopolniti oziroma nanovo oblikovati kartografsko, konservatorsko in drugo dokumentacijo, ki je osnova za pripravo Programske zasnove Štanjela in njegovega Načrta namembnosti prostora.
3. Pripraviti osnutek in pozneje dokončno obliko Programske zasnove Štanjela, v katere pripravo bodo poleg nosilne strokovne ustanove vključeni tudi vsi zainteresirani prebivalci Štanjela.

4. Opraviti arheološka izkopavanja, pripraviti potrebno tehnično dokumentacijo za obnovo stolpa in obnoviti njegova okna ter stopnice.

5. Opremiti informacijski center za preno Štanjela, v katerem bo mogoče sproti dobiti informacije o uresničevanju projekta, na ogled pa bodo tudi obstoječa dokumentacija z rezultati posameznih opravljenih nalog celotnega projekta.

6. Organizirati izlet za prebivalce Štanjela v San Daniele ter tri srečanja z zainteresiranimi prebivalci, med katerimi je bilo prvo srečanje namenjeno predstavitvi projekta in njegovih načrtovanih rezultatov, drugo predstavitvi rezultatov že opravljenih nalog in usmeritev Programske zasnove Štanjela, tretje srečanje v maju 1999 pa bo predstavilo dokončne vsebine Programske zasnove. Prebivalci so povabljeni k ustvarjalnemu sodelovanju in posredovanju mnenj, kar bo nastajajoče dokumente izboljšalo, oziroma omogočilo prebivalcem soudeležbo v sprejemanju odločitev o nadaljnjem razvoju Štanjela.

Da bi dosegli načrtovane cilje, je v okviru projekta Štanjel predvidenih 14 nalog, za njihovo uresničitev pa je na voljo 110.240 ECU. Nosilci nalog so bili izbrani naslednjimi sedmimi razpisi:

Razpis I: Oprema za Informacijski center v Štanjelu

Razpoložljiva sredstva: 10.500 ECU.

Naloga: Dobava pisarniške in računalniške opreme ter pohištva za Informacijski center v Štanjelu.

Predviden zaključek: Oktober 1998.

Izvajalec: TSE Audio video inženiring, Ljubljana

Razpis je bil zaradi nezadostnega števila prijav trikrat ponovljen!

Razpis II: Kartografske podlage

Razpoložljiva sredstva: 23.500 ECU.

Naloga: Izdelava digitalnega topografskega načrta in ortofoto načrta ter vklop obstoječega katastrskega načrta v digitalni topografski načrt (analiza lastniške strukture in izdelava tridimenzionalnega modela reliefa starega vaškega jedra ter stavb v digitalni obliki).

Predviden zaključek: Februar 1999.

Izvajalec: Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, Ljubljana.

Razpis III: Konservatorski program

Razpoložljiva sredstva: 16.200 ECU.

Naloga: Izdelava spomeniško varstvenega elaborata za Štanjel, izdelava konservatorskega programa in projekta za Stolp na trgu, izdelava konservatorskih usmeritev za druge objekte kulturne dediščine in konservatorski nadzor nad deli v stolpu in nad izkopavanji. Predviden zaključek: Februar 1999.

Izvajalec: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica, Nova Gorica.

Razpis IV: Arheološke raziskave

Razpoložljiva sredstva: 16.200 ECU.

Naloga: Arheološke raziskave v tleh Stolpa na trgu in sosednjega objekta, odvoz odvečnega materiala na deponijo in muzejska obdelava izkopanega arheološkega gradiva. Predviden zaključek: Januar 1999.

Izvajalec: Goriški muzej.

Razpis V: Programska zasnova Štanjela

Razpoložljiva sredstva: 29.340 ECU.

Naloga: Pregled in analiza obstoječega stanja v prostoru, preveritev razvojnih načrtov in možnosti za izboljšanje komunalne infrastrukture, izdelava predloga Programske zasnove Štanjela in usklajevanje predloga z lokalnim prebivalstvom. Predviden zaključek: Maj 1999.

Izvajalec: Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani.

Razpis VI: Izdelava dokumentacije za obnovo Stolpa

Razpoložljiva sredstva: 6.500 ECU.

Naloga: izdelava PGD in PZI za pridobitev gradbenega dovoljenja.

Predviden zaključek: April 1999.

Izvajalec: Kars d.o.o., Sežana.

Razpis VII: Obnovitvena dela na stolpu

Razpoložljiva sredstva: 8.000 ECU.

Naloga: Dobava in vgradnja obdelanih kamnitih detajlov.

Predviden zaključek: April 1999.

Razpis je v teku.

Spremljanje in nadzor projekta, sodelovanje s krajani

Za spremljanje projekta Štanjel, za nadzor nad njegovim uresničevanjem in za sprejemanje ključnih odločitev je zadolžen posebej za ta projekt imenovan upravni odbor. V njem so predstavniki občin Komen in Sežana, Ministrstva za kulturo, Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, Ministrstva

za finance ter delegacije Evropske unije. Ves projekt usklajuje Ministrstvo za kulturo. Tehnično pomoč za uresničitev projekta smo prevzeli v slovenski predstavniški pisarni Regionalnega centra za okolje za srednjo in vzhodno Evropo (REC). Njegovi sodelavci tesno sodelujemo s štanjelskim turističnim društvom in skupaj z njim smo pripravili izlet v San Daniele, prevzeli pa smo tudi organizacijo vseh treh srečanj s prebivalci Štanjela.

Za morebitne pobude in vprašanja o projektu smo vsak prvi in vsak tretji četrtek v mesecu krajanom na razpolago v informacijskem centru v Štanjelu REC-ovi sodelavci ter sodelavci Ministrstva za kulturo in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica, sicer pa smo za vse to dosegljivi na REC-ovem sedežu v Ljubljani, Slovenska 5, telefon: 061/125-70-65, 126-6860, faks: 061/219-224.

Med osnovnimi dejavnostmi REC-a, mednarodne neprofitne in neodvisne organizacije, ki razen v Sloveniji deluje še v štirinajstih državah srednje in vzhodne Evrope, je spodbujanje in podpora vključevanja prebivalcev v procese odločanja. Zato smo REC-ovi sodelavci še posebej veseli, da lahko sodelujemo v Pharevem projektu Štanjel. Kot nevtralna podporni organizacija spodbujamo odprto komunikacijo s prebivalci Štanjela, strpno izmenjavo različnih mnenj, upoštevanje različnih interesov, vendar tudi popuščanje pod argumenti in oblikovanje za vse sprejemljivih rešitev.

Načrtovana Programska zasnova Štanjela, dokumenti, načrti in opravljena dela, ki jih zajema ta projekt, bodo pomembno zaznamovali prihodnji razvoj kraja. Ustvarjalno sodelovanje krajanov pa bo zagotovilo, da bodo sprejete in uveljavljene rešitve po meri ljudi, ki v Štanjelu in s Štanjelom živijo.

Milena Marega, dipl.inž.kraj. - direktorica Regionalnega centra za okolje za srednjo in vzhodno Evropo, Slovenska 5, 1000 Ljubljana

Z obiska Štanjelcev v San Danielu v Furlaniji

O PRENOVI DA, O PRŠUTU NE !

Milena Marega

V okviru evropskega Phare programa prekomejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo se financira enoletni projekt Štanjel, katerega končni cilj je priprava Programske zasnove za Štanjel. V tem dokumentu, ki bo dal osnove za nadaljnje prostorsko načrtovanje in za prenovo Štanjela, je med najbolj pomembnimi vidiki tudi sodelovanje krajanov. Med dejavnostmi, vključenimi in financiranimi v okviru projekta Štanjel, je bil zato predviden in tudi organiziran izlet v San Daniele v Furlaniji. To mestece, ki ima podobno kot Štanjel strukturo gričevnate naselbine in podobno orientacijo, se namreč ponaša z odlično izvedeno popotresno prenovo - z mnogimi izkušnjami, ki bi pri prenovi Štanjela še kako koristile.

Mestece San Daniele, "italijanski Štanjel", ki leži nedaleč od Vidma, ima kar 26 pršutarn. Nekatere pričakajo obiskovalca že v predmestju, nekaj pa jih je razporejenih

po mestecu, celo v samem središču, med stanovanjskimi hišami in trgovinami. V teh pršutarnah pripravljajo pršute, ki so med najbolj cenjenimi v Italiji.

Štanjelci na predstavitvi mesteca San Daniele in njegove popotresne prenove

Priprava dobrih pršutov pa ni edina vrлина prebivalcev tega kraja. Sandanielci se ponašajo s popotresno prenovo mesta, ki je kot primer dobre prakse poznana daleč po svetu.

In prav popotresna prenova je bila tisti izziv, ki je poln avtobus krajanov Štanjela in njegove bližnje okolice, takratnega komenskega župana in njegove sodelavce pripeljala v San Daniele. Izlet je sodil med dejavnosti projekta Štanjel iz Phare programa prekomejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo, ki ga financira Evropska unija. Zato se je izletnikom pridružilo tudi nekaj strokovnjakov iz ustanov, ki sodelujejo v uresničevanju projekta: z Ministrstva za kulturo, iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice in iz Regionalnega centra za okolje za srednjo in vzhodno Evropo - REC.

Dobri stiki med Štanjelci in Sandanielci trajajo že nekaj let, zato ni bilo težav z organizacijo izleta. Posebno ne zato, ker si je sandanielski župan Paolo Menis vzel čas in teden pred izletom prišel v Komen. S takratnim komenskim županom, s predsednikom Turističnega društva Štanjel Damjanom Grmekom in z REC-ovo direktorico Mileno Marega se je natančno dogovoril o namenu in programu izleta.

Oktobrska meglica v Furlanski nižini ni pokvarila dobrih vtisov, saj so se predstavniki mestne oblasti San Daniela za uspešno izvedbo srečanja močno potrudili. Štanjelce so pričakali pred mestno hišo, v kateri je potem potekal pogovor o gospodarskem razvoju in o najuspešnejših gospodarskih dejavnostih, o organiziranosti mesteca San Daniele in podobnih mest v tako imenovanem konzorcij hribovskih mest v Furlaniji, o kmetijstvu in o potresu, ki je poleg povzročenih hudih problemov ustvaril tudi priložnosti.

Model Friuli je kot napreden model rekonstrukcije porušenega mesta uspel ne samo zaradi dobrega pristopa in organiziranosti pač pa tudi zaradi sodelovanja prebivalcev. Za razliko od pravila, ki je veljalo v preteklosti, ko so prebivalci zapuščali poškodovane zgodovinske centre in gradili nove predele mesta, so tokrat družine postale glavni protagonisti obnove svojih poruše-

Zgledno prenovljeni San Daniele, ki ga je porušil potres pred dvajsetimi leti

nih domov v jedru mesta. Rekonstrukcija starega je nadomestila gradnjo novega.

Za sandanielski model prenove je značilna decentralizacija sredstev in odločanja. Celotne koordinacije ni več opravljal oddaljeni Rim, pač pa se je ta preselila na občinsko raven: deželna vlada je oblikovala osnovne usmeritve za prenovo in določila tehnične norme, ki so jih posredovali vsem izvajalcem obnovitvenih del in ki so vključevale tudi najvišje sprejemljive stroške. Center odločanja in s tem reševanja problemov se je približal centru potresa: deželna vlada je za vodenje prenove delegirala občine, ki so razvijale projekte po meri ljudi. Občinski delegati so odločali o postopkih prenove in oblikovali strateške odločitve, ki so imele prednost pred običajnimi administrativnimi rešitvami. Zato je obnova mesta potekala hitro in učinkovito.

Med ustanovami, ki so takrat pomagale deželnim strokovnjakom, je bila tudi Fakulteta za arhitekturo, gradbenitvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, in sicer na področju seizmično ustrezne gradnje.

Za 20% vseh obnovitvenih del, predvsem za javne objekte, je poskrbela občina, preostalih 80% del pa je prevzela za-

sebna pobuda. Družine so lahko same izbirale izvajalce prenovitvenih del, bodisi iz seznama, ki ga je predlagala deželna vlada oziroma pristojna občina, bodisi po lastni izbiri. Vendar pa so bili vsi sodelujoči izvajalci prenovitvenih del zavezani za strogo upoštevanje predpisanih prenovitvenih usmeritev.

Med najpomembnejšimi vidiki rekonstrukcije mesteca je bilo tudi informiranje javnosti. Posebno skrb so namenili transparentnosti ali javnosti financ in komunikaciji s prebivalci.

In rezultat?

San Daniele je po besedah strokovnjakov, ki so način prenove predstavili Štanjelcem, najbolje rekonstruirano mesto v vsej Italiji in je postalo v svetovni strokovni javnosti model ustrezne prenove. Protagonisti prenove urbanist Gastone Floreano, arhitekt Luciano Di Sopra in drugi sodelavci ter sedanji župan Paolo Menis ne prikrivajo zadovoljstva, hkrati pa so z zanimanjem razpravljali o možnem nadaljnjem sodelovanju s sosednjim Štanjelcem.

Po sprejemu v mestni hiši so gostitelji Štanjelcem pokazali eno izmed pršutarn in predstavili postopek za pripravo pršutov s

fermentacijo. Pršutarna, postavljena v zgoščeno zazidavo središča mesteca, na zunaj ni kazala svoje vsebine. In ob pogledu na zgradbo se je nekaj izletnikov rahlo namuznilo: "Pršutarna sredi mestnih ulic? Nenavadno!"

Po kosilu v enem izmed "agriturismov" je župan Menis goste popeljal po mestnih ulicah in jim razkazal mestne znamenitosti. Štanjelci so si poleg modernih dosežkov (na primer odličnega načina oddajanja komunalnih odpadkov v zbirni canter pod uličnim pločnikom) primere prenove zgradb tako ogledali tudi v samem mestu. Ob pogledih na pred dvajsetimi leti porušene in nato obnovljene hiše so se sprožili pogovori o ruševinah v Štanjelu. Te že toliko let čakajo na prenovo, da je mnogim Štanjelcem že upešala vera, da bo do prenove sploh kdaj prišlo.

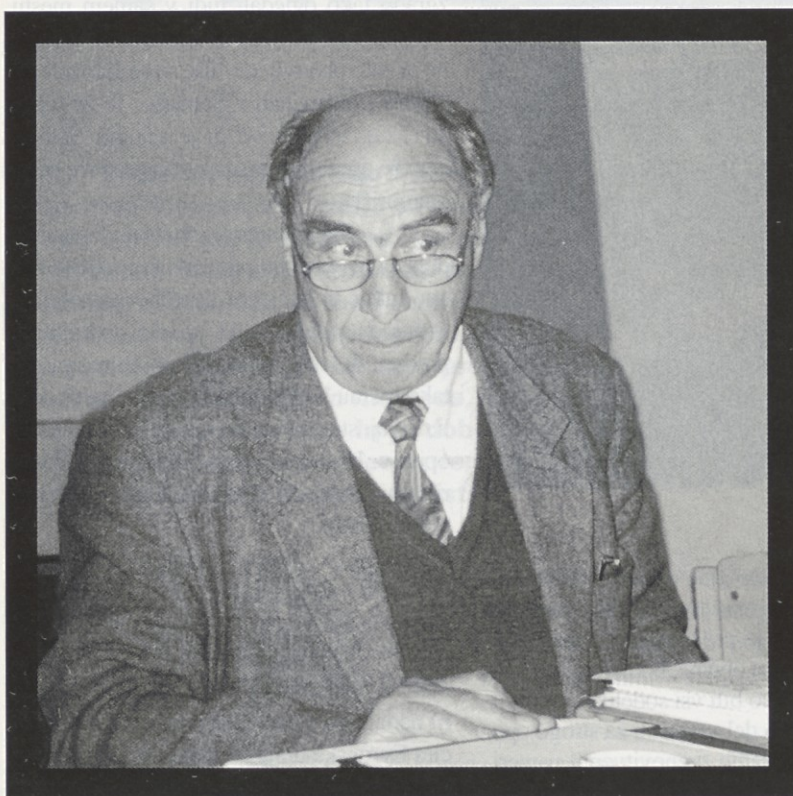
San Daniele je na izletnike naredil dober vtis; tako po potresu prenovljeno mesto kakor tudi njegov izredno gostoljuben župan s sodelavci, ki so do podrobnosti predstavili svoj pristop k prenovi mesta, takratnemu komenskemu županu pa podarili nekaj strokovne literature, ki ta pristop opisuje. Hkrati so jasno pokazali veliko zanimanje za sodelovanje v skupnih čezmejnih projektih.

O pristopu k prenovi kulturne dediščine se lahko od Sandanielcev Štanjelci, vključno z našimi strokovnjaki za prenovo, veliko naučijo. Sandanielski župan in njegovi strokovnjaki si sodelovanja želijo. Mogoče v okviru nadaljnjih Phare programov, ki jih financira Evropska unija? Sandanielci so tako sodelovanje že navezali z nekaj vzhodnoevropskimi mesti, roko sodelovanja pa so ponudili tudi Štanjelcem.

Ampak pršutarna sredi mesta, med stanovanjskimi hišami in trgovinami! Da bi dober pršut lahko nastal brez kraške burje? Tega se Štanjelci od Sandanielcev niso pustili prepričati. Vsaj za sedaj še ne! Kako bodo pršut pripravljali čez leta, bo pokazal čas!

Milena Marega, dipl.inž.arh. - direktorica slovenskega predstavništva Regionalnega centra za okolje za vzhodno in srednjo Evropo, Slovenska 5, 1000 Ljubljana

Prof. dr. Peter Habič
(29. 9. 1934 - 24. 12. 1998)

Na predbožično jutro 1998 se je ustavilo srce dr. Petra Habiča, znanega slovenskega geografa, krasoslovca in speleologa. Rodil se je leta 1934 na Vrhniki, kjer "se začel kras". Med šolanjem na klasični gimnaziji v Ljubljani (maturiral je leta 1955) se je pričel podrobneje seznanjati s krasom in s kraškim podzemljem pod vodstvom prof. Pavla Kunaverja. Takrat se je prvič "srečal" s Krasom in se pridružil tudi ljubljanskim jamarjem. Gotovo je to eden izmed vzrokov, da je na ljubljanski Univerzi vpisal studij geografije. Za diplomsko delo (1960) je obdelal

rodno Vrhniko, kompleksno, kot je bilo običajno na geografiji, vendar je iz opisa naravnih značilnosti že mogoče slutiti Habičovo življenjsko navezanost na kras.

Podobno, kot francoski profesor De Martonne, je tudi profesor Anton Melik svoje najboljše študente (Peter Habič je prejel kar dve študentski Prešernovi nagradi) usmerjal v perspektivna raziskovalna področja. Petru Habiču je namenil kras. Za doktorsko delo (1964) je podrobno preučil pomemben del slovenskega primorskega krasa, planote od Banjščic do Nanosa. Takoj po končanem študiju (1961) je bil na Melikovo priporočilo imenovan za kustosa v

Zemljepisnem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani, čim pa je bilo mogoče (1962), je bil izvoljen za asistenta na Inštitutu za raziskovanje krasa Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Postojni. Tam je ostal takorekoč do konca svojega aktivnega življenja. Leta 1965 je bil izvoljen za znanstvenega sodelavca, leta 1970 za višjega znanstvenega sodelavca, leta 1975 za znanstvenega svemika, leta 1989 tudi za rednega profesorja za fizično geografijo na ljubljanski Univerzi. V letih od 1964 do 1974 je bil pomočnik upravnika inštituta, od leta 1976 do leta 1986 pa je bil njegov upravnik. Svoje podrobno poznavanje krasa in njegovih posebnosti ter bogate izkušnje je kot profesor prenašal študentom v obliki občasnih predavanj na oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, poskušal pa je to uveljavljati tudi v gospodarstvu, ko je bil od leta 1993 do upokojitve direktor Postojnske jame.

Čeprav je videti ukvarjanje s krasoslovjem in speleologijo kot ozka usmerjenost, je bilo Habičevo znanstvenoraziskovalno delo zelo široko. Težko je z nekaj besedami napisati, s čim vse se je ukvarjal v teh treh desetletjih dela na krasu. Najbolj so ga zanimali geomorfologija krasa in kraška hidrologija ter jame kot tisti pojavi v podzemlju, ki pomagajo pojasnjevati razvoj kraške pokrajine in pretakanje kraške podzemeljske vode. Posebno pozornost je namenjal vprašanju o vplivu nekdanjih drugačnih podnebni razmer na razvoj kraškega reliefa v Sloveniji. Med glavnimi razlogi za Habičev obisk kitajskega krasa je bilo prav vprašanje, ali so na našem krasu reliefni elementi nastali pod vplivom toplega in vlažnega podnebja. Iz enakih nagibov se je ukvarjal tudi s pručevanjem sedimentov na krasu in v kraških jamah in z vplivom neotektonskih premikov na razvoj reliefa in jam. Tudi v

SPOMINJAMO SE

ŠELE SČA SOMA BOMO SP OZNALI OBSEG VRZELI...

kraški hidrologiji je Peter Habič odkril veliko novega; predvsem v dejanskem kraškem podzemlju. Vendar so bile vzrok njegovega zanimanja za to vejo krasoslovja predvsem vsakdanje gospodarske oziroma življenjske potrebe prebivalstva v oskrbi z vodo. Podrobneje se je ukvarjal s podzemeljskimi vodnimi zvezami in vodil številne sledilne poizkuse, predvsem v porečjih Ljubljane, Kolpe in Soče. Poznavanje zaledja kraškega izvira Mrzlek, glavnega vira za oskrbo Novo Gorice in širše okolice s pitno vodo, je v veliki meri prav njegovo delo. Kot član mednarodne Zveze za sledilno tehniko je v Sloveniji priredil 3. mednarodni simpozij o sledenju podzemeljskih vodâ leta 1976. Pred simpozijem je bilo treba opraviti številne sledilne poizkuse in najrazličnejše raziskave kraških vodâ od Pivke in Cerkniškega polja do izvirov Ljubljane, pri čemer so sodelovali tudi številni tuji strokovnjaki. To so bile do tedaj najboljše tovrstne raziskave na našem krasu. V okviru sledilnih raziskav je bil tudi član mednarodne skupine, ki je raziskovala vodne zveze med kraškimi polji na Peloponezu. V zvezi s kraško vodo se je zanimal tudi za njeno varovanje in že konec šestdesetih let je bil med koordinatorji in raziskovalci v okviru interdisciplinarnega projekta "Naravoslovne raziskave Cerkniškega jezera".

Kot jamar je dr. Peter Habič že v gimnazijskih in študentskih letih sodeloval pri takratnih največjih in najtežjih raziskavah kraškega podzemlja v Sloveniji (Jazben, Triglavsko in Snežniško brezno) in v tujini (jama Zimna v poljskih Tatrah). Pozneje je organiziral velike in odmevne raziskave v slovenskem podzemlju Pološke jame, Karlovic in Planinske jame, če naštejemo le nekaj najpomembnejših primerov.

Tako obsežno in raznovrstno raziskovalno delo se odraža tudi v Habičevih

objavljenih prispevkih. V letih od 1959 do 1995 je objavil vsega skupaj 117 znanstvenih in strokovnih prispevkov, med temi tudi 283 strani obsegajočo monografijo o kraškem svetu med Idrijco in Vipavo, in 26 drugih prispevkov (poročila, ocene, poljudni prispevki). Bil je avtor oziroma soavtor 80 neobjavljenih del (poročila, elaborati, ekspertize). Bil je tudi urednik in sourednik več publikacij (Underground Water Tracing, Ljudje in kraji ob Pivki 2, Acta carsologica, Man's Impact in Dinaric Karst) ter član uredniških odborov (Naše jame, Geografski vestnik).

Posebej pa je treba dr. Habiča omeniti kot dolgoletnega sodelavca in ustvarjalca krasoslovnega zbornika Acta carsologica. Leta 1974 se v uredniškem odboru prvi pojavi njegovo ime. S tem letom se je spremenilo zbornikovo ime in spremenil se je tudi videz njegovih platnic. Peter Habič je bil član uredniškega odbora do leta 1982, v letih od 1983 do 1987 je bil sourednik, v letih od 1988 do 1992 je bil urednik, leta 1993 pa je bil spet član uredniškega odbora. Med njegovim uredništvom se je Acta carsologica iz zbornika, ki je izhajal občasno, spremenila v redno letno periodiko. Seveda je Peter Habič tudi tvorno sodeloval pri izdajanju zbornika, saj je obogatil njegovo vsebino z 31 prispevki, med katereimi je bil edini avtor triindvajsetih prispevkov in soavtor osmih prispevkov.

Kljub temu, da je bilo Habičevo osnovno zanimanje namenjeno notranjskemu krasu, je veliko delal tudi na primorskem krasu in na Krasu. Omenil sem že visoke planote od Banjščic do Snežnika. Podrobno je proučeval kraške vode Pivške kotline, še posebej v Postojnski jami in v Javornikih, Divje jezero, izvir Mrzlek, izvire Vipave in Doberdobskega jezera. Spoznanja je strnil v preglednem prispevku o gladini kraške vode

na primorskem krasu. Več njegovih prispevkov govori o Pološki jami nad Tolminom. S Škocjanskimi jamami se je ukvarjal kot z naravnim pojavom; ukvarjal se je tudi z vprašanji o njihovem turističnem urejanju. Na dinarskem krasu so ga zanimala kraška polja, na Krasu pa se je posebej ukvarjal predvsem z vrtačami in sedimenti v njih. Nekaj svojih izkušenj z jamskim turizmom je objavil tudi na straneh revije Kras, kjer je sodeloval od njene ustanovitve.

Redno se je udeleževal strokovnih srečanj doma in v tujini, bil je v številnih organizacijskih odborih, pogosto je bil sam tudi glavni prireditelj (na primer 4. mednarodnega speleološkega kongresa v Ljubljani in Postojni 1965, na katerem je bila ustanovljena Mednarodna speleološka zveza) in pobudnik vrste zborovanj slovenskih jamarjev in raziskovalcev krasa. Dva tedna pred smrtjo je še dejavno sodeloval in z veseljem sprejel zadolžitev v novoustanovljenem slovenskem geomorfološkem društvu. Na okrogli mizi revije Kras o vprašanih, zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura, 11. decembra pa je s projekcijo svojih diapozitivov v Lipici opozarjal na škodo za kraško kulturno krajino, ki je vse večja zaradi odsotnosti stroke pri izdajanju dovoljenj za gradnjo in prenovitvena dela.

In kar naenkrat se zavemo, da Petra Habiča ni več! In šele čez čas bo mogoče v celoti in ustrezno oceniti njegovo obsežno raziskovalno delo, njegove dosežke in njegov pomen tako za slovensko kot tudi za svetovno geografijo, krasoslovje in speleologijo, njegov pomen za poznavanje Krasa. In šele sčasoma bomo povsem spoznali obseg vrzeli, ki jo je zarezala njegova zgodnja smrt...

Andrej Kranjc

Društvo rejcev drobnice s Krasa se predstavlja...

DROBNICA NEKDAJ, SEDAJ IN V BODOČE

Evgen Gerželj

Reja drobnice je še do druge svetovne vojne pomenila za kraškega in brkinskega kmeta lep dodatni ali celo poglavitni vir zaslužka. Skoraj vsaka kmetija je redila poleg goveje živine tudi manjše število mlečnih ovc. Ovce so dajale dragoceno volno, meso in mleko. Kmetice so predle volno, iz nje pa so izdelovali tudi posteljnino. Jagneta so dobro prodajali za veliko noč, doma pa so praviloma jedli le ovčetino. Iz mleka so izdelovali kakovosten sir in skuto. Trgovci in gostilničarji so ju odkupovali in kot specialiteto prodajali v svojih prodajalnah in gostilnah.

Za pašo ovc v ogradah je na Krasu površin v izobilju.

Obstajali so tudi veliki tropi mlečnih ovc, ki so šteli po več sto glav. To je bila ovčereja brez hlevov, saj so pastirji nomadili. Jeseni so se s čredami odpravljali v Furlanijo. Tam so z ovci prezimili. Pasli so največ po požetih žitnih poljih. V januarju in februarju so ovce jagnile. Na poti domov so že izdelovali sir. Sirili so takoj po jutranji oziroma večerni molži. Sir so prenašali s seboj v posebnih lesenih posodah, imenovanih sirnice. Najtoplejše poletne mesece so pasli v domačih vaseh; nekateri so pasli na nanoških in snežniških planinah.

Ena izmed mnogih postaj na takih nomadskih poteh je bila tudi Škerljeva kmetija v Filipčjem Brdu pri Sežani. Ovce so prenočevale na ograjenem, dobro nastlanem prostoru, tako da je gospodarju ostajalo kar

nekaj gnoja, pastirji pa so za prenočevanje dobivali prostor v hiši. Spomladi, ko so se črede vračale, je na kmetiji ostajal tudi sir, ki so ga usirjali istega dne.

V tistih časih je imel kraški svet popolnoma drugačen videz, kot ga ima danes. Kjer se je le dalo, so pridne roke pripravljale seno za zimo. Kraške kamnite, skope gmajne so bile popolnoma popašene.

Po drugi svetovni vojni se je pričel stalež drobnice zelo hitro manjšati. Temu upadanju je nekaj pripomogla tudi nova državna meja z Italijo, precej pa je prispevala k temu tudi politika, ki je bila v povojnih letih kmetijstvu, še posebej drobnici, izrazito nenaklonjena...

V sedemdesetih letih pa je začel upadati tudi stalež goveje živine. Kraške

gmajne so hkrati postajale preskope za vedno bolj produktivne krave, zato so bolj in bolj samevale. Zaraščalo jih je grmovje in drevje. Marsikje je iz njih nastala neprehodna goščava.

Konec sedemdesetih let je bilo na območju upravne enote Sežana le še nekaj manjših tropov ovc. Nato se je drobnica na tem območju spet začela številčno povečevati in njeno število še narašča. Sedaj redimo že več kot osemdeset tropov ovc in koz. Prevladujejo rejci mesnih ovc, ki jih je sedaj na Krasu več kot šestdeset in imajo skupaj več kot 2000 ovc. Z mlečno rejo in predelavo mleka v mlečne izdelke se sedaj ukvarja jo na dvajsetih kmetijah. Večina rejcev je še začetnikov, na sedmih kmetijah pa je sirarstvo že osnovni vir za preživetje.

K takemu porastu reje drobnice na Krasu je prav gotovo pripomoglo tudi **Društvo rejcev drobnice s Krasa**, ki smo ga ustanovili pred nekaj več kot štirimi leti, ko nas je bilo na Sežanskem vsega skupaj 22 rejcev drobnice. Društvo si je že na ustanovitvi zadalo zlasti dva cilja: izobraževanje članov ter spodbujanje porabe ovčjega in kozjega mesa ter izdelkov iz ovčjega in kozjega mleka. Za izobraževanje rejcev drobnice skrbimo predvsem s prirejanjem predavanj, tečajev, demonstracij in strokovnih ekskurzij. V letu 1997 smo se prijavi tudi na razpis sredstev PHARE programa čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo in

prireditvah in okroglih mizah revije Kras jih redno ponudimo udeležencem. Seveda jih lahko kupite tudi pri samih rejcih.

Če se peljete po stari, regionalni cesti od Razdrtega proti morju, opazite na začetku **Senožeč** ograjo, za katero se največkrat pasejo koze **Kozjereje Grželj** (Senožeče 3, 6224 Senožeče, telefon: 067/755-490). Zavijte levo v klanček in na kmetiji vas prijazno sprejmeta gospodar **Drago** in njegova žena **Karmen**. Ponudita vam kozji sir in odlične kozje namaze z različnimi dodatki.

Če vozite od cestninske postaje Razdrto po avtocesti proti Kopru, le nekaj kilometrov od Razdrtega ugledate na desni

Kraška cesta 73, 6215 Divača, telefon: 067/60-160). Ni treba izgubljati besed, da je tam ovčjega mesa in skute za obiskovalce vedno dovolj. Planina je zelo lepa izletniška točka predvsem za starejše ljudi in otroke, saj je dostopna tudi z avtomobilom.

Če vas pot zanese na prehod z gornjega Krasa na spodnji Kras, se ustavite v **Tomaju** ob regionalni cesti Sežana-Štanjel-Branica (Rihemberk). Parkirajte na prostoru pred avtobusno postajo in si peš oglejte slikovito vasico. Na vrhu najbolj strmega klanca v vasi stanuje **Milivoj Žerjal** (Tomaj 75/b, 6221 Dutovlje, telefon: 067/65-759), ki se že več kot dvajset let ukvarja z rejo koz. Za svoje sire je pobral že veliko nagrad in priznanj. Rejo širi, saj se je za svojo bodočnost na kmetiji odločil tudi njegov sin **Matjaž**.

Na **Beki pri Kozini** se z rejo koz družno ukvarja družina **Mihalič**. Po potrebi vsi poprimejo za delo, sirarstvo pa so prepustili sinu **Danijelu** (Danijel in Rado Mihalič, Beka pri Kozini, telefon: 066/82-865). Izdelujejo sirne namaze in odlične mlade kozje sire.

V vasi **Prešnica**, med Kozino in Podgorjem, tudi izhodiščno točko za planince, ki bi se radi povzpeli na planino Slavnik, redi mlečne ovce družina **Pečar** (Ivan Pečar, Prešnica 18, 6240 Kozina, telefon: 066/81-227). Obiščite jih in poskusite njihov sir in skuto!

Z gradu Socerb ob meji z Italijo nad Črnim kalom je lep razgled na Tržaški zaliv, pod gradom pa se stiska vasica **Socerb**. Tam povprašajte za **Korošceve** (Bruno Korošec, Socerb 16, telefon: 066/59-176) in njihove specialitete iz ovčjega mesa.

Na vseh naštetih kmetijah je ponudba okusnih izdelkov sezonska. Kupite jih lahko od aprila vse do Novega leta. Verjetno ne boste obiskali vseh kmetij naenkrat, so pa prav vse vredne vašega obiska. Vsi obiskovalci, ki so poskusili naše izdelke, se zelo radi vračajo.

Trop koz bo popasel tudi podrast in grmičevje ter pripomogel k zaustavitvi zaraščanja krajine.

z odobrenim denarjem izboljšali kakovost naših mlečnih izdelkov ter izdelali študijo o ohranjanju kraške kulturne krajine. Pri tem nam je veliko pomagala tudi **Kmetijska svetovalna služba iz Sežane**.

Največja promocijska prireditelja Društva rejcev drobnice s Krasa so Pastirske igre v Senožečah, ki so vsako leto konec prvega tedna v avgustu. Takrat razstavimo ovce in koze ter izdelke iz ovčjega in kozjega mleka, ocenimo razstavljenno drobnico in mlečne izdelke ter pripravimo strokovna predavanja za rejce. Obiskovalci iger lahko tudi poskusijo in kupijo mlečne izdelke članov Društva rejcev drobnice s Krasa. Naše mlečne izdelke lahko najdete tudi na raznih prireditvah in sejnih po Sloveniji, pa tudi na

pod cesto lepo urejeno in pokošeno polje z vasico na gričku, ki jo čuvata cerkva in star protiturski tabor. To je **Dolenja vas**, najbolj ovčarska vas pri nas, saj premore kar deset rejcev, ki imajo skupaj več kot sedemsto ovc. Med njimi je tudi kmetija **Evgen Gerželj** (Ovčjereja Evgen Gerželj, Dolenja vas 46, 6224 Senožeče, telefon: 067/755-474), ki edini goji mlečne ovce. Zavijte z avtoceste na staro, magistralno cesto Senožeče-Sežana in po nekaj sto metrih vožnje po odcepu v Dolenjo vas! Zagotovo vam ne bo žal.

Na planini **Vremščica** ob regionalni cesti Senožeče-Divača-Kozina-Koper in avtocesti Razdrto-Kozina gospodarji s kar 600 mlečnimi ovcami **Karlo Zanuttini** (Ovčja farma Vremščica, poštni naslov:

Evgen Gerželj, dipl.inž.agr. -
predsednik Društva rejcev drobnice s Krasa
in gospodar Ovčjereje Gerželj,
Dolenja vas 46, 6224 Senožeče

PTICA LETA

Gnezdilna polica družbe Vivart, ki jo je razvil Miha Klinar, dipl. oblikovalec

Kmečka lastovka (Hirundo rustica) se je prilagodila na življenje v človekovi bližini; posebej tam, kjer ta redi živino. Vendar pa je tudi ta ptica ranljiva in danes jo ogrožata predvsem intenziviranje kmetijstva in pretirana uporaba insekticidov. V zahodnoevropskih državah je število kmečkih lastovk že znatno upadlo. Pri nas je o tem le malo podatkov. In prav to je bil prvi namen projekta Ptica leta - kmečka lastovka, ki ga je v letu 1998 začelo ob gmotni podpori družbe Mobitel Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. Spremljali so njeno vrnitev iz prezimovališč in popisovali njena gnezdišča. Predvsem z namenom, da bi zbrani podatki pripomogli pri spodbujanju ukrepov, ki bodo lastovkam zagotovili obstoj... Tudi s tem sestavkom Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije ter družbe Mobitel "Projekt: Kmečka lastovka". In s priporočilom, da lastovki pomagata z nakupom in namestitvijo gnezdilne police.

Revija Kras se pridružuje projektu, ki bo lastovkam olajšal obstoj

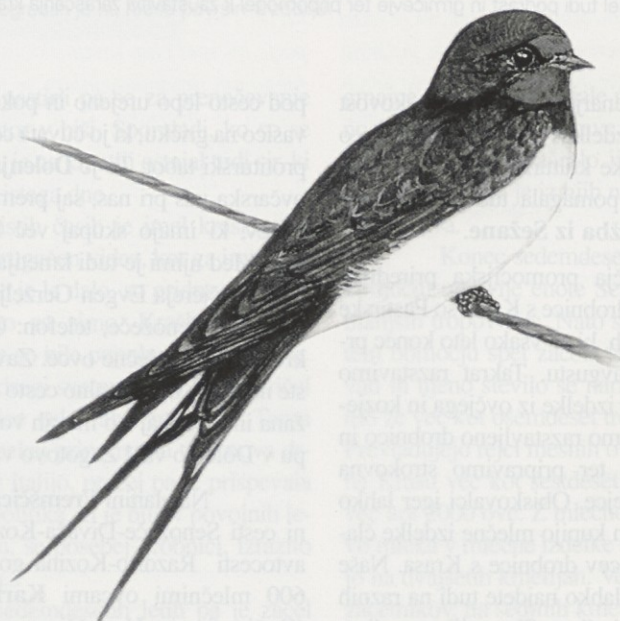
POMAGAJTE LASTOVKAM Z GNEZDILNO POLICO!

Agencija Kras

Kako spoznati kmečko lastovko?

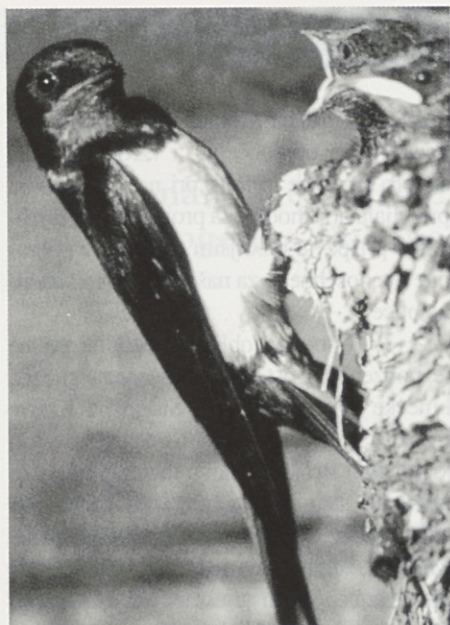
Kmečko lastovko najlažje spoznamo po globoko zarezanem - škarjastem repu. Zgornja stran je kovinsko modra, čelo in grlo sta rdečkasto rjave barve. Po trebuhu in delu prsi je perje belkaste barve. Samec ima običajno zunanjo repna peresa (škarje) bistveno daljša kot samica. Mladiči so poleti, ko zapustijo gnezdo, še brez škarjastega repa. Pravi škarjasti rep jim zraste šele na prezimovališčih v Afriki.

V Sloveniji živijo poleg kmečke lastovke še štiri vrste lastovk: breguljka, skalna lastovka, mestna lastovka in rdeča častovka, ki se od nje ločijo po tem, da imajo raven ali zelo malo zarezan rep. Velikokrat se zgodi, da kmečka lastovka gnezdi skupaj z mestno lastovko, ki je manjša od nje in ki je spredaj od grla do nog bele barve. Tudi med repom je mestna lastovka značilno belo obarvana.

Kmečka lastavka (Hirundo rustica) - ptica leta 1998

V Sloveniji živijo poleg kmečke lastovke še štiri vrste lastovk ter dve vrsti hudournikov. Zato moramo biti pazljivi, da teh vrst pri opazovanju ne zamenjujemo s kmečko lastovko - Risba: S. Polak

Kmečka lastovka ob gnezdu z mladičem
Fotografija: D. Sere

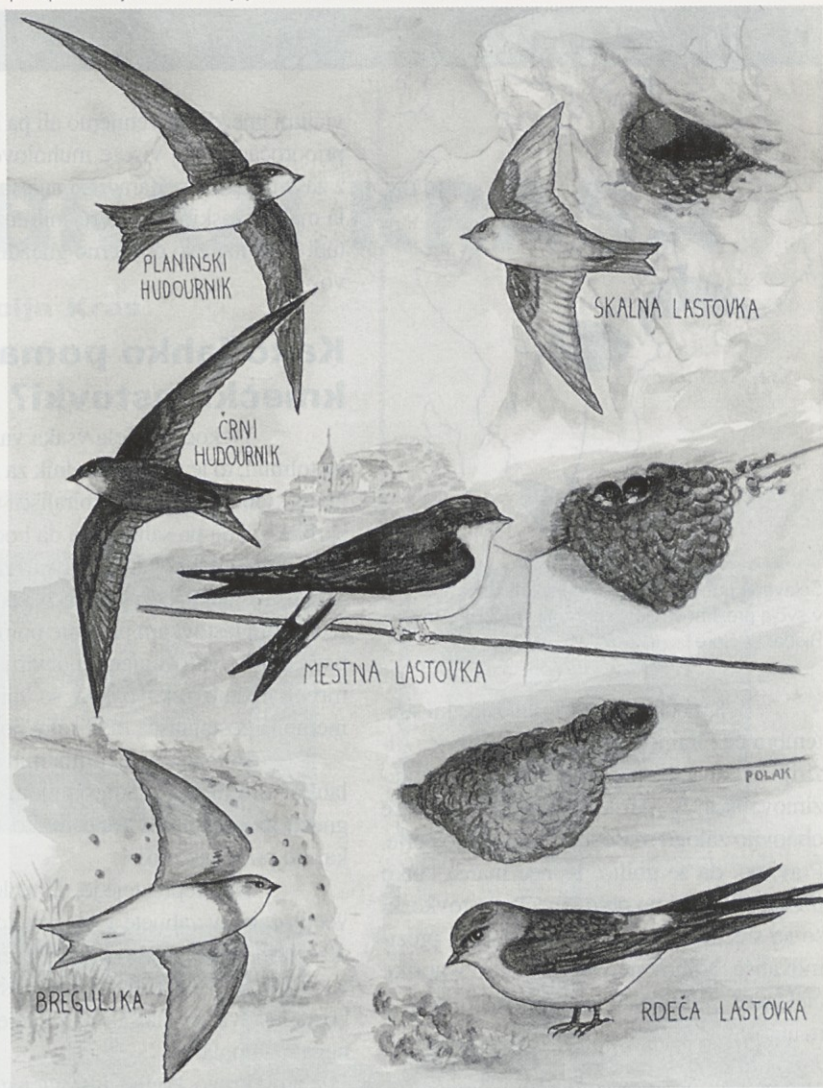
Razširjenost in življenjski prostor

Kmečka lastovka je splošno razširjena v Evropi, Aziji in Severni Ameriki. Je značilna selivka. Tista, ki živi v Evropi, jeseni odleti v Afriko, kjer prezimi.

Lastovkin življenjski prostor je kulturna krajina. Zadržuje se predvsem v bližini hlevov in mokrišč. Prvotno je živela v odprti travnati pokrajini, kjer so se pasle črede kopitarjev. Takrat je gnezдила v skalnih stenah in duplih dreves. Pozneje se je postopoma prilagodila na življenje v človekovi bližini in v bližini domačih živali, kjer je dovolj hrane zanjo. V njeni bližini pogosto gnezdi sorodna mestna lastovka (*Delichan urbica*), ki pa gnezdo naredi na zunanjem delu stavbe. V višjih predelih najdemo kmečko lastovko le na kmetijah, kjer še redijo živino.

Prehrana in način življenja

Kmečka lastovka se hrani z majhnimi žuželkami v okolici hleva in živine ter nad vodami in močvirji. Žuželke najpogosteje lovi v zraku; izjemoma jih pobira z listov dreves. Na tleh bomo kmečko lastovko opazili le pri nabiranju gnezdnega gradiva. V večjih skupinah posedajo kmečke lastovke med selitvijo, ko počivajo po daljšem letenju. Za mnoge pa je pot do Afrike ali nazaj usodna; posebej, če se med preletom

spremenijo vremenske razmere s sneženjem, z daljšim deževjem ali z nizkimi temperaturami.

Gnezditev

Večino gnezd kmečke lastovke je v notranjosti hlevov, največkrat na steni; še posebej, če je na njej za gnezdo primerna vodoravna opora. Gnezdo najdemo tudi na drugih kmečkih poslopih (kozolec, skedenj) ali celo pod mostom. Zgrajeno je iz blata, pomešanega z rastlinskim materialom, znotraj pa obloženo s perjem.

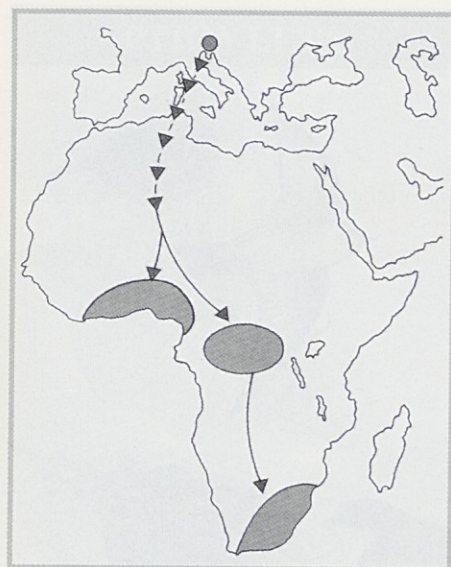
Večina kmečkih lastovk začne gnezditi v začetku maja. V eni gnezditveni sezoni imajo dva zaroda, izjemoma tudi tri. Gnezdo gradita samica in samec. Samica zleže od 4 do 5 jajc, iz katerih se po 14-16 dneh izvalijo goli mladiči. Po 20 dneh mladiči gnezdo zapustijo. Starša jih nato še hra-

nita zunaj gnezda in jih učita loviti. Mladiči se še nekaj časa vračajo prenočevat v svoja gnezda.

Pot v Afriko

Kmečka lastovka je selivka. Naše kmečke lastovke prezimujejo v državah osrednje Afrike (Zaire, Zambija, Nigerija, Centralna afriška republika in druge). To je približno 4.500 kilometrov zračne razdalje od Slovenije.

Kje prezimujejo naše kmečke lastovke, smo ugotovili tako, da smo jih označili z aluminijastimi obročki, na katerih so bile napisane tekoče številke in besedi LJUBLJANA - SLOVENIJA. Če proučevalci ptic - ornitologi obročkane ptice ponovno ujamejo, nam sporočijo podatke z obročkov, ptice pa nato izpustijo.

Selitvena pot slovenskih kmečkih lastovk v svoja prezimovališča v centralni in južni Afriki
Risba: D. Šere

Kmečke lastovke se v začetku septembra čez Italijo, Sredozemsko morje, Alžirijo in Saharsko puščavo selijo v svoja prezimovališča. V Afriki si kmečke lastovke obnovijo zalogo maščob in zamenjajo perje. Pravimo, da se golijo. Konec marca lahko pri nas že opazimo prve kmečke lastovke, ki so se srečno vmile iz svojih afriških prezimovališč. Njihov največji prelet je v aprilu. Nekateri zamudnici pa se vrnejo šele v maju.

Ogroženost kmečke lastovke

V zadnjih tridesetih letih v večini evropskih držav opazajo zmanjševanje števila kmečkih lastovk. Kot vrsta, katere populacije občutno padajo, je na seznamu ogroženih ta ptica uvrščena v kategorijo SPEC 3. Kmečko lastovko ogrožajo predvsem intenziviranje kmetijstva in opuščanje tradicionalnih načinov kmetovanja in pašništva, kar vse spreminja njen življenjski prostor. Ogroža jo opuščanje tradicionalnih hlevov, v katerih pogosto ni dovolj primernih polic, na katerih bi lastovke lahko zgradile gnezda, in povečana uporaba insekticidov, kar je razlog, da lastovke pogosto ne najdejo dovolj žuželk za prehranjevanje.

Lastovke pa ogrožajo tudi lepljivi muholovci. V hladnih deževnih dneh, ko lastovke lovijo muhe pod stropom domačega hleva, se rado zgodi, da se s peruti zadenejo ob obešene muholovce in nanje prilepijo. Zato uporabo muholovcev v hlevih z lasto-

PTICA LETA

vičjimi gnezdi odsvetujemo ali pa lastnikom priporočamo, naj viseče muholovce obdajo z zaščitno mrežo. Zaradi zmanjšane števila makadamskih cest in cestnih luž lastovke tudi težje najdejo primerno gnezdilno gradivo.

Kako lahko pomagате kmečki lastovki?

Nekoč je imela vsaka vas svoj kal ali tolmun, to je vodni zbiralnik za napajanje živine. Obnovite takšna zbirališča vode! Poskrbite, da ne presahnejo in da bodo lastovke ob njih še lahko nabirale blato za graditev gnezd, se lahko odžejale in v vodi kopale. Kmečkim lastovkam pa boste pomagali tudi posredno z varovanjem močvirij, mlak in mrtvih rečnih rokavov, ki so njihova pomembna postajališča med selitvijo.

Pomanjkanje primernih gnezdišč lahko omilite z nameščanjem umetnih gnezd in gnezdilnih polic. Kako to storite, kažejo pričujoče slike!

Najpreprosteje je, da v hlevu nekaj večjih žebeljv zabijete v blagem loku kakih 10 centimetrov pod stropom v lesen tram ali v zid. Če čez žeblje še razprete gosto mrežo, boste lastovkam olajšali nanašanje gnezdilnega materiala.

Pravo kopijo lastovičjega gnezda lahko naredite tudi sami. Na leseno deščico napnite polkrožne upogljive vrbove veje in jih z mešanico žaganja ter cementa oblikujte v skodelico. Tako pripravljeno gnezdo, ki ga obesite kakšne 4 centimetre pod stropom, bodo lastovke rade sprejele.

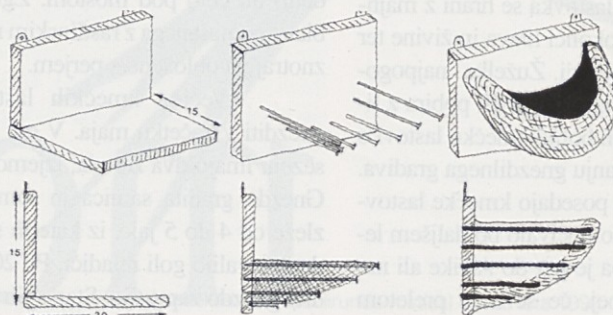
Za pomoč kmečki lastovki in mestni lastovki pri gnezdenju pa je razvil Miha Klinar, dipl. oblikovalec, gnezdilno polico, ki daje lastovkam dovolj opore za zgraditev gnezda. "Pobuda Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije z akcijo Kmečka lastovka - ptica leta 1998, ki jo

je podprla družba Mobitel", pravi avtor police, "me je ob soočenju z vzroki za upad števila kmečkih lastovk pri nas postopoma pripeljala do izhodišč za projekt, s katerim bi lahko prispeval k boljšim pogojem za ohranitev te posebne in za naše kraje tako značilne ptice...

Osnovna oblika gnezdilne police je povzeta po ostanku porušenega gnezda kmečke lastovke iz vasi Štorje na Krasu. Gnezdo je odpadlo zaradi tresljajev težkih kmetijskih strojev v hlevu in zaradi gladkih notranjih sten nove gradnje, ki lastovkam ne daje dobrega oprijema za gradnjo gnezda. Material, tehnologija izdelave in težnja po nizki ceni so bile tiste usmeritve, ki so izoblikovale končno obliko izdelka. Gnezdilna polica daje lastovki oporo za nadgradnjo njenega gnezda. Ima enako obliko kot njena nemalokrat porušena gnezda, ko se selivka spomladi vrne v naše kraje.

Izdelek iz steklobetona dopolnjuje zidni vijak z vložkom za enostavno pritrditev. Embalažo nadgrajuje ilustracija akademske slikarke Ane Košir. Besedila je zasnovala Nadja Flajs. Grafično opremo pa je dorekel Matevž Medja iz agencije Medja & Karlson. Iskreno upam, da bo izdelek dosegel svoj namen in se Mobitelu za spodbudo najlepše zahvaljujem!"

Gnezdilno polico lahko naročite z naročilnico, vloženo v zadnjem delu te izdaje revije Kras, če jo izpolnjeno z zaželenimi podatki pošljete družbi VIVART, Blatna Brezovica 24, 1360 Vrhnika, Slovenija. Naročite jo lahko tudi po telefonu: +386-61-752-665, faksu: +386-61-752-675 in elektronski pošti: vivrt@slol.net. Po poštnem povzetju jo boste prejeli najpozneje v 14 dneh za ceno 855 SIT in za plačilo poštne.

Načrti za izdelavo gnezdilnih polic
Risba: S. Polak

Računalniške grafike
Bogdana Sobana

OBRAZI KRASA

Agencija Kras

Obrazi Krasa je naslov razstave računalniških grafik Bogdana Sobana, dipl.inž. iz Vrtojbe, ki smo si jo lahko ogledali v drugi polovici decembra in v prvi polovici januarja v Galeriji Kulturnega doma v Gorici. Zaradi svoje izjemnosti kot zmes igre, domišljije in umetnosti je razstava vzbudila veliko zanimanje ne samo številne publike marveč tudi likovnih kritikov... Predstavitelj Sobanovih barvnih grafik kraške krajine, ki jih je na veliki elektronski zaslon proiciral računalniško krmiljen projektor, je bila že maja 1997 med okroglo mizo revije Kras "Kako razumno zaustaviti zaraščanje Krasa?"

Na otvoritvi razstave v četrtek, 18. decembra 1998, katere pobudniki so bili Upravni odbor Kulturnega doma - Gorica, Zveza slovenskih kulturnih društev in kulturna zadruga Maja iz Gorice, je po uvodnem nagovoru ravnatelja doma **Igorja Komelja** o Sobanovem računalniškem likovnem ustvarjanju spregovoril likovni kritik prof. **Jožko Vetrlih**.

Sobanove namišljene podobe priključijo v spomin tiste kraške koticke, ki so se izoblikovale v naši podzavesti med njihovim odkrivanjem in spoznavanjem

Dr. Vetrlih je na otvoritvi razstave povedal, da "... se Bogdan Soban že več kot deset let posveča uresničevanju projekta, ki temelji na računalniškem izoblikovanju grafičnih stvaritev, ki sledijo načelom geometrijske abstrakcije. Ta dela so sad neponov-

ljivih in nepredvidljivih kombinacij in predstavljajo skupek različnih sestavin, ki jih avtor opredeli in vnese v računalnik, ne da bi se pri tem posluževal zapletenih programov grafičnega snovanja. Vse to mu uspe s pomočjo najbolj preproste in najbolj razširjene oblike programskega jezika - jezika Basic. Postopek lahko razumemo na dva načina: ali kot spodbudno igro, s katero se soočimo s pomočjo ene najpopolnejših tehnoloških iznajdb, ki jih sodoben človek ima, ali pa da ga doživljamo kot priložnost, ki ga umetnikovi domišljiji nudi moderno, prefinjeno in vsestransko uporabljivo tehnološko sredstvo. Tehnologija torej nudi avtorju možnost, da z odločnostjo poseže v postopek prikazovanja, tolmačenja in spreminjanja stvarnosti, ki nas obdaja.

Kot za vse naprave, tehnološke iznajdbe in sodobna proizvodna sredstva, ki si jih je zamislil, projektiral in izdelal človek, nedvomno velja tudi za računalnik pravilo, da v primeru, ko umetnik ima na razpolago to tehnološko čudo, le-to neizogibno spodbudi njegovo ustvarjalno moč, s tem pa njegovemu raziskovalnemu delu nudi nove priložnosti za razvijanje in uporabo. Če poleg tega upoštevamo še dejstvo, da je pristop, ki ga omogoči računalnik, povsem v skladu z zakonitostmi pomodernizma, ki se naslanjajo na teorije naključnih kombinacij, lahko trdimo, da imamo pred sabo sredstvo, ki je sposobno poseči v ustvarjalen proces na povsem nov in izviran način.

V Sobanovih grafikah, ki so izpostavljene na razstavi in ki predstavljajo re-

RAZSTAVA

zultat prvega avtorjevega poizkusa, da se nekoliko odmakne od upodabljanja abstraktnih oblik ter se usmeri v ustvarjanje podob, ki bolj spominjajo na resničnost, so prav osnovne prvine tiste, ki z barvnimi in oblikovnimi značilnostmi pripomorejo k likovnemu prikazu kraške pokrajine. Poseg avtorja se odraža zlasti v vnašanju osnovnih podatkov (pika, črta, ploskev) v računalnik. Ti podatki so neobhodno potrebni pri ustvarjanju osnovnih prvin likovne zamisli. Pri slehernem avtorjevem posegu računalnik razvije kompozicijo, v kateri se posamezne sestavine krajine nadgrajujejo in razporejajo druga zraven druge. Do neke mere računalnik spoštuje tudi zakonitosti perspektive; zlasti še pri ločevanju sestavin, ki so postavljene v ozadju (nebo, črta obzorja), od tistih, ki jim umetnik odredi površino v ospredju (skale, kamnite pregrade, trava, brinovo in rujevo grmičevje, borovci). Ta razporeditev povsem ustreza jasni "izbiri", ki jo računalnik vsakokrat opravi na podlagi lastne "presoje in tolmačenja" podatkov, ki jih je avtor vnesel v program. To "tolmačenje" mu omogoča, da po svoji "volji" spreminja obliko, barvo, dimenzije, število ter položaj vsake sestavine.

Nastala grafična stvaritev je torej rezultat medsebojnega "sodelovanja" med računalnikom in umetnikom. Pri vsem tem ima končno besedo vsekakor avtor; za tisk izbere tisto kompozicijo, ki je v sovzvočju z njegovimi estetskimi zamislami in se najbolj približuje umetnikovi likovni ponazoritvi o Krasu. Ker je povsem nemogoče, da bi od "izbire" pa do "tolmačenja" posameznih sestavin računalnik ponovil ves postopek, je vsaka natiskana grafika takorekoč izvirnik in povsem unikat.

Računalniško ustvarjene kompozicije ne ponazarjajo krajin v njihovi resnični podobi, temveč vsebujejo barvne in oblikovne značilnosti kraške pokrajine do te mere, da v njih zaslutimo motiviko, ki jo razlikuje od drugih pejsažev. Gre za namišljene podobe, ki pa so v stanju, da nam priključijo v spomin vse tiste kraške koticke, ki so se izoblikovali v naši podzavesti med odkrivanjem in spoznavanjem lepote te trde, kamnite, pa vendar tako očarljive pokrajine, ki te osvoji".

Bogdan Soban: Zakaj bi bil računalnik kreativen samo pri risanju slik?

Avtor razstavljenih Obrazov Krasa Bogdan Soban je spregovoril najprej o svojih Abstrakcijah, to je o obsežnem projektu unikatne računalniške grafike, ki jo kreira računalnik po avtorjevem izvirnem programu:

"Osnovna zamisel celotnega projekta temelji na načelu o ustvarjanju nepredvidljivih in neponovljivih abstraktnih grafičnih kompozicij, ki jih stroka opredeljuje kot geometrijske abstrakcije. Slike nastajajo na računalnikovem zaslonu brez uporabe kakršnih koli sodobnih programov za grafično oblikovanje. Vsi programi so moje več kot desetletno avtorsko delo in delujejo na načelu elementarnega programiranja barvne točke, črte in ploskve na ekranu. Pri ustvarjanem procesu prepuščam računalniku največjo možno svobodo, tako da sam z uporabo naključne funkcije izbere "po svoji presoji" največji možni del elementov grafične podobe, to so: število elementov, obliko, velikost, barvo, pozicijo na ekranu, itn. Moja vloga kot avtorja je predvsem v zamisli osnovnega motiva in izdelavi takega programa, da bo računalnik na osnovi svojih lastnih naključnih odločitev lahko na ekranu oblikoval enkratno oziroma unikatno grafično kompozicijo. Seveda pa je na koncu tudi moja odločitev, katero sliko shranim ali izrišem z barvnim tiskalnikom.

Vsaka slika je torej absolutni unikat, saj se enkrat zaradi neskočno možnih kombinacij elementov in njihovih sestavnih delov ne more nikdar ponoviti. Obenem je vsaka slika tudi original, saj se dosledno držim načela, da sliko izrišem samo enkrat in je ne reproduciram".

Po Sobanovi razlagi je projekt mogoče ocenjevati s treh različnih vidikov. Prvi vidik je likovna vrednost. Drugi vidik je programerska vrednost projekta, saj je za izdelavo zahtevnejših motivov potrebnega veliko programerskega znanja. Prepuščanje odločitev računalniku v največji možni meri je velik programerski izziv. Tretji vidik je krea-

tivnost sistema človek-računalnik z vsemi nepredvidenimi rezultati. Odpira se namreč vprašanje o človekovi in računalnikovi vlogi ter o njunem medsebojnem dopolnjevanju pri kreaciji slike. Slike, ki nastajajo, imajo nekaj elementov kreativnosti, ki bi jo z določeno rezervo lahko pripisali računalniku. In svojo razlago o projektu končuje avtor z vprašanjem: "Zakaj bi bil računalnik kreativen samo pri risanju slik?"

Niti dva pogleda na pokrajino ne moreta biti enaka...

Na vprašanje, kako bi kot avtor označil svoj grafični opus Obrazi Krasa, katerega del je razstavil v galeriji Kulturnega doma v Gorici, je diplomirani inženir strojništva in velik poznavalec računalniškega programiranja **Bogdan Soban** odgovoril takole:

"Obrazi Krasa so prvi poskus ustvarjanja realističnih podob narave na osnovi računalniške kreacije nepredvidljivih in neponovljivih grafičnih kompozicij. Ta program ne dopušča toliko svobode, kot jo dopušča pri kreaciji abstraktnih slik, saj veljajo v naravi določene zakonitosti oblik, barv, perspektive, razmerja velikosti, postavitev v prostor in druge. V celoti pa lahko izkoristim računalnikovo zmožnost, da naključno razporeja elemente, saj v naravi velja navidezno absolutna naključnost.

Pri odločitvi za upodabljanje kraške pokrajine so me spodbudili njeni značilni in prepoznavni elementi in njihove barve, ki pri drugih krajinah niso tako značilni. Tudi sicer mi je Kras kot neponovljiva narava zelo blizu. Program pozna kraške elemente, kot so bori, brini, rujevi grmi, hrasti, kamnite ograde, kamenje, hribi ter, seveda, trava in nebes. Vsak element zase je likovna kompozicija, ki se podreja zakonitostim nepredvidljivosti in neponovljivosti.

Naj vzamem za primer brin! Računalnik razume brin kot namišljeni enako-kraški trikotnik z naključno izbranimi osnovnicami in višino ter z določenim razmerjem med njima. Površino namišljenega trikotnika zapolni z naključno izbranim številom

Na otvoritvi razstave v Italiji v Kulturnem domu Gorica so spregovorili o Sobanovi računalniški grafiki likovni kritik prof. Jožko Vetrh (prvi z leve), ravnatelj Kulturnega doma v Gorici Igor Komelj (v sredini) in avtor - Bogdan Soban.

drobnih križcev v dveh odtenkih zelene barve, ki predstavljajo brinove iglice. Pozicijo in nianso barve vsakega križca izbere računalnik naključno. Naključno število iglic je v takem tolerančnem območju števil, da dobi brin svojo pojavno obliko glede na pozicijo na sliki, ki je spet naključno izbrana, seveda upoštevajoč zakonitosti narave. In nazadnje je tudi število brinov naključno izbrano v odvisnosti od računalnikove naključne odločitve, na kateri del kraške pokrajine "bo usmeril" svoj pogled. Vse to, seveda, zahteva v programu veliko preračunavanja in upoštevanja medsebojnih odvisnosti obsežne vrste funkcij kot sestavin elementov... Na tak način nastanejo vsi ostali elementi Krasa!

Naključni izbor elementov in njihova naključna postavitve v prostor, upoštevajoč naravne zakonitosti, pomeni kreacijo slike - pogleda na kraško pokrajino. Sliko se lahko izriše z barvnim tiskalnikom v poljubni velikosti, odvisno od razpoložljive opreme. Sliko se lahko tudi shrani na ustrezen pomnilniški medij. Slika, ki se je ne izriše ali se je drugače ne shrani, se po zaprtju programa izgubi za vselej, saj računalnik prav take - identične - slike ne bo nikoli več ponovil.

In ta zakonitost velja tudi v naravi! Dva pogleda na pokrajino ne moreta biti enaka, saj se je v naslednjim trenutku v naravi že nekaj spremenilo".

Avtor si v končni posledici stroj vendarle podredi...

Zanimiv je na Sobanove unikatne računalniške grafike pogled likovnega kritika in publicista **Aleksandra Bassina**, ravnatelja Mestne galerije Ljubljana:

"Obrazov Krasa verjetno ne bi bilo brez abstraktne likovne igre, ki jo igra sam s seboj Bogdan Soban že kar nekaj časa na računalniškem ekranu. Igre, ki je spontana, intuitivna, ki si išče svojo pot, potem ko človeška roka (razum) vstavi enega ali več podatkov: to so barvna točka, črta, ploskev - množina; se pravi njihova količina, kombinacije ustvarjajo sproti novo kvaliteto. Avtorjeva odločitev je naslednja: sredi tega procesualnega nastajanja bo igro prekinil, shranil oziroma ukazal izrisati podobo z barvnim tiskalnikom, ko se mu bo zdela igra (kompozicija) dovolj učinkovita, prepričljiva in dorečena.

Je vse to enako pri Obrazih Krasa - seriji novih, nekoliko shematsko presnetih in predstavljenih podob iz optičnega sveta naše resničnosti, oziroma predvsem tiste, ki je avtorju duhovno blizu, ki mu pomeni neke vrste prostor nastanka in potrjevanja lastnega duhovnega bivanja?

V načelu (nastajanje in vnašanje podatkov v računalnik) prav gotovo: saj tiči čar in mik tako vodene računalniške igre prav v nepredvidljivosti, neponovljivosti in

neskončnosti - četudi je vnos osnovnih oblikovnih podatkov, to je nekakšnih oblikovnih shem za identifikacijo kraškega prostora - od strukture nebesa, kamna, ograde do organskih pojavov trave, brina, ruja - spet zavestno vodena misel računalniškega oblikovalca, za katerim pa vendarle stoji več kot samo tehnik. Tu je navzoča še duhovna oza-veščenost, iskanje identifikacije, imenujmo jo novodobni beg v naravo, se pravi neke vrste neoromantika, pa čeprav s priokusom ekranske, umetne svetlobe. To je tudi avtorjeva prizadetost, iskanje in odkrivanje originalnih podob, druge za drugo, vnašanje osebnostne odločitve in presoje, da si stroj v končni posledici vendarle podredi in da sledi njemu - avtorju - in ne obratno.

Ali ni bila prav to želja slehernega ustvarjalnega duha skozi dolga zgodovinska stoletja? Zakaj ne bi ostala conditio sine qua non tudi ob koncu drugega tisočletja vsemu silnemu razvoju tehnike in polaganja informativnega sistema vsakega posameznika navkljub?"

Eno izmed Sobanovih računalniško ustvarjenih unikatnih in neponovljivih barvnih grafik kraške krajine iz cikla "Obrazi Krasa" si oglejte na 4. strani ovitka te izdaje revije Kras!

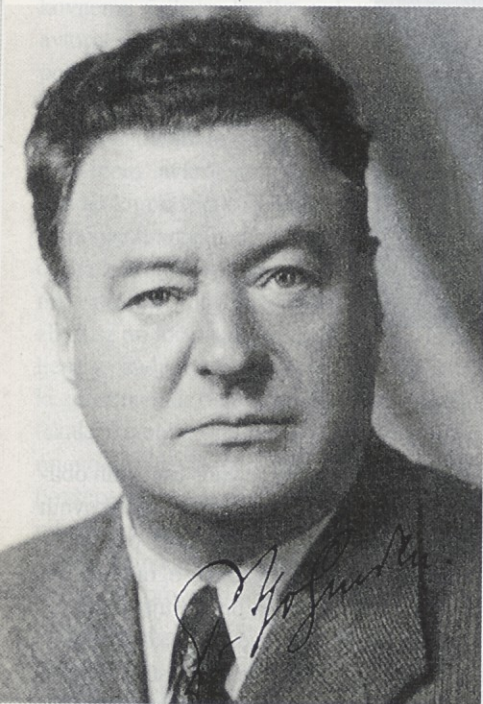

Pesnik, ki je ohranjal
narodno zavest
in nas opozarjal,
kje je naš rod doma

PESNIKOVA PODOBA

IGO GRUDEN

Nada Pertot

Nabrežina se je 29. novembra 1998 spet spomnila svojega pesnika Iga Grudna, ko je poteklo petdeset let od njegove smrti. V zavesti njegovih ožjih rojakov je pesnik zelo živ kot simbol naše tragične preteklosti, utopičnih idealov, domače pokrajine in ljudi, a tudi zaupanja v človeka in v moč ljubezni. Manj poznan pa je v osrednji Sloveniji, saj njegove pesniške zbirke (*Narcis*, 1920; *Primorske pesmi*, 1920; *Dvanajsta ura*, 1939; *Pesnikovo srce*, 1946) niso bile nikoli ponatisnjene. Le njegove pesmi za otroke, ki so izšle pod naslovoma *Miška osedlana* (1922) in *Na Krasu* (1949), so doživele nekaj ponatisov. Na trgu ni niti izbora iz njegovih pesniških zbirk z naslovom *Pesmi* (1949), ki jih je uredil Fran Albreht in mu napisal tehtno študijo Filip Kalan, niti ni pri Kondorju izšle zbirke *Pesnikovo srce* (1966) z uvodno študijo Igorja Gedriha. Pošli pa sta že tudi pesniški zbirki *Pesnikovo srce* (1946) in *V pregnanstvo* (1945, 1946), ki sta izšli tik po vojni; prvo je Gruden pripravil za tisk že med vojno. Zelo velik uspeh je imela zbirka *Zasanjanost* (ZTT, 1983), za katero je pesmi izbral in jim napisal uvod Miroslav Košuta, in je izšla ob devetdesetletnici Grudnovega rojstva. In skoraj ni družine v Nabrežini in njeni okolici, ki ne bi imela doma temeljite študije o njegovem življenju in delu izpod peresa Ivana Vogriča in Marka Tavčarja z naslovom *Narcis širokega srca*, ki jo je leta 1993 izdalo ob stoletnici pesnikovega rojstva nabrežinsko kulturno društvo Igo Gruden.

Igo Gruden se je rodil v Nabrežini 18. aprila 1893 v gmotno močni družini, ki je bila globoko zasidrana v vaškem življenju. Ignacija so starši, kot druge otroke, poslali v šole. Maturiral je v Gorici leta 1912, pravo je študiral na Dunaju in v Gradcu ter ga končal po vojni, leta 1921 v Pragi.

Po družinskem zgledu se je udeleževal v vaškem kulturnem življenju in se kot radoživ mladenič družil z vrstniki, z ribiči in delavci v kamnolomih in vinogradih ter delil z njimi težke in vesele izkušnje. Svoje občutke je začel izražati že kot dijak v pesmih in sodeloval v tedanjih literarnih revijah. Prestižni Ljubljanski zvon mu je izdal že leta 1921 prvo pesem.

A izbruhnila je vojna in kruto posegla v življenje primorskih ljudi: za vojsko godni fantje in možje so šli na fronto, družine pa so morale v begunstvo v zaledje tedanje avstro-ogrske monarhije. Konec vojne je

bil nepričakovan in travmatičen. Ena tretjina slovenskega ozemlja je ostala zunaj mej nanovo ustanovljene kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev; v ljudeh je ostal občutek, da so bili izigrani.

Začel se je veliki eksodus, saj so razočarani ljudje bežali v kraljevino SHS ali še dlje - čez morje. Gruden je prišel iz Ljubljane na očetov pogreb leta 1921 skrivaj, saj so ga nekaj mesecev prej, ko je obiskal svojce, zaprli in izgnali. Katera izmed primorskih družin ni imela sorodnikov v SHS ali pa v daljnji Argentini?

Tedaj je dal Gruden kot begunec duška svoji in naši stiski v *Primorskih pesmih*, ki so jih prebirali, ponavljali in deklamirali ljudje doma, kamor so pesmi prihajale skrivaj, in nešteti begunci v svobodni državi in onkraj oceana, ki so si z njimi težili domotožje in upanje za prihodnost. Nabrežina je postala skupaj z drugimi kraji ob naši obali nekaj simbol slovenskega ozemlja, ki

je po prvi svetovni vojni ostalo zunaj mej kraljevine SHS. Kdo je mogel ostati nepričaden ob verzih:

...
*Na Doberdob je pala noč... nič se ne gane
če ptič se vzdrami, sence se zbudijo
in izpod zemlje glas zategnjen vstane,
utihne spet... pokojno mrtvi spi.*

*Tam smo prežali v jarkih in se bili,
kdor vedel ni, vsaj slutil je - zakaj;
kar še nas je, o, kaj smo pridobili?
Na Doberdob bi rajši šli nazaj.*

*Vem: mnog bi mlad še tam enkrat umrl,
kaj bi mi sužnji vsi z mladostjo svojo? -
Kot ptič ogromen se je razprostrl
teman oblak nad domovino mojo.*

(Vizije)

Domovinsko čustvovanje in silno domotožje po rodni pokrajini sta Grudna po-

vsem prisilili, da se je odpovedal mladostnim sanjam, izpovedovanju svojih ljubezenskih občutkov, svoji osebi in vase zagledani podobi ter prevzel nase vlogo Orfeja, ki bo opozarjal svet na krivice, ki jih prenaša njegov rod, ter predvsem, da bi jih spodbujal k vztrajanju in kljubovanju tujcem. V tem smislu je še kako povedna pesem, s katero uvaja zbirko *Primorske pesmi*:

*Kaj bi nam pel o ljubavi, poet?
Ali ne vidiš v teh srcih gorja,
v mrkih pogledih prikritih solza,
v srdi in gnevu ne slišiš tožba,
da o ljubavi nam poješ, poet?*

*Kar je v Primorju zdaj fantov, deklet,
kar je po Krasu še mož in žena,
v Istri in Brdih sinov in hčera,
v gnevu zalili so rob si srca –
pa bi jim pel o ljubavi, poet?*

*Kdo v Svetem Križu to bil je, poet,
kdo v Nabrežini ti bil je doma?
Mati in oče, petero sestra,
ž njimi ves narod na križ zdaj pripet –
nimaš ni ene besede, poet?*

*Poj o sovraštvu in uporu, poet!
Dvigni za nas našo uklenjeno pest,
v pesem iztisni vso našo boleost,
krični za nas med vetrove čez svet,
zna naj ves svet, da tvoj rod je proklet,
poet, poet...*

Vso zbirko preveva ljubezen do doma in bolečina ob tragediji, ki jo doživlja skupaj s svojimi rojaki.

V različnih obdobjih so bralca zdaj bolj prevzemale ene in spet druge pesmi iz te zbirke, ki je postala Primorcem tako ljuba, kot so jim bile pri srcu Gregorčičeve poezije.

*Ko da bi v sanjal šel skozi pomlad,
bredem v omotici skozi vonjave;
misli od vonja vse mehke, sanjave
tiho se predejo v sončne daljave,
zlat mi v oblake že zidajo grad.*

*Dvigne se ptič iznad polj, iznad trat,
v sončnih valeh si otesa peroti;
z roko oči si zasenčim na poti,
iščem s pogledom ga v sinji samoti,
ki v koprnenju mi drug je in brat.*

*Kriknil je ptič preko trat, preko polj,
padel kot kamen v megleno obzorje.
Ruši nad Krasom se, pada v Primorje,
Grad moj z oblaki pogreza se v morje –
bliže, moj dom, zdaj si mi bolj in bolj...
(Domotožje)*

Posebno lepe in umetniško dognane so njegove impresionistične pesmi, v katerih se zrealijo zdaj naš svet ob morju zdaj njegovi ljudje. Mislim, da si lahko predstavljamo, kaj so pomenile tistim, ki so morali zapustiti rodne kraje in so se lahko le v spominu vračali vanje. Naj se ustavimo pri pesmi, ki je manj poznana, a za Grudna nič manj značilna!

*Zarja je v obzorje vstala
in vse morje pozlatila;
prva senca v breg je pala
tiho kakor plašna ptica;
v senci njenih kril se skrila
s plaho lučko je kresnica:
skozi trte in platane
sveti tam in se ne gane.*

(Večerna pesem)

V Grudnovi pesmi živi pokrajina in tudi težko delo ribičev ter kamnarjev in njihovih žena in deklet. Vesele trgatve, romanje na Barbano, posedanje ob ognjišču, vonj mandljevcev v cvetu in barva izsušene zemlje: vse ima poseben čar, saj raste iz spomina, predvsem pa domotožja.

To zbirko, polno bolečine, tudi upanja, končuje *Pesem iredentistov (Mi smo*

*minerji... svet se zaziblje, vse hkrati zamaje,
vse z dinamitom poženemo v zrak – ne več
minerji, zidarji svobodni, bomo gradili na
zemlji tej rodni, v soncu svobode nov ustvarili vek...)*, ki so jo mnogi s zanosom deklamirali, a je po duhu daleč od Grudnove miroljubne narave in jo lahko jemljemo le kot davek povojni dobi. Po tej pesmi so ga imeli za iredentista in njegovim domoljubnim

Igo Gruden v dijaških letih

pesmim, polnim bolečine in miline in upanja, pripisovali lastnosti, ki jih niso imele.

Uradna ljubljanska kritika je pesnika sprejela precej hladno. Slovenska kritika ni nikoli zelo blestela in v prelomnem povojnem obdobju so se vrednotenja umetnikov ravnala, kot je bilo zelo pogosto, glede na njihovo politično usmerjenost. Poleg tega je bilo to prelomno obdobje idejno in literarno usmerjeno že drugače, v nove evropske tokove.

Nekaterim so se Grudnove pesmi zdele preveč zanesene, drugim oblikovno presežene in epigonske. Vidmar ga je imenoval za polpoeta in s tem nekako zapečatil njegovo usodo.

S tem, da so ostale ljube (in poznane) Grudnove pesmi samo Primorcem, je bila tudi zamujena priložnost, da bi prišla vsem Slovencem v zavest naša prisotnost ob morju in naša strnjena naseljenost od Trsta do Devina.

PESNIKOVA PODOBA

Tik pred *Primorskimi pesmimi* je izšla, tudi v letu 1920, Grudnova pesniška zbirka *Narcis*. V naslovu se je poigral z vzdevkom, ki so mu ga dali njegovi literarni prijatelji, saj so mu očitali pretirano uglednost in zagledanost vase. Gruden je ost odbil tako, da je vzdevek sprejel in ga tudi razložil. Vase zagledani Narcis se na začetku zbirke sprašuje, kako in kam, na koncu pa skozi globoka ljubezenska doživetja, trpka razočaranja med vojno in po njej, skozi izkušnje, zmage in poraze, poziva sebe in brate k ustvarjalnosti, naj se pokončno spopadejo z življenjem.

...
Zame prostora bilo ni ne časa,
vere v boga in ne vere v človeka;
dnevi so v večnost bežali – kot reka,
če sem pa vprašal se: kam se izteka? –
votel odmev le, nobenega glasa...

Bratje Narcisi, zapredeni vase,
srca v jeklene izklešimo zvoke,
dvignimo roke pod daljne oboke –
in na najvišje, najtišje otoke
v večnost se moč nam pod soncem razrase.

IGO GRUDEN

PRIMORSKE PESMI

V *Narcisu* se vrstijo druga za drugo ljubezenske pesmi. Malo je teh pesmi v izborih Grudnove ustvarjalnosti, ker so bili časi pač taki, da je bila predvsem v ospredju, kjer je pač bila, njegova domovinska udarna pesem. Njegove ljubezenske pesmi so se nekaterim kritikom zdele osladne in celo pohujšljive, pa čeprav se nam lahko danes zde samo pristne izpovedi ljubezenskega čustva in jih imamo lahko za najlepše slovenske ljubezenske pesmi, v katerih se v pogovoru prepletata moški in ženski glas.

*V blazinah vonj ostal je tvojih las –
in zdi se mi, da ti si še pri meni,
da slišim v temi tvoj dehteči glas:*

*pa je le veter, ki je vzdramil sèn noči,
pa je le veter, ki je vzdramil sèn srca.*

*Ur sladkih dih po sobi še dehti –
in zdi se mi, da tiplješ ti po temi,
da tvoje krilo skozi mrak šumi:*

*pa je le veter, ki je vzdramil sèn srca,
pa je le veter, ki je vzdramil sèn noči.
Posvetil soj je mehko nad menoj –
in zdi se mi, da ti se sklanjaš k meni,
da v mraku me objel je pogled tvoj:*

*pa je le mesec, ki iznad črnih streh
v srebrnih me poplavlil bo valeh.*

V *Epilogu* ni več misli na ljubezen; v njem je beg iz človeške stiske, so vprašanja, ki se tičejo življenja samega. Živeti danes, sprejemati sebe kot del narave in uživati, kar ti življenje nudi.

*Uživati – o sladki cilj življenja,
o reka v soncu brez jezu in brega:
kdor sebe je pijan, bogat je vsega
in vreden vsega sončnega življenja.*

*Le človek ne živi, on le peha se,
kot slepec tiplje, išče, tava, blodi,
po megli omahuje, sključen hodi,
z obrazom mrkim ves zakrknjen vase.*

*S trepetom le motri bežeče čase
in smrti dih srečuje vsepovsodi,
vse svoje misli v negotovost zvodi,
o, v soncu ne, po megli jih razpase.*

*In vendar je življenje lepo, bratje,
in vredno, da živimo ga v radosti
veseli gosti; vriskajoči svatje;*

*če pa obsenčijo duha bridkosti,
najgloblja bol – sladkost nam le takrat je,
če smeh nam vzklik iz grenke je trpkosti.*

Po tem sklopu pesmi so kritiki razglasili Grudna za hedonista in nekako prezrli, da je v njih predvsem izrazil željo po pokončnem vztrajanju in kljubovanju težavam, ki so se nanj zgrnile med vojno in po njej.

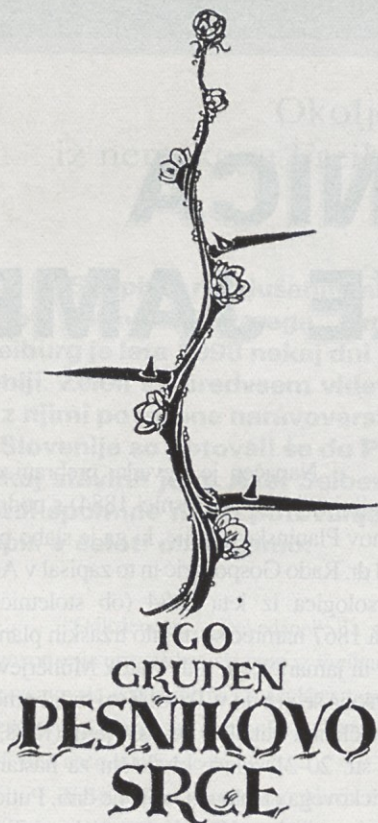
Za *Primorskimi pesmimi* in *Narcisom* so izšle še otroške pesmi *Miška osedlana*, ki so primorske otroke doma in po svetu ohranjale v otroštvu, a jih tudi povezovala z domačo zemljo in navadami. Ni jih navdihnila ljubezen do lastnih otrok, kot se je dogajalo pozneje, ampak jih je navdihnili ljubezen do najmlajših rojakov, ki jim pa na noben način ni dal čutiti sence, ki je legla nanje.

Devetnajst let je minilo, da si je pesnik spet upal s pesmimi na dan v pesniški zbirki *Dvanajsta ura*. Vzrok za tak časovni razmik si lahko vsak po svoje razlaga. Matej Bor je pesniško zbirko v *Sodobnosti* (1939) takole pozdravil: "V teh pesmih, iz katerih zveni nostalgija po izgubljenem kakor daljna muzika, kjer ljubezen izgoreva v svojih predvečernih barvah in akordih in je bogata kot sonce v zatonu, kjer človek z nekoliko utrujenim pogledom objema pokrajino svoje preteklosti in je hrepenenje ujeta v začarane kroge večerne samote, je Gruden ves preprost, kakor je preprost človek, ki je globoko pogledal v življenje. Težko je izbirati med pesmimi: *Pesnikovo srce*, *Tesnobna pomlad*, *Nabrežina*, *Velikonočno pismo*, *Ob materini smrti*, *Hčerki*, *Spomin na staro mater*; saj izražajo prav vse te občutke".

Dejstvo pa je, da je ostalo v pesnikovi zapuščini še ogromno pesmi v rokopisu in da je v zbirko uvrstil predvsem tiste, ki so že našle svoj prostor v revijah.

V nekatere antologije so našle pot pesmi s socialno vsebino, osrednja pesem pa je spet pesem, s katero se vrača v Nabrežino ob slutnji na bližajočo se novo vojno tragedijo (*Na vojaškem pokopališču*).

Pod Nabrežino v zamišljeni kraški dolini,
kjer sem kot otrok se veselil pojočih škrlatov,
slavce poslušal in v hudi poletni vročini
gledal za sencami z morja letečih oblakov;
v molku cipres, nihajočih po sinji tišini,
spi zdaj pokojno pet tisoč ubitih vojakov.
Nemci, Slovenci, Taljani, Madžari, Hrvati,
borci vseh narodov, ver iz pokrajin naštetih:
še so jim matere žive, otroci in brati,
radi prižgali bi luč jim v spomin o Vseh svetih,

*a nad grobovi se s križev ne dajo razbrati
mrtvih imena, pod zvezdo nesrečno spočetih.*

*O Nabrežina, zakaj sem zaživel na svetu,
v tvojih dolinah o sončni bodočnosti sanjal!
Ko sem se ondan čez polje v pomladnem razcvetu
vračal domov in večerni mi zvon je pozvanjal,
mednje sem šel na grobove med trave v šepetu,
nad brezimenimi, nemimi v gnevu se sklanjal.*

*Veter podil je čez Kras vihraječe oblake,
v zemljo prislutnil sem žalostnih, ljubljenih krajev:
slišal sem klevete, obtožbe kot polkov korake
in onemel nad lažjo vseh ugaslih sijajev
z grozo, rastočo mi v duši do obupanosti take,
kakor da ruši nad mano se svet iz tečajev.*

Posebno vrednost pa dajejo zbirki ljubezenske pesmi, med katerimi gre ljubezenska izpoved skozi žensko pričevanje (*Pesmi natakariče Pepce*) po žlahtni tradiciji ljudske in antične pesmi, ki je našla odmev že v *Narcisu*.

Vojna je zares izbruhnila in posegla v Grudnovo življenje s trpljenjem v zaporih in uničevalnih taboriščih. Odmev na to tragično obdobje najdemo v pretresljivi pesniški zbirki *V pregnanstvo*, v kateri prevla-

dujeta njegov topli odnos do vseh ljudi in začudenje nad krutostjo, ki je ne more razumeti, še manj pa sprejeti. Še tako hude in ponižujoče razmere niso spremenile njegovega človečanskega odnosa do ljudi, sočustvovanja z vsemi trpečimi, predvsem z otroki in materami, a tudi s tujimi vojaki, v katerih vidi žrtve krutega časa.

Z novimi in pretresljivimi dogodivščinami nadaljuje in presega svojo izpoved iz zbirke *Pesnikovo srce*.

*Golo je drevo, sneg na njem leži,
z vej se bel sijaj k nam z nočjo spusti:
še nihče ne spi, vsak zasé bedi,
težji od vseh dni nam je molk noči.*

*Po hodniku gre v luči tuj vojak,
včasih mu zamre stihoma korak:
v linici takrat vidim mil obraz,
svetle v njem oči, zaskrbljen obraz.*

*Tuji mi vojak, čutiš z nami res
in razumeš krik mučenih teles?
Če smo vsi ljudje, kdo je kriv gorja? –
v srcu se morda vprašava oba.*

*V linici vojak dolgo v nas strmi:
človek je samo, kakršni smo mi.
Da bi le že vsi v nov zavpili čas!
Pa je legel molk kakor grob med nas.*

Igo Gruden je umrl leta 1948, ko mu je bilo komaj 55 let. Utegnil si je ponovno ustvariti družino in ponovno zaživeti ob hčerki iz prvega zakona, ženi Pepci in dveh sinovih.

Petdeset let je minilo od Grudnove smrti. Njegov pesniški opus nam je dosegljiv le v že omenjenih izborih, v katerih so pač sestavljenci izrazili predvsem svoj odnos do pesnikove ustvarjalnosti in nastrojenost časa, v katerem so nastali.

Slovenski bralec si Grudnove pesniške podobe ne more ustvariti sam s prebiranjem njegovih pesniških zbirk, ker jih enostavno na knjižnem trgu ni.

Zadnji čas bi bil, da bi Grudna v celoti ponatisnili, potem poskrbeli, da bi izšla tudi njegova obširna neobjavljena literarna zapuščina. Sto let po njegovem rojstvu mora vendar že zaživeti v nas njegova pesniška podoba v celoti in nam mora biti dana možnost, da si lahko sami izbiramo iz njegovega pesniškega opusa pesmi, ki so nam najbližje.

Le tako bomo lahko v njem ohranjali vtis, da je naš Orfej, ki je v nas ohranjal zavest narodne pripadnosti, radoživosti in spoštovanja sočloveka ter nas opozarjal, kje je naš rod doma.

*V bregu ob morju pod rodno, domačo vasjo
breskve in mandeljni že v februarju cveto:
v burji pomlad, ko da v zraku napete so strune,
poje od Čavna čez Kras v građežanske lagune.
Bosi otroci na produ pod zidom smo stali,
gledali jadra in bele galebe med vali;
ko iz lagune so se dvignile jate v nebo,
smo si na soncu oči zaslonili z roko,
s senco rok še srce na slovenski obali.)*

(*Nabrežina*, *Pesnikovo srce*)

*Na tvoje grudi nedolžne in bele
kot lilije, ki razcveto se v jutro sanjavo,
položil sem svojo trudno, izmučeno glavo,
med bele cvete misli nevesele.*

*Na moji glavi je tvoja narahlo slonela,
tvoj dih raznihaval je moje lase:
in meni bilo je, ko da mi duša polzela
med vonjem cvetov skozi tvoje roké.*

*In več nisem vedel: si žena mi,
sestra ali mati...*

*Zamamljen v življenja najskrivnejše tajne
sem padal in tonil v svetove brezkrayne,
skrit v gorkem objemu tvojih spečih rok,
glej, mož sem ti bil in brat in otrok
in vendar – ah! – samo človek hkrati.*

*V dnu tvojih oči je še sonce in smeh –
zakrij svoj obraz, o skrij ga v dlaneh,
kot veter iz tujih dežel si prišla –
zdaj ves plapolam.*

*Kaj videl in slutil sem v tvojih očeh?
Je v soncu in smehu bil skrit samo greh,
da ves trepetam?*

*Ne joči, o draga... odpusti mi dvom!
Če najdeš pri meni spet gnezdo in dom,
ne hodi drugam.*

Nada Pertot,
prof. slovenščine in literarnih predmetov –
Ul. Madonnina 18, 34000 Trst

11. maja 1999

STOPETNAJSTLETNICA ODKRITJA DIVAŠKE JAME

Matjaž Puc

Turistična Divaška jama je že kar nekaj časa skorajda pozabljena. Nekdaj ni bilo tako, saj je bila veliko bolj slavna in obiskana. Odkrili so jo leta 1884 domačini, Divačani. Glavni odkritelj, raziskovalec in jamar je bil Gregor Žiberna, po domače Tentava. Ta je poznal dvojni vhod v jamo, udor in ob njem 20 m globoko brezno, menda že kot otrok, ko se je na dnu udora lahko splazil v vhodno dvorano. Kdaj točno je ta jamar-samotar in drzni raziskovalec začel prodirati v kapniški rov, ne vemo, gotovo pa je na steni v končnem rovu jame vklesal svoje ime in datum: GREGOR ŽIBERNA, 11.5.1884. Verjetno sam, brez spremljevalcev.

Gregor Žiberna se je medtem tudi povezal se s takratnimi edinimi jamarji v bližini in poklical jamarsko skupino Tržaške sekcije Nemško-avstrijskega planinskega društva. Vodja te agilne skupine, ki je že začela raziskovati Škocjanske jame, je bil v začetku dr. Karl Moser, arheolog, njeni člani pa so bili predvsem brata Friderik in Henrik Müller (izvorno iz Nemčije), Jožef Marinič (Tržačan) in Anton Hanke (doma iz kraja Bravantice na Moravskem). Žiberna je torej povabil tržaške jamarje, ki so se kaj hitro odzvali in vsaj dvakrat obiskali jamo. Dokazana sta dva podpisa v jami in sicer datuma: 25.5.1884 s podpisom D.O. ALPENVEREIN in 8.6.1884 s podpisi MÜLLER H.-F., MARINITSCH - HANKE.

Člani planinskega društva so zanimivo poročilo o obisku objavili v reviji Mittheilungen des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins, v 9. zvezku letnika

1884, Salzburg (Die neuentdeckte Grotte bei Divazza, 320.-322. str), kjer so zapisali, da so obiskali jamo 8. junija (tako kot so štirje podpisi na koncu jame) in da se nova kapniška jama imenuje »per Kukovu jama«, ter da je izredno lepa in dolga približno 600 metrov. Domačini (brez dvoma je jamarje vodil Tentava) so že prej opremili vhodno brezno s trdno leseno lestvijo. Dr. Moser, ki je podpisal članek, je napisal, da želi divaška občina odpreti jamo za turiste, ter jih opozarjal, da bo vhod treba varno zapreti zaradi močnega ropanja kapnikov in prepovedati uporabo dimnih bakel, ker je jama »kapniško izjemno lepa, bogata in deviška«. Kako to, da se Moser, ki se je drugače rad podpisoval v jamah, ni podpisal z drugimi na koncu jame? Mogoče zato ne, ker je bil takratni prehod do konca jame kar zahteven, tako da so tisti, ki so bili nevajeni plezanja, zelo verjetno ostali pred končnim skokom. V članku namreč piše, da so ob tej priložnosti jamo obiskali tudi nekateri »člani občine Divača«.

Žibernov obisk 11. maja 1884 so zaradi vklesanosti njegovega imena in datuma stalno citirali kot datum odkritja jame. Slaba obveščenost in obledela slava jamske lepote pa sta bili krivi, da je 100. obletnica jame minila neopazno. Toda ne samo to, da se je ime jame spreminjalo (Kukova jama, Jama princa Rudolfa, Grotta di Umberto Sottocorona, Divaška jama), v njeni zgodovini so bile stalno tudi težave z njenimi upravljalci, z divjimi vdori vanjo, z razbijanjem in odnašanjem kapnikov ter z onesnaževanjem poti z žlindro. Tudi večina dokumentov o jami je bila uničena in izgubljena. Njena slava leta so bila gotovo v času od 1884 do 1915, ko so v jamo stalno prihajali po takrat lepih in varnih poteh na urejene in množične obiske turisti.

Napačen je, seveda, prebrani datum 8. junij 1867 (v resnici 1884) s podpisi članov Planinske sekcije, ki ga je slabo prebral dr. Rado Gospodarič in to zapisal v Acta Carsologica iz leta 1984 (ob stoletnici!). Leta 1867 namreč še ni bilo tržaških planincev in jamarjev, pa tudi bratov Müllerjev in Hankeja še ni bilo v Trstu! Zato tudi komentar v članku Putick o Divaški jami (Kras, št. 29, str. 20-21) glede okoliščin za nastanek Putickovega članka po moje ne drži. Puticka so zaprosili leta 1889 iz Dunajskega Touring Cluba, ki je bil začasni upravitelj jame, samo zato, ker je bila Tržaška sekcija Nemško-avstrijskega planinskega društva že od leta 1885 upraviteljica Škocjanskih jam in članov društva Divaška jama ni več zanimala.

Vsekakor Gregor Žiberna ni mogel in ni hotel »pretentati« nikogar, da bi prikril »prave odkritelje« in da bi pripisoval zasluge samemu sebi. Prav nasprotno! Skromno je pozval druge in ponudil svojim divaškim sorojakom ter divaški občini, naj prav oni razkažejo podzemsko lepoto Divaške jame vsemu svetu.

V letu 1999, ko bomo 11. maja slavili 115. obletnico Divaške jame in 70-letnico smrti njenega odkritelja Gregorja Žiberno-Tentavo, pa bo čas, da se stare in skorajda pozabljene lepote spomnimo tudi na konkreten način in sicer s postopno sanacijo (že nekaj let je vhod vanjo varno zaprt) in jo spet pokažemo širši javnosti!

Matjaž Puc, prof. geografije – svetovalec vlade na Ministrstvu za zunanje zadeve -
Askerčeva 15, 1000 Ljubljana.

PISMO

ŠE BOMO PRIŠLI!

Okoljevarstveniki
iz nemškega Freiburga pišejo:

Skupina navdušenih nemških varstvenikov narave iz starega, zanimivega mesta Freiburg je leta 1998 nekaj dni potovala po Sloveniji. Želeli so predvsem videti kraške pojave in z njimi povezane naravovarstvene probleme. Iz Slovenije so potovali še do Plitvičkih jezer. V nekaj stavkih je g. Axel Seibert, član skupine, strnil spomine na to potovanje. Njegov kratek dopis v celoti objavljamo:

“Odloženo ni odpovedano”. Ta stari pregovor se je uresničil za skupino iz Freiburga, ki je načrtovala ekskurzijo na klasični Kras že pred začetkom jugoslovanske vojne. Po večletni zamudi smo načrt končno le izpolnili.

Naše društvo z naslovom Akcija okolje že dvajset let prireja ekskurzije z geološko vsebino, razširjeno z botaniko, z umetnostno zgo-

dovino in s kulturno zgodovino. Posveča se tudi praktičnemu delu v zvezi z varstvom narave.

Za znanstveno vodstvo je skrbel geolog prof. Hugo Genser z univerze v Freiburgu. Organizacijo potovanja je prevzela Mija Mehltretter, rojena Slovenka.

Naše glavno zanimanje je bilo namenjeno Škocjanskim jamam in Postojnski jami. Pod vodstvom mladega domačega raziskovalca

je bil dodan še izlet v Rakov Škocjan in na Cerkljansko jezero. Veliko doživetje!

V programu je bil tudi obisk Ljubljane, ob povratku pa še Plitvičkih jezer in božjepotne cerkve na Ptujski gori.

Vsi udeleženci potovanja smo bili enotnega mnenja: “Na drugi strani Karavank je še veliko neodkrita. Še bomo prišli!”

KLASIČNI KRAS

7. mednarodna krasoslovna šola
“Klasični kras”

JAME BREZ STROPA

Z Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU so razposlali prvo obvestilo o 7. mednarodni krasoslovni šoli “Klasični kras”, ki jo prirejajo skupaj z Jamarsko zvezo Slovenije, in bo od 27. do 30. junija 1999 v Postojni. Namenjena bo jamam brez stropa.

Na prvi krasoslovni šoli so udeleženci spoznali Kras, kraška polja na drugi, vrtače na tretji, brezna na četrti, jamske splete na peti in alpski kras na šesti. Tokratna šola bo posvečena posebnim reliefnim oblikam kraškega površja - jamam brez stropa. Tako imenujemo jame, ki jih je kraška denudacija približala površju. Površinski kraški procesi pa so jih preoblikovali v povr-

šinske reliefne oblike. Proučevanje jam brez stropa lahko pomaga razumeti razvoj jam pa tudi oblikovanje in denudacijsko zniževanje kraškega površja. Posebno pozornost bodo v šoli namenili metodam in tehnikam za proučevanje teh jam, ki vsebujejo informacije o nekdanjih razvojnih obdobjih krasa in o učinkovitosti kraške denudacije.

Predavanja in razprave, ki bodo v angleškem jeziku in pozneje tudi objavljene, bodo dopolnjene z ekskurzijami in delom na terenu. Predavanja bodo v Postojni, zato bodo udeleženci nastanjeni v tamkajšnjih hotelih, zasebnih sobah ali kampingih, ekskurzije in terensko delo pa bodo na krasu, kjer so jame brez stropa. Kotizacija za udeležbo v krasoslovni šoli je 9.500 SIT, za študente je brezplačna.

Da bodo organizatorji šole mogli pravočasno zagotoviti vsem udeležencem izvlečke predavanj predavateljev v angleškem jeziku, je rok za registracijo 15. aprila 1999. To je tudi rok za prijavo udeležbe v krasoslovni šoli. Nastop na krasoslovni šoli ali udeležbo je treba pisno sporočiti na naslov: Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Titov trg 2, 6230 Postojna, telefon: 067/ 24-781, 22-457, fax: 067/23-965, E-mail: lzrk@zrc-sazu.si. S prigrisativjo do tega roka si prigrisanci tudi zagotovijo vse nadaljnje informacije o 7. krasoslovni šoli, namenjeni jamam brez stropa!

Odgovor
na odprto pismo
Jolke Milič, objavljeno
v reviji Kras št. 29

ODPRTO PISMO

DIRKALIŠČE NA KRASU?

Andrej Kranjc

Kot že ime pove - Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU (Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti) - se naš inštitut ukvarja z raziskovanjem krasa in - včasih "žal", včasih pa "hvala bogu" - ni dolžan dajati mnenj in nima pravice odločati. Pač pa njegovi sodelavci (geologi, geografi, kemik, fizik in biolog) na osnovi lastnih in "podedovanih" raziskav posedujemo veliko znanja o naravi kraškega površja in podzemlja. Da ne omenjam "znanja", ki je shranjeno v inštitutskih zbirkah - od katastra jam in kartografske zbirke do posebne knjižnice.

Vesel sem, da je avtorica odprtega pisma o dirkališču na Krasu gospa Jolka Milič posebej omenila naš inštitut, saj se marsikdaj, ko bi bilo po mojem upravičeno, samoumevno ali celo nujno, nanj nihče ne spomni. Mimoregrede naj omenim, da od leta 1986, ko so bile Škocjanske jame vpisane v Seznam Unescove svetovne dediščine, naš inštitut zavzeto raziskuje Škocjanske jame v okviru projektov, ki jih plačuje Ministrstvo za znanost in tehnologijo. Med inštitutskimi člani so najboljši poznavalci tega naravnega spomenika, toda v strokovnem svetu javnega zavoda Park Škocjanske jame ni nobenega člana inštituta.

Povirska gmajna, ki je po mnenju nekaterih najprimernejše zemljišče za zgraditev dirkališča avtomobilov formule 1, je del Krasa. Kras včasih imenujemo tudi maščični ali klasični Kras, ki da je najbolj "prava" kraška pokrajina na svetu. Po imenu pokrajine Kras se imenujejo vsa kraška območja po svetu; vsi taki pojavi so "kraški" in po njej se imenuje tudi razmeroma mlada, zato pa toliko bolj nadobudna veda - krasoslovje.

Na širšem območju Povirske gmajne je poznanih sicer le nekaj "nepomembnih" podzemeljskih jam. Moram pa opozoriti na izsledke zadnjih nekaj let, v katerih smo spremljali gradnjo avtocest čez Kras. Med gradnjo je bilo odkritih ali odprtih v cestnih trasah kakšnih 200 jam, ki niso imele naravnega vhoda. Dokler se niso odprle zaradi usekov, znižanja terena ipd., o njih ni bilo sledu. Sedaj so bodisi pod samim cestiščem ali tik ob njem, v čelih usekov. Med njimi so tudi nekaj sto metrov dolge jame in več kot 150 metrov globoka brezna. Če preračunamo omenjeno število odkritih jam glede na avtocestne površine, se pokaže, da pridejo po tri jame brez naravnega vhoda na vsak kvadratni kilometer površine Krasa.

Na Krasu je poznanih oziroma raziskanih več kot 600 kraških jam. In če upoštevamo, da je podzemlje povsod podobno, da so torej tudi drugod na Krasu po tri jame brez naravnega vhoda na vsakem kvadratnem kilometru njegove površine, potem je na vsem Krasu še kakšnih 1200 takih jam. Tudi v podzemlju Povirske gmajne! Le kakšne in koliko jih je, še ne vemo! Res pa je, da jame za gradbenike sedaj ne predstavljajo več nobenih večjih težav, zato jih tudi gra-

diteljem dirkališča na povirski gmajni ne bi.

Drugo, na kar moram opozoriti in kar je pomembnejše od samih jam, pa je vodonosnik Krasa. O njem sem podrobneje pisal v 3. številki revije Kras (v novembru 1994 na straneh 22 in 23). V kraškem podzemlju vodni tokovi niso taki, kot so na zemeljskem površju. "Podzemeljska" Reka je samo del - zgornji del - vode, ki zaliva vse špranje in odprtine v kamnini globoko v Krasu. In ta "podzemeljski" del Reke je tisti del te vode, ki teče, se pretaka hitreje. Vsi spodnji deli zakrasele kamnine Krasa, prežeti oziroma prepojeni z vodo, predstavljajo tako imenovani vodonosnik. Vse te špranje, razpoke in votline so med seboj povezane, tako da je to v bistvu "enotno" vodno telo in ne ločeni podzemeljski tokovi. Vsa voda iz vodonosnika se počasi premika proti izviru. Največ je teče proti izviru Timave pri Štivanu v Tržaški zaliv. In le od tega, ali teče skozi večje podzemeljske kanale ali skozi tesne razpoke, je odvisno, ali se pojavlja v izviru čez nekaj tednov ali šele čez nekaj let. To pomeni za varstvo kraške vode in za ohranjanje njene neoporečnosti, da vsaka tekočina, ki steče v kraško notranjost, v podzemlje, iz vrtače, z dvorišča, iz netesnjene greznice, iz kanala, s parkirišča itn. prispeva svoj delež v vodonosnik Krasa. Če je to onesnažena voda, škodljiva ali celo strupena tekočina, prispeva svoj delež k onesnaženju vsega vodonosnika. Od količine takega "dodatka" in od njegove škodljivosti pa je odvisno, ali ga v izviri ne bo zaslediti ali pa bo izvir onesnažen v takšni meri, da je voda za človeka neuporabna ali celo škodljiva.

Vse, kar ponika na Krasu, kar z njegovega površja prodira v njegovo podzemlje, počasi teče proti izviru Timave. V

zaledju teh izvirov, v severozahodnem koncu Krasa, je tudi veliko vodno črpališče Klariči pri Brestovici, odkoder dobiva vodo Kraški vodovod. V Klaričih črpajo čisto vodo z nivoja morske gladine, torej z najnižjega dela vodonosnika. Voda teče tudi pod zemljo navzdol in velika verjetnost je, da bi se večje onesnaženje, tudi če bi se pripetilo pri Divači, lahko pojavilo v vodnem zajetju v Klaričih.

Če nisem bil dovolj jasen, še tole: Voda oziroma tekočina, ki ponika s površne gmajne v podzemlje, sodeluje pri napajanju vodonosnika Krasa in se ponovno pojavlja na površju v izviri Brojnice in oziroma v izviri Timave. Nekateri raziskovalci menijo, da se s tega dela Krasa v posebnih okoliščinah podzemeljska voda lahko prelija tudi v izvire Rižane. Na dirkališču, kakršno je predvideno na Povirski gmajni, je velika verjetnost razlitje goriva oziroma olja in njegovo ponikanje v kraški vodonosnik (razlitje med samo dirko, iz skladišč, ob neprevid-

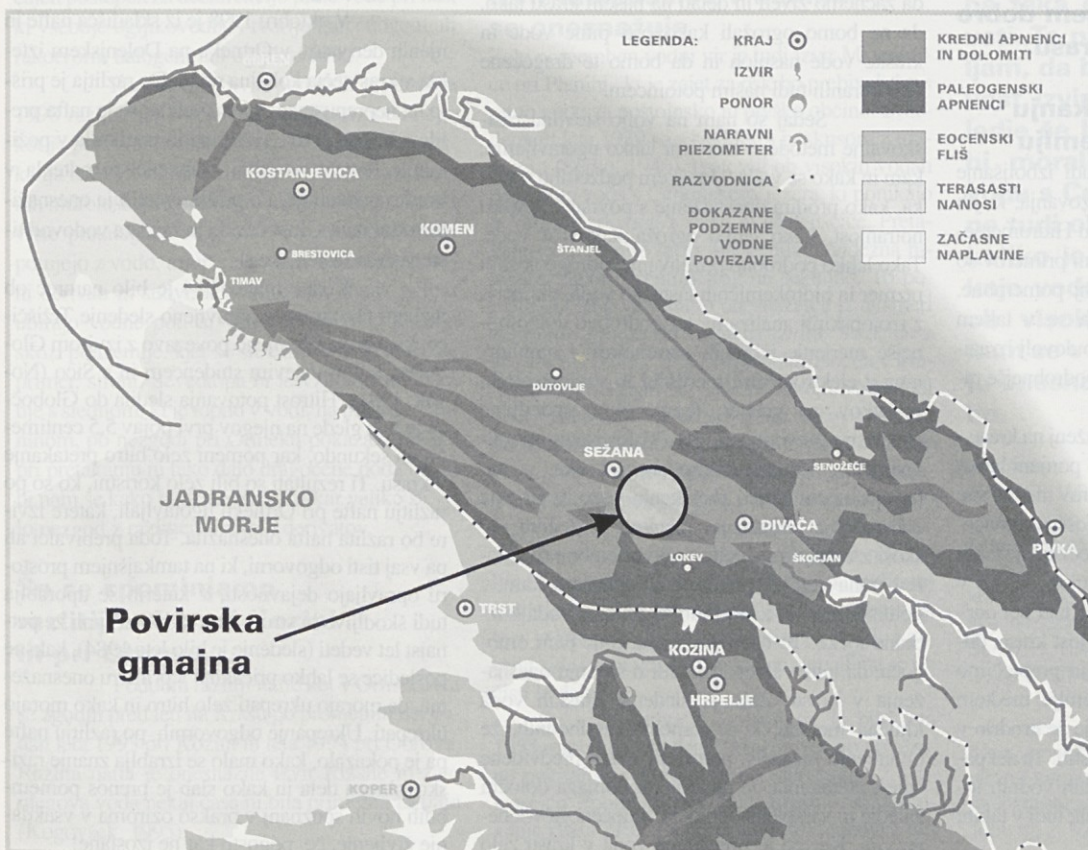
nem ravnanju, ipd.). Na osnovi lastnih raziskav vemo, da se z avtocest spirajo v podzemlje ne samo naftni derivati, kot so bencin, nafta, olja idr., ampak tudi svinec, kadmij in nekatere druge karcinogene snovi, ki povzročajo raka. Najbrž je tega na dirkalni stezi še več kot na avtocesti. Zato se samoumevno zastavlja vprašanje, kako preprečiti, da take snovi ne bi nikdar prišle v v podzemlje Krasa in v kraško vodo?

Ne pišem v imenu Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU, ampak pišem v svojem imenu. Osebnostno menim, da Kras nikakor ni primerna pokrajina za zgraditev dirkališča!

Razumem, da bi bila lahko trenutna korist, ki bi jo imeli od dirkališča na Povirski gmajni okoliški prebivalci, veliko večja od koristi, ki jo imajo od "neuporabne" gmajne. Toda treba je mi-

sliti tudi naprej! Prej ali slej bi dirkališče opustili. Ali bi potem investitor na Povirski gmajni na svoje stroške zagotovil in uredil "prvotno stanje"? Ali bi bila Povirska gmajna z opustelim dirkališčem, z razpadajočimi prometnimi površinami, z ostanki zgradb in infrastrukture sploh še kaj vredna? Ali bi bodoči prebivalci Povirja govorili o Povirski gmajni kot o "ekološki bombi", ki bi postala politični problem in bi ga morala reševati država? Prepričan sem, da je naravno kraško zemljišče kapital, ki bo moral prej ali slej pričeti dajati obresti. Bolj ko bo ostalo naravno, več bo vredno!

Izredni član SAZU dr. Andrej Kranjc, dipl. arheolog, dr. geografskih znanosti - znanstveni svetnik na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Titov trg 2, 6230 Postojna

Kraška planota na shemi obsega okrog 440 kvadratnih kilometrov. Njene vodne vire sestavljajo padavinske in odpadne vode, na robovih pa se napaja z rekami iz nekrškega območja, kot so Reka, Raša, Vipava in Soča. Kraški vodonosnik se prazni ob severnem robu Tržaškega zaliva. Da se poveča varnost vodnih zajetij pred onesnaževanjem, strokovnjaki zagovarjajo, da se sedanje varstvene pasove zaradi novih spoznanj o podzemeljskih vodnih poteh še razširi in še bolj dosledno upošteva. Načrtovalci dirkališča pa s svojim predlogom za Povirsko gmajno umeščajo ta objekt prav nad podzemeljski tok Reke med ponorom v Škocjanske jame ter izviri Brojnice in Timave na obali Tržaškega zaliva!

Raziskave o sledenju vodâ odkrivajo njihovo pretakanje v kraškem podzemlju

NA KRASU ŽELIMO PITI KAKOVOSTNO VODO

Janja Kogovšek

Voda je med najpomembnejšimi surovinami na Zemlji. Brez nje ne bi bilo življenja, v prihodnosti pa brez zadostnih količin čiste vode ne bo razvoja. V Sloveniji in tudi na njenem kraškem svetu, ki obsega čez 43 % njene celotne površine, imamo še obilo kakovostne vode. Vendar pa vse več primerov različnih ekoloških nezdod opozarja, kako ogrožena je voda v našem dobro razvitem in ranljivem krasu.

Vse več vemo o pretakanju vodâ v kraškem podzemlju

Slabšanje, včasih pa tudi izboljšanje kakovosti vodâ kažejo redna opazovanja, ki jih opravlja večkrat letno po programu Hidrometeorološki zavod R Slovenije. V večini primerov so te spremembe majhne, a nič manj pomembne. Onesnaženja po raznih nezdodah se v takem spremljanju kakovosti ne pokažejo dovolj izrazito. Popolnejšo sliko o tem dajejo podrobnejše raziskave v okviru raznih projektov.

Vemo, da večina onesnaženj na krasu - posebno, če gre za nevarne snovi - pomeni lahko dolgotrajno onesnaženje vodnih virov tudi za več desetletij in celo stoletij (tako pogosto upravičeno omenjena Krupa!). Sanacija ali očiščenje takih onesnaženj je na krasu skoraj nemogoča. Le v primeru odlagališč odpadkov lahko tisti del onesnaženja, ki še ni prodrlo v notranjost krasa, odpeljemo na primerno odlagališče in preprečimo njegovo nadaljnje spiranje v podzemlje, medtem ko se tistega dela onesnaženja, ki je že prodrlo v karbonatne kamnine, ne da več očistiti. Ta del padavine počasi spirajo do podzemnih vodnih tokov in se pojavljajo v kraških izvirih; tudi v takih, ki so zajeti za vodovode.

Kadar se izlijejo nevarne snovi, torej tekočine, že vemo iz izkušenj, da odtečejo s površja v kras še prej, predno je mogoče posredovati in učinkovito ukrepati. V dosedanjih raziskavah o prenosu snovi, onesnaženja v krasu smo ugotavljali, da se celo manjše onesnaženje iz karbonatni kamnin spira več let in celo desetletij, predno doseže stopnjo čistosti, kakršna je bila pred onesnaženjem.

Vemo, da je po toči zvoniti prepozno. A na srečo je kakovost naših kraških vodâ v večini primerov še tako dobra, ko je še vedno čas, da začnemo živeti in delati na našem krasu tako, da ne bomo ogrožali kakovosti pitne vode in kraške vode nasploh in da bomo te dragocene vire ohranili tudi našim potomcem.

Sedaj so nam na voljo številne raziskovalne metode, s katerimi lahko ugotavljamo, kam in kako se voda v kraškem podzemlju pretaka, kako prodira onesnaženje s površja v kraško notranjost, kako lahko ogroža kakovost vode. Tako lahko podrobno poznavanje hidrogeoloških razmer in hidrokemičnih lastnosti vodâ, vključno z izotopskimi analizami, ter podrobno dolgotrajnejše merjenje izbranih parametrov - monitoring z elektronskimi merilniki in shranjevalniki podatkov, na primer: temperature, specifične električne prevodnosti, pH (kislosti oziroma alkalnosti), vsebnosti raztopljenega kisika, ..., nakažejo možne smeri pretakanja vode in širjenja onesnaženja. Vendar pa zaenkrat le sledilni poskusi z umetnimi sledili - zelo uporabna so fluorrescentna sledila - pokažejo ali dokažejo, kam, v kolikšni meri in kako hitro se pretaka voda z izbrane točke. To osnovno poznavanje nam omogoča, da lahko sklepamo tudi o širjenju onesnaženja v krasu. Zato je sledenje kraških vodâ ključna metoda, ki s pomočjo predhodnih, že omenjenih raziskav, potrdi ali ovzrže predvidene smeri pretakanja. Je metoda, ki pomaga določiti zaledje in varstvena območja določenega vodnega vira. Ker pa je pretakanje vodâ v krasu zelo

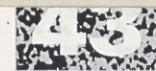
odvisno od hidroloških pogojev, je treba za dobro razumevanje opraviti sledenje vsaj pri nizkem in visokem nivoju vode.

Ugotavljam, da kljub skromnemu financiranju temeljnih raziskav o kakovosti in pretakanju kraških vodâ določene raziskave potekajo in da nam dajejo dobre in nadvse uporabne rezultate. Vendar pa ta nova spoznanja le težko prodrejo v prakso.

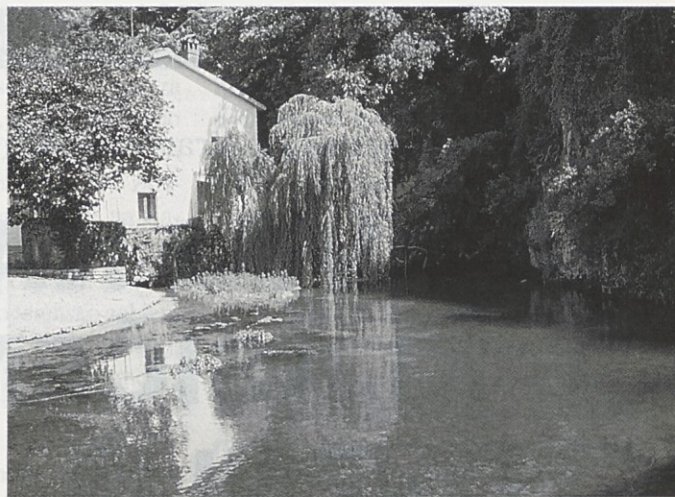
Izlitje nafte pri Ortneku na Dolenjskem

V oktobru 1998 je iz skladišča nafte in njenih derivatov v Ortneku na Dolenjskem iztekla v kras večja količina nafte. Do razlitja je prišlo na neprepustnem svetu, vendar se je nafta prelila v bližnji potok Tržiščico in poniknila v požiralnik Tentera na stiku z apnenci in otekla v kraško podzemlje. Po pričakovanjih je onesnažila vodni izvir Globočec, ki je zajet za vodovod tistega dela Dolenjske.

Konec maja 1984 je bilo namreč ob nizkem nivoju vode opravljeno sledenje Tržiščice, ki je pokazalo njeno povezavo z izvirom Globočec, s Tominčevim studentcem in s Šico (Novak, 1991). Hitrost potovanja sledila do Globočca je bila glede na njegov prvi pojav 5,5 centimetra na sekundo, kar pomeni zelo hitro pretakanje v krasu. Ti rezultati so bili zelo koristni, ko so po razlitju nafte pri Ortneku ugotavljali, katere izvi-re bo razlita nafta onesnažila. Toda prebivalci ali pa vsaj tisti odgovorni, ki na tamkajšnjem prostoru opravljajo dejavnosti, v katerih se uporablja tudi škodljive in strupene snovi, bi morali že petnajst let vedeti (sledenje je bilo leta 1984), kakšne posledice se lahko pričakuje v primeru onesnaženja, da morajo ukrepati zelo hitro in kako morajo ukrepati. Ukrepanje odgovornih po razlitju nafte pa je pokazalo, kako malo se izrablja znanje raziskovalnega dela in kako slab je prenos pomembnih novih spoznanj v prakso oziroma v vsakdanje življenje, če pogosto kar ne izostane!

Sledilni poskus s severnega obrobja Javornika junija 1997 je pokazal, da večji del padavinske vode s tega območja odteka v izvir Malenščice pri Planini, ki je zajet za vodovod - Fotografirala: J. Kogovšek

Sledilni poskus je tudi pokazal, da ob nizki ravni voda odteka tudi v izvire Vipave - Fotografirala: J. Kogovšek

Če do nezgode oziroma onesnaženja že pride, saj nesreča nikoli ne počiva, moramo poskušati zmanjšati njene posledice, če jih že ne moremo preprečiti! Seveda pa se moramo zavedati, da je treba nadvse hitro in strokovno ukrepati. Pravočasna postavitev večjih zaporednih pregrad pred ponorom Tentera in odstranjevanje razlite nafte bi lahko zmanjšali količino nafte, ki je odtekla v kras. S tem bi tudi skrajšali čas, ki je potreben, da se nafta spere iz podzemlja do tiste mere, ko je voda spet uporabna za pitje. Vemo namreč tudi, da se s kloriranjem vode, kar je običajen postopek za dezinfekcijo pitne vode pri nas, ki vsebuje ogljikovodike, tvorijo karcinogeni ali rakotvorni halogenirani ogljikovodiki.

Po razpoložljivih podatkih je oktobra 1998 razlita nafta potovala nekajkrat počasneje, kot je pokazalo sledenje leta 1984. Hitrost pretakanja tekočin v krasu ni odvisna le od vsakokratnih hidroloških razmer, temveč je odvisna tudi od vrste pretakajoče se snovi. V vodi topne snovi potujejo z vodo, torej enako hitro kot voda. Naftni derivati in snovi, ki v vodi niso topni, očitno ubirajo vodne poti in verjetno jih voda potiska skozi podzemlje, kjer so številne ovire, kot so, na primer, sifoni. Seveda pa bi le vzporedno sledenje s sledilom, ki je topno v vodi, na primer z uraninom, po nezgodi pri Ortneku pokazalo razlike pri pretakanju in tako dalo dragocene podatke, ki bi nam še kako koristili glede na kar veliko številno nezgod z razlitjem naftnih derivatov.

Še se spominjamo razlitij nafte pri Kozini in pri Obrovu...

Podobni razlitja nafte kot v Ortneku sta se zgodili pred leti na Krasu po prometnih nezgodah leta 1993 pri Kozini in leta 1994 pri Obrovu. Razlita nafta je onesnažila izvir Rižane in zato njegova voda nekaj časa ni bila primerna za pitje (Kogovšek, 1995).

Tudi na tem prostoru so bile pred razlitjem narejene obsežne raziskave s sledilnimi poskusi, tako da se je dalo kar dobro predvideti, kje in kdaj se bo razlita nafta pojavila, kateri vodni izviri bodo z njo onesnaženi. Na osnovi raziskav so bila določena varstvena območja izvira Rižana. Ta segajo tudi na območja zunaj mejâ koprške občine, ki je edina sprejela odlok o zavarovanju vodnega izvira Rižane. To pa, seveda, ne zadošča, kakor so pokazale tudi posledice razlitja naftnih derivatov pri Obrovu!

Izvir Malenščice v Malnih se onesnažuje

Zelo pomemben vodni vir je tudi izvir Malenščice pri Planini, ki je zajet za oskrbo prebivalstva s pitno vodo za postojnsko in pivško občino. S sledenjem leta 1939 so s sledilnim poskusom z uraninom (Šerko, 1946) ugotovili ob visokih vodah povezavo vodâ s Cerknškega jezera, ki ponikajo v Veliki Karlovici, z izvirov Malenščice. Pretakanje je bilo zelo hitro, saj je bila navidezna hitrost pretoka 6 centimetrov na sekundo. To pomeni, da lahko mrebitno onesnaženje iz te smeri zelo hitro prodre do vodnega izvira. Sledenje z uraninom (Habič, 1989) pa je pokazalo, da v Malenščico pritekajo ob nizkem nivoju vode tudi vode z območja Pivke pri Trnju, kjer požiralnik pri Trnju sprejema v sušnih obdobjih le odpadne vode, saj se Pivka umakne v podzemlje. Omenjeni sledenji sta pokazali, da v zajeti vir priteka poleg vode s pretežno neposeljenih Javornikov (vendar sta na tem območju postojnsko odlagališče komunalnih odpadkov in vojaški poligon) tudi manj ali bolj onesnažena voda s teh območij, kjer je kar nekaj industrije in kjer so številna naselja, odpadnih vodâ pa se tod ne čisti ali pa se jih čisti le delno.

Na območju Javornikov je bilo leta 1955 opravljeno sledenje, ki je pokazalo povezavo požiralnika pod Klemenco (Postojna) z Malenščico. Spomladi 1997 pa je Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU opravil še sledenje z ob-

močja Počka, ki ga je naročilo Ministrstvo za obrambo. Pokazalo je, da padavinska voda s tega območja odteka pretežno proti izviru v Malnih, delno pa tudi v Vipavo.

Vsi, ki živimo na krasu in ki pijemo vodo iz njegovih globlin, si želimo, da bi bila kar najboljše kakovosti. Uresničitev te želje pomeni, da moramo najprej z raziskavami ugotoviti, od kod priteka voda v naše izvire, nato pa taka območja ustrezno varovati. To pa ni lahko. Tako ugotavljam, da bi morali za dobro kakovost izvira v Malnih njegovo zaledje še bolj raziskati. Predvsem bi morali ugotoviti, ali priteka voda s Cerknškega jezera v Malne tudi ob nizkem nivoju vode in koliko je priteka, kako se raztekajo vode z območja Javornikov ob visokem vodnem nivoju in kam se v takih razmerah pretakajo onesnažene vode iz doline Pivke.

Literatura:

Habič, P., 1989: Kraška bifurkacija Pivke na jadransko črnomořskem razvodju.- Acta carsologica, 18, 233-264, Ljubljana
Kogovšek, J., 1995: Izliti nevarnih snovi ogrožajo kraško vodo.- (Riassunto). Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, 7, 141-148, Koper
Šerko, P., 1946: Barvanje ponikalnic v Sloveniji.- Geografski vestnik, 18, 1-4, Ljubljana

Mag. Janja Kogovšek,
dipl.inž.kemijske tehnologije - strokovna svetnica
na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU,
Titov trg 2, 6230 Postojna

Po šestih mednarodnih krasoslovnih šolah

NA SVOJ NAČIN JE KLASIČEN VES KRAS SLOVENIJE

France Šušteršič

Na prelomu med junijem in julijem 1998 se je v Trenti odvila šesta mednarodna krasoslovna šola, kakršno vsako leto organizira in solidno izpelje Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU iz Postojne. O njeni vsebini je bilo že dovolj napisanega - dodam naj le, da smo se v osrčje Julijcev preselili zato, ker je bila vodilna téma šole kras visokih gorâ. Število udeležencev se je od prve šole več kot podvojilo, kar kaže, da si je pridobila dober glas in da postaja zanimiva vse večjemu krogu raziskovalcev krasa. Po petih nadaljevanjih je prebolela "otroške bolezni" (ki sicer niso bile posebej opazne) in dobila razpoznavno obliko ter publiko. Zato se dá o njej napisati tudi kaj splošnega, oceniti njeno vlogo in pomisliti na prihodnost...

Če se ozremo na narodnostno sestavo udeležencev krasoslovne šole, se pokaže, da predstavljajo njeno jedro narodnosti nekdanje dvoglave monarhije, kamor štejejo tudi Italijani (Veneto) in Poljaki (Šlezija). Itali udeleženci so vedno še nekaj drugih narodnosti, ki pa se nekoliko menjavajo. Sklep, da srednjeevropsko krasoslovje na svoj način dobiva svojo os, je tako samoumeven. Manj samoumevno, a sedaj že gotovo in za nas nedvomno častno pa je, da domuje ta os v Sloveniji, v deželi matičnega Krasa in klasičnega krasa.

V začetku so med predavatelji prevladovali vrhunski raziskovalci, do današnjih dni pa se je tehtnica že močno prevesila v korist mladih raziskovalcev in boljših študentov, a nikakor šoli v škodo. Prav v šesti krasoslovni šoli so dotlej neznana imena prinesla sveže in zanimive ideje. Razvoj vodi k ustaljeni obliki usklajevanja medsebojnih pogledov, izmenjevanju znanja in porajanju novih misli. Zlasti med mladimi se tako ustvarjajo strokovni in osebni stiki, ki dostikrat trajajo vse življenje oziroma vse raziskovalno obdobje. In takšna srečanja vodijo k bodoči srednjeevropski krasoslovni šoli (v smislu porajanja znanstvene misli, ne golega pedagoškega procesa).

Ker se je ta šola "naselila" prav v deželi klasičnega krasa, ki z odkritji izjemno velikih brezen v gorâh, spoznanjih o razširjenosti in bogastvu paleokrasi in, ne nazadnje, s popolnoma novimi znanstvenimi pristopi ("surface caving") pridobiva novo težo, ji je - če ne bo prevelikih napak, kakršnih doslej ni bilo - uspeh zagotovljen. To pomeni ne le promocijo Slovenije, ampak pomeni promocijo vse Evrope, saj se je britanska šola, ki je pred dvema desetletjema prevladala nad srednjeevropsko, prelevila v anglosaško, katere težišča so sedaj onkraj oceana.

Krasoslovne šole IZRK imajo podnaslov Klasični kras. Njihov prvotni namen je bil, brez prevelikih ambicij ostalemu svetu pokazati klasične lokacije krasoslovja. Slovenski kras je tako bogat in raznolik, da se tematika do sedaj ni izčrpala, in prav nič ne kaže, da bi se to lahko zgodilo v doglednem času. Pravzaprav bodo prej prišle nove

generacije, ki jim bo vse treba kazati na novo. In že tako je šolam bodočnost zagotovljena!

Treba pa je le pomisliti, da je bilo krasoslovje, enako kot geomorfologija, krajepisno le v svoji klasični dobi. Sledilo je obdobje fenomenologije, sedaj pa so v ospredju procesi. Nič zato, če ostanemo v klasičnem okviru - piramide so danes enako zanimive, kot so bile zanimive pred dva tisoč leti - a povratni učinek bo neogiben. Preveč "klasične" téme lahko do neke mere zakostenijo domače krasoslovje "prve linije", ki mu bo v tem primeru treba odpreti dodatno možnost za promocijo. To pa verjetno že presega naše fizične zmožnosti. Zato bi bilo morda smotno vsakič odpreti dve vzporedni témi: klasične lokacije (pojavi) in novosti z ene ali druge veje procesnega krasoslovja. S tem bi pritegnili predvsem raziskovalce, ki jih bolj zanima abstraktna kot krajepisna (morda že zgodovinska) plat krasoslovja.

Uspešnost šol s podnaslovom "Klasični kras" obnavlja vprašanje, kaj je klasični kras. Prva šola je bila v Lipici, v eni izmed ključnih točk matičnega Krasa in tu ni kaj reči. Druga, že v Postojni, se je posvetila kraškimi poljem, ekskurzije pa so segle tudi na kras Dolenjske, ki ga dotlej nismo šteli v klasičnega. Naslednjic smo se ukvarjali z vrtačami in odpeljali smo se prav v Belo Krajino, saj je tam ena izmed najpomembnejših Cvičičevih lokacij. Četrta smo šli v brezna in petič v jamske sisteme znotraj "klasičnega" trikotnika. Zato pa je šesta krasoslovna šola odločno zapustila dinarski kras in se naselila v naročju Alp.

Brezna, svetovni rekorderji in enkratna glacio-kraška panorama Kaninskih podov, so udeležence več kot prepričali, da je Slovenija na svoj način "klasična" tudi na območju visokogorskega krasa. Ko se bomo ukvarjali s paleokrasom, se bo zgodba ponovila. Skoraj bi lahko zapisal: Bog se je zmotil in Slovenijo obdaril s krasom tako bogato, da "drugorazrednega" krasa tod sploh ni. Zato tradicionalni pojem klasičnega krasa blede, vse tehtnejša pa je ugotovitev, da je na svoj način klasičen ves kras Slovenije. Meni je tako kar prav!

Razširitev tematike ima čisto praktične posledice. Organizatorji sporočijo, da bodo prihodnje šole dobrega pol leta vnaprej. Dokler smo se kljub fenomenološkim témam gibal po dinarskem krasu, smo imeli raziskovalci vedno kaj povedati. Saj pol leta je čisto spodoben rok, da pripraviš predavanje in s kratkim skokom na teren morda vsebino še malenkostno dopolniš. Vsebinski premik pa je čas priprave objektivno skrajšal. Zlasti z vidika visokogorskega kra-

sa je čisto vseeno, ali bi za témo šole zvedeli oktobra 1997 ali aprila 1998. Razen tistih, ki so jim Alpe stalnica, ostali priložnosti za dodatni teren nismo imeli, in tudi, če je kdo imel že kaj zasnovanega, dograjevanje ni bilo možno. Praznino, ki bi prav lahko zazijala, je več kot zapolnila ekskurzija na Kaninske pode. Kaj pa, če bi bilo vreme za kanček slabše ali pa bi se pokvarila žičnica? Ali ne bi bilo bolje, če se o terensko zahtevnejših témah dogovorimo že leto in pol prej, da bi imel vsakdo dovolj časa za primerno pripravo?

Poleg (možnih) organizacijskih težav, ki jih sproži vsebinski premik, predstavitev šole, se odpirajo tudi globlje dileme. Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU je bil zasnovan kot ustanova slovenske akademije, katere "forte" je na "slovenskosti", ne na konkretnem naravnem pojavu. Zato naj pokriva slovenski

kras. Podobno je osnovni tečaj o geologiji krasa, ki ga nudimo na ljubljanski Univerzi, naravnan predvsem na razumevanje domačega krasa in na reševanje njegovih problemov. Medsebojno učinkovanje "slovenskosti" našega krasoslovja in "evropskosti" publike bo prej ali slej sprožilo vprašanje o preosnovanju naših izhodišč. Odločati se bomo morali, ali naj slovenske krasoslovne ustanove prerasejo v evropsko matico, ali pa zavestno ostanemo krajevna posebnost, medtem ko bo težišče razvoja drugod. Kot "operativec" prepuščam odgovor na dilemo bolj pristojnim od sebe!

Dr. France Šušteršič, dipl.inž. geologije,
doktor geoloških znanosti - Univerza v Ljubljani,
Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo,
Aškerčeva 12, 1000 Ljubljana

Kultivirana vrtača in varovalne ter razmejitvene kamnite ograde - iz knjige *Slovene Classical Karst-Kras* (Slovenski klasični Kras)

Po mednarodnem seminarju v Španiji in na Portugalskem
od 24. do 29. avgusta 1998

KAJ MENIJO GEOGRAFI IN KRASOSLOVCI O "DEGRADACIJI PRSTI IN DEZERTIFIKACIJI"

Andrej Kranjc

V avgustu 1998 je bila regionalna konferenca Mednarodne geografske zveze v Lisboni. Taka konferenca je pravzaprav svetovni kongres v malem, kajti "pravi" geografski svetovni kongres je vsaka štiri leta, vmes pa so regionalne konference. Ob tej priložnosti je komisija Mednarodne zveze Land degradation and desertification (Degradacija prsti in dezertifikacija) organizirala "International Seminar and Field Trip on Land Degradation and Desertification" na terenu od Seville do Lisbone. Temu seminarju se je pridružila tudi "kraška komisija" s tematskim naslovom "Sustainable development and management of karst terrain" (Sonaravni razvoj in gospodarjenje s krasom), v kateri sodelujemo tudi slovenski krasoslovci.

Čeprav je bil pretežni del terenskega dela namenjen degradaciji tal (odnašanje in uničevanje prsti) in "dezertifikaciji" (ko so tla že toliko uničena, da na njih ničesar več ne raste oziroma se bistveno osiromaši biološka raznovrstnost), smo bili tudi krasoslovci deležni nekaj "ocvirkov", s katerimi

seznanjam vse, ki jih zanima kras. Saj je ena izmed bistvenih nalog te komisije opozarjati javnost na napake, včasih usodne, ki lahko nastanejo zaradi nepravilnega razvoja in gospodarjenja na krasu.

V Sloveniji imamo na srečo s krasom precej izkušenj, gotovo pa je zanimivo videti, kako lahko kraška svojstva usodno vplivajo na razvoj pokrajine, pa tudi to, kako ljudje poskušajo usodne napake popraviti.

Omenjam tri primere: pretirano izkoriščanje kraške vode v povirju reke Guadiane, izkoriščanje kamnolomov marmorja (marmor je, preprosto povedano, prekristalizirani apnenec in je podvržen zakrasevanju), in zaraščanje pokrajine z evkaliptusovimi gozdovi na Portugalskem.

Pretirano izkoriščanje kraške vode

Izvir reke Guadiane, ene največjih španskih rek, je velik stalni kraški izvir Tablas de Daimiel (v provinci Ciudad Real), okoli katerega je veliko močvirje, ki je v teh najbolj sušnih delih Španije zelo pomemben in zato zaščiten eko- in biotop v okviru narodnega parka "las Tablas de Daimiel". Pravzaprav je bilo tako do nedavna. Ob pomoči moderne tehnike in zaradi pomanjkljive zakonske oziroma administrativne regulative lastniki zemlje nekontrolirano črpajo iz vrtin kraško vodo za namakanje. Izvir

Guadiane se je manjšal in manjšal, dokler ni začel počasi usihati. Če bi se posušil za dlje časa, bi bila to naravna katastrofa. Lokalne oblasti in vodna uprava niso mogle drugega, kot da so organizirale črpanje (to morajo početi še danes) vode iz sosednjih zaježitvenih jezer (za potrebe namakanja) in jo razlivati po kraškem površju in s tem umetno polnijo kraški (podzemeljski) vodonosnik, da izvir ne presahne. Medtem pa seveda lastniki zemljišč še vedno črpajo vodo iz tega vodonosnika za namakanje. "Začaran" oziroma zaprt krog, ki pa ni poceni.

Grmade marmorjevih ostankov

Geološka podlaga širše okolice mesta Borja (Alentejo, vzhodna Portugalska) so kvalitetni marmorji. Te marmorje izkorišča kakšnih 50 kamnolomov. Med njimi je precej majhnih, družinskih podjetij, ki pa imajo pogosto tudi enoto za obdelavo marmorja. Ker veliko kamnolomov deluje že dolgo časa, preden je bila sprejeta ustrezna zakonodaja in preden so bili narejeni prostorski načrti (oboje pravzaprav šele pripravljajo), so ostala nerešena tri pomembna vprašanja: uničevanje prsti, ki je tod zelo debela in kvalitetna, velike količine kamnitih odpadkov - marmornega drobirja, in odpadne vode. Vrh njo plast odkopanega marmorja, ki ni dober za nadaljnjo obdelavo, pa tudi

dobre bloke (tehtajo do 250 ton) so kopicili ob kamnolomih, ne da bi prej odstranili prst. In prst, ki jo je stlačila tako ogromna kamnita masa, je za dolgo časa uničena. Okoli Borbe so zelo kvalitetni vinogradi (v tamkajšnji kooperativni kleti letno dozori okoli 10 milijonov litrov vina), vinogradniki se borijo zoper erozijo prsti in iščejo nove površine za vinograde, v neposredni bližini pa so pod gorami iz zdrobljenega marmorja uničene velike površine dobre prsti. S tem pa nastaja še en problem: pokrajino okoli mesta oziroma pejzaž predstavljajo predvsem umetni griči odpadnega marmorja, visoki do nekaj deset metrov. Ko lastniki kamnolomov na svojem zemljišču nimajo več prostora, kupujejo parcele drugje, da na njih kopicijo odpadni material. To zdaj poskušajo omiliti z uporabo drobirja v gradbene namene, npr. za cestne nasipe, vendar je odloženega gradiva preveč, predrago pa bi bilo, če bi ga vozili daleč proč. Marmor je tudi globoko zakrassel, kar je lepo videti v čelih kamnolomov, zato ni težav z odtekanjem tehnološke vode (veliko jo porabijo za hlajenje ob

vrtanju, žaganju, ipd.), ki se zbira v globokem kraškem vodonosniku. Kje se ta voda zbira, kam odteka, kakšna je njena kakovost - tega zaenkrat ne ve nihče, niti to zaenkrat (še) nikogar preveč ne zanima.

Zaraščanje pokrajine z evkaliptovimi gozdovi

Pri nas je v zadnjem času vedno pogostejše slišati mnenja, da je Kras že preveč porasel z gozdom, zaradi česar izginja njegova kulturna krajina, se spreminja mikroklima, da je velika nevarnost škodljivcev, požarov, itn. O tem je bilo že precej napisanega tudi v reviji Kras. Temu vprašanju, zaraščanju Krasa, je bila namenjena tudi posebna okrogla miza (maja 1997 v Novi Gorici), ki jo je pripravila revija Kras. Podobno dogajanje opažajo v nekaterih suhih delih Portugalske, kjer so namesto dosedanje "montade" (tradicionalni način izrabe tal v obliki gojenega hrasta plutovca in vmesnih pašnikov ali žitnih njiv) zasadili evkaliptu-

sove gozdove. Geografi in še posebej člani omenjene komisije za "degradacijo in dezertifikacijo" so opazili že vrsto negativnih učinkov takega pogoždovanja. Tudi gozdarski strokovnjaki menijo, da "umetni evkaliptusovi sestoji" niso primerni za tamkajšnje naravne razmere. In na podlagi raziskav so portugalski kolegi prišli do podobnih zaključkov kot slovenski strokovnjaki v pogovoru za omenjeno okroglo mizo v Novi Gorici. Monokulturne evkaliptusove gozdove bodo postopno nadomeščali s hrastovimi, pospeševali bodo pašo drobnice, še posebej koz, vključno z občasnim požiganjem poddrasti oziroma pašnikov, kakršna je bila pač tradicionalna navada za vzdrževanje "montade"! Še pomembneje pa bo zadržati oziroma vrniti prebivalce v opuščene kraje in jim pomagati, da bodo na tradicionalni način sonaravno skrbeli za pokrajino, ob tem pa imeli dovolj sredstev za solidno preživljanje.

Izredni član SAZU dr. Andrej Kranjc, dipl. arheolog, dr. geografskih znanosti - znanstveni svetnik na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Titov trg 2, 6230 Postojna

Primer ohranjene "montade" v pokrajini Alentejo na Portugalskem;

posamezni hrasti plutovci (ta, na sliki, je sveže olupljen) sredi žitnih polj. Marsikje je "montado" že zamenjal evkaliptov gozd. - Fotografija: A. Kranjc

Iz družinskih arhivov, zbirk, kolekcij...

GRB ANTONA VITEZA PLEMENITEGA LAVRINA IZ VIPAVE

Davorin Vuga

Potomec slavnega egiptologa iz prve polovice 19. stoletja Tomaž Hrovatin iz Vipave, na Beli 7, hrani v družinskem arhivu v rodbinski hiši tudi izvirni kolorirani osnutek viteškega grba svojega prednika Antona viteza plemenitega Lavrina, avstrijskega diplomata in slovenskega egiptologa.

Risba je narejena na porumenelem listu papirja standardnih staroavstrijskih uradniških mer, barve so akvarelne, pisava z orjavelim črnilom je standardna nemška rokopsna gotica iz 19. stoletja, vendar so nekatere besede napisane v latinici: *Alexandria, von LAURIN* in *nos.* (trificiert). Osnutek je narejen v c.kr. zedinjeni Dvorni pisarni na Dunaju, verjetno kmalu po letu 1841, saj se v zapisu plemenitega Lavrina omenja že kot generalnega konzula v Aleksandriji (Egipt); iz uradnega *curriculum vitae* - kratkega življenjepisa vemo, da je bil ugledni vipavski rojak na to odgovorno in častno službeno mesto imenovan leta 1834 (cf. Gottfried Hamernik, *Anton Ritter von Laurin, Diplomat, Sammler und Ausgräber*, Wien, 1985).

Kdo je bil Anton vitez plemeniti Lavrin?

Preden opišem heraldični dokument iz zapuščine plemenitega Lavrina in

njegov blazon, naj v skopih besedah označim Lavrinovo osebnost in njegovo delo; zlasti tisto v zvezi z egiptologijo, pomembno tudi za naš etnično-kulturni prostor!

Ker ni znan portret nekdanjega avstrijskega generalnega konzula v Egiptu, je osnutek za viteški grb tudi tista edina osebna stvar, ki spominja še vedno na enigmatično, skrivnostno in vendar kozmopolitsko, svetovljansko slovensko osebnost iz 18. in 19. stoletja.

Anton vitez plemeniti Lavrin se je rodil v Vipavi na Kranjskem 21. januarja 1789. Po končanem juridičnem študiju na Dunaju leta 1816 je stopil v službo na *Handelsministerium* - ministrstvu za trgovino. Od leta 1822 do leta 1828 je bil konzularni upravnik v Palermu, Messini in Neaplju (Kraljestvo obeh Sicilij). V letu 1828 je prevzel dolžnost avstrijskega generalnega konzula v Palermu in leta 1834 prav tako kot generalni konzul odšel v Aleksandrijo (*Khedivat* ali podkraljestvo Egipta, v okviru Osmanskega cesarstva). V letih 1840 in 1841 je opravil uspešno posredstveno diplomatsko misijo v sporu med veliko Porto (*Pforte*) in khedivom - podkraljem Egipta, za kar je prejel iz sultanovih rok visoki red, iz rok cesarja Ferdinanda I. pa viteški naslov. Pozneje je bil plemeniti Lavrin zaradi nesoglasij s turško stranjo na cesarjevo zahtevo odpoklican iz Egipta leta 1849. Nato je bil v letih od 1854 do 1858 ministrski svetnik (*Ministerialrath*) na Dunaju. Umrli je 12. junija 1869 v Milanu (Lombardija, Italija).

Sarkofaga Lavrinovih v Vipavi

Plemeniti Lavrin se je med bivanjem v Egiptu živo in dejavno zanimal za egiptovske starine in izkopaval zlasti v znameniti Saqqari pri Memphisu, kjer so bili pokopani zlasti faraoni III. in IV. dinastije iz časa Starega kraljestva. V Aleksandriji, v *Maison Laurin*, je svetovljanski Vipavec ohranil obsežno in daleč znano zbirko egiptovskih in helenističnih starin: večji del predmetov je ob svoji vrnitvi iz Egipta podaril Umetnostno-zgodovinskemu muzeju (*Kunsthistorischen Museum*) na Dunaju, manjši del Kranjskemu deželnemu muzeju v Ljubljani in nekaj starin celo Meščanskemu muzeju (*Museo Civico*) v Trstu. Za Vipavo sta zlasti pomembna dva staroegiptovska sarkofaga iz Saqqare. Vanju je leta 1846, pripeljana iz Egipta čez Trst in Kras, plemeniti Lavrin dal sekundarno pokopati, to je prekopati, najprej umrla starša (*Laurinidae parentes*) in le malo pozneje še svojega mlađoletnega sina, umrlega v Aleksandriji.

Vipavska sarkofaga (glej 26. številko revije Kras na straneh 20-22, Vuga, Davorin, 1998: Sarkofaga v Vipavi so tovorili čez Kras!) sta iz začetka V. dinastije, bolje iz časa vlade prvega faraona te dinastije z imenom *Wser-kha-f*, od leta 2480 do leta 2473 pred Kristusom (pr.Kr.). V desnem sarkofagu, gledano od jugovzhodnega zidu vipavskega pokopališča, je bil nekdanji pokopan kraljev brat, 'prijatelj kralja' *Ra-wēr* (*R'-wr* - Ra/je/ velik), v levem sarkofaku pa

je bil nekdanj pokopan kraljev sin *Min-íwn* (*Mnw-íwn* - Minov steber). Levi sarkofag ima tudi lepo vidno titulaturu: *nsw s3 n ht.f Mnw-íwn* Kraljev sin, pripada k telesu on, Min(w) - íwn.

Ni odveč pripisati, da sta omenjena aristokratska sarkofaga z napisoma v standardnih hieroglifih - ki se na obeh kamnitih krstah iz rožnatega aswanskega granita kar nekajkrat ponovita v isti obliki (6+1) /pod pokrovom/ pri Ra-wêr in (2) pri Min-íwn - najstarejši literarni spomenik na Slovenskem, seveda sekundarni!

Kaj pa Lavrinov grb?

In sedaj o heraldiki! Rokopis, transkribiran v Osnutku, se v nemščini glasi:

Entwurf/des ritterlichen Wappens des k. (aiserlichen) k. (öniglichen) Gu-/bernia/raths und Generalkonsul zu/Alexandria, Anton Ritter von LAURIN. /!(grb)/ NON NISI MORIENS MVTOR (deviza)/ Der Kunst und dem Stande/entsprechend./ Wretschneider/nos. (trificiert) Wappenceiger/der k. ((aiserlichen) k. (öniglichen) vereinigten Hofkanzlei. V slovenščini se to glasi: Osnutek viteškega grba c. kr. gubernijskega svetnika in generalnega konzula v Aleksandriji, Antona viteza plemenitega Lavrina. Ustrezno umetnosti in stanu. Wretschneider nostrificiral, grbovni pokazatelj c.kr. zedinjene Dvorne pisarne. NE SPREMINJAM SE, RAZEN KO UMIRAM. (deviza).

Blazon grba Antona viteza plemenitega Lavrina predstavljajo francoski ščit;

na desnem stebru na srebrnem polju prekriti oljni vejici, spodnja je zlata, zgornja je modra; na levem stebru tri pravokotna modra polja, ločena s srebrnim vodoravnim pasom, v vsakem je zlata sfiga, pogled v desno, vznožje levega stebra je v modri barvi; modra lenta in deviza pod ščitom, v srebrnih kapitalah: NON NISI MORIENS MVTOR; nad ščitom dve modri viteški turnirski čeladi, z vizirjem, gledata nasproti: obroba vizirja in vznožja čelade v zlati barvi, notranjost vizirja je rdeča; zlata kraljeva krona na vsaki čeladi, trije dragi kamni v prvi vrsti, moder, rdeč, moder (kraki), trije v drugi vrsti, rdeč, moder, rdeč (obroč); modri kresti v obliki kril, na desni kresti je polmesec, gleda v levo, na levi kresti je sonce s petimi kraki, gleda v levo; plašča pod čeladama, ki se spreminjata v listje, sta v modri in srebrni barvi, del rumena v rdeči barvi.

Grb vipavskega rojaka in egiptologa Antona viteza plemenitega Lavrina je le dokaz več za retorično vprašanje, koliko heraldičnih stvaritev in raritet se pravzaprav skriva in hrani v zasebni lasti pri nas? Z obravnavo viteškega grba v kulturnem oziru nesmrtnega in daleč po svetu znanega Vipavca smo hoteli opozoriti na ta malo znani in raziskani delček zgodovine žlahtnih rodbin na Slovenskem. In hkrati spodbuditi bralce revije Kras, naj uredništvu - na naslov: Mediacarso, d.o.o., Rimska 8, 1000 Ljubljana, telefon: 061/121-46-90 in 121-46-95 - spročijo, če imajo od svojih prednikov kaj takega ali podobnega s krasa in o Krasu! Ne le grbe, stare listine, spominske knjige, razglednice, pisma ampak tudi za Kras tipične potrebščine, pripomočke, orodja, pomagala, opremo, pohištvo, itn. Uredništvo jih bo z zadovoljstvom predstavilo v reviji Kras!

Davorin Vuga, dipl. arheolog - svetovalec direktorja za arheološko dediščino na Upravi RS za kulturno dediščino, Plečnikov trg 2, 1000 Ljubljana

Pozitivni človeški odnosi odpirajo nova spoznanja

EDINA PRAVA LJUBEZEN JE - LJUBEZEN DO DRUGAČNIH

Silva Matos, dipl. psihologinja

Kaj je sploh drugačnost? Se jaz s svojo drugačnostjo lahko kakorkoli primerjam s človekom? Vsakdo je drugačen!

Ko spoznavam samo sebe oziroma samega sebe, se lahko sprejemem takšno ali takšnega, kot pač sem, in s tem priznam, sprejemem svojo drugačnost. Če zaupam in verjamem sami sebi ali samemu sebi, se imam rada takšno ali rad takšnega, kot pač sem. Tudi svoje posebnosti! To se bo odražalo v vsem mojem delovanju! In pristnost privlači kot med. Iskren smehljaj, ki sije iz oči, človeka odpira za dobro, za lepo...

Mnogi ljudje si želijo, da bi naredili na druge prav poseben, določen vtis, da bi posnemali prav določeno vedenje. Želijo postati takšni, kot je nekdo drug, ali drugim skriti, kakšni v resnici so. To zahteva od njih, da si nadenejo masko. Njihov smehljaj ni več pristen; besede ne potrjujejo tistega, kar izražajo z obrazom, kar kažejo gibi, drža, oči. Barva glasu zveni nenavadno.

Ljudje kar naprej poskušamo spreminjati svojo pristno naravo, pa tolikokrat zaman. Vedno znova ugotavljamo, da je to težko, če že ne nemogoče...

Če je v meni resnična želja biti to, kar sem, sem že na pravi poti. S hvaležnostjo se zavem svojih lastnosti, svojega bogastva. Toda lahko naredim še več - preneham spreminjati druge!

Za sprejemanje sebe je potreben napor. Nič ne pride kar samo od sebe!

Ko začneš uživati ob svojih lastnostih, si naredil že velikanski korak. Lažje je priti do sebe, če povezuješ svoje življenje z drugimi. Svojo identiteto, istovetnost dobiš le skozi srečevanje, sprejemanje ljudi. Lepo je tudi, če svojo osebnost zliješ z nekom, ki ga imaš rad. Od ljubezni se človekove zmogljivosti razbohotijo. Ob ljubezni lahko komu izrazim sebe, svoje misli, razmišljam o sebi in drugih; ob stiski me nekdo podpre, mi ponudi prijazno, mimo roko. Nikoli se ne dolgočasi, saj se odpirajo novi svetovi!

Pozitivni medčloveški odnosi odpirajo povsem nova spoznanja, me polnijo z novimi možnostmi. Ko se mi v ljubezni napolni duša, se to odraža v vsem - v mojem vsakdanjem življenju, v mojem odnosu, v ravnanju, ki pomeni, da znam garati in da znam počivati, da znam dajati in da znam sprejemati, da znam postavljati meje, ščititi sebe, in da znam podirati plotove, ki dušijo ustvarjalnost.

Predvsem pa se je treba opogumiti in: pogledati sebe, poslušati in ne le slišati svet drugih. Če sva dva,

se srečavati in ne le hoditi mimo, se odkrito pogovoriti, povedati svoje občutke, ugotoviti razlike, spoštovati in ne prezirati. Zaradi malih stvari, ki motijo - nikoli ne razglasimo vojne. Spraševati, iskati naprej! Razlikam se lahko tudi nasmejemo.

Začudena sem, kar neverjetno se mi zdi - vedno znova, kako se človek kar prerodi in začne rasti, sodelovati, če začuti, da ga razumemo, da sprejemamo njegove lastnosti, občutke, posebnosti, napake.

Torej komunicirajmo, svoja znanja izkoriščajmo za dobro, da se približujemo, da ponujamo roko, ne pa, da obračamo hrbet vsemu, kar je malo drugačno!

Vsakdo med nami je edinstven. Kako močno je to - vedeti! Spremem se lahko tako, da se posvetim sebi, prepustim, prisluhnem svoji vlogi, ki jo imam tu. Da začutim podporo, moč, ki mi bo pomagala premagati svoje šibkosti, razviti najboljše, kar je v meni...

Ali je možno, da pridem do tega, če se zapiram vase, med stene, če se bojim ljudi, življenja, če tonem v hrupu, smradu, prepojena oziroma prepojen s poživilmi...? Težko! Treba je poiskati kraj, način...!

Kadar pridem na Kras, se nasmehnem zelenju, ki le navidezno pokriva čudovite kamnite strukture. Občudujem vinograde, domove, ki dihajo z okoljem. S svojo enkratnostjo kažejo na izredno ustvarjalnost ljudi na tem delčku zemlje. Ko potujem čez čarobno kraško pokrajino, čez njene sence in svetlobe, se prepustim božanju vetra, ki nosi s seboj vonjave dišečih livad, gozdov... In začutim duha, globoko v sebi odkrijem moč, da bi spoznala, rasla, gradila, se prepustila vodenju, se spojila z ljubeznijo!

KO BANKA PRIDE K VAM

Bančne storitve preko
telefona ali interneta
Doma in v tujini

- Pregled stanja in prometa na
vaših računih (žiro, tekoči, devizni)
- Plačevanje s položnico ali
splošnim prenosnim nalogom

<http://www.skb.net>
e-mail: skb.net@skb.si
e-mail: info@skb.si

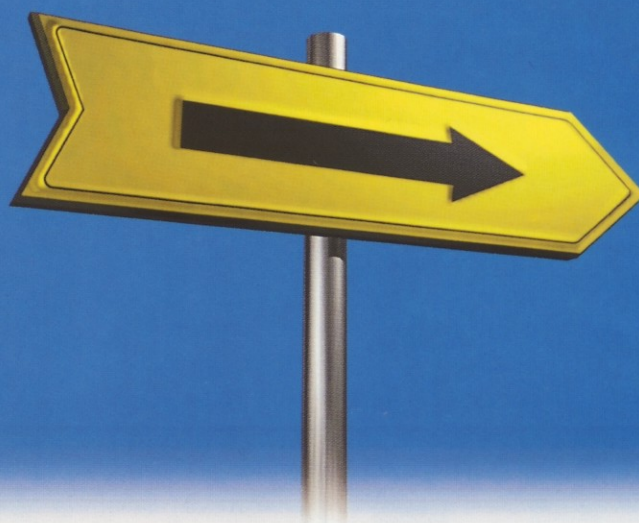

SKB BANKA D.D.

Za Danes. In za Jutri.

GLAVNI POKROVITELJ
OLIMPIJSKE
REPREZENTANCE

PRAVA SMER!

Ob vsakem vzletu in pristanku.

Duty&Tax
FreeShop

Svet v malem

Dobrodošli v hiši kongresnega turizma!

Združili smo dobro in lepo, koristno in prijetno, ker smo prepričani, da je v enem ubranem dnevu dovolj časa za uspešno poslovno ali strokovno srečanje in sprostitev. Gostimo priložnostne poslovne večere in zahtevnejše konferenčne oziroma kongresne prireditve. Pustite se navdušiti z visokim standardom storitev, vrhunsko tehnično opremljenostjo in gostoljubnostjo gostinskih mojstrov. Uspešni dnevi se lahko začnejo z rekreativnim jutrom in končajo s sproščenim večerom!

Vigri je več kot igra.

Hoteli Igralnice Turizem

Beseda
je vsak
dan manj
vredna.

TUDI DO 35 ODSOTKOV NIŽJE CENE

35%

MOBITEL JE VSAK DAN BLIŽJI. • NA NJEGOVH LINIJAH SE
POGOVARJA ŽE VSAK DESETI SLOVENEK IN MOBITELOVA
SIGNALA NMT IN GSM SEŽETA SKORAJ V VSAK DEL SLOVENIJE.

• NOVE UGODNOSTI BLIŽAJO MOBITEL ŠE BOLJ IN NA VSEH
RAVNEH. • CENEJŠA MINUTA POGOVORA DOMA IN NA
MEDNARODNIH ZVEZAH. • CENEJŠA MESEČNA NAROČNINA. •
NAROČNIŠKI PAKETI DOBIVAJO BREZPLAČNE DODATNE STORITVE.

• OD PRVE SEKUNDE, KO SE ZVEZA VZPOSTAVI, VELJA
SEKUNDNI INTERVAL. • RAZLIČNI PAKETI SO PRILAGOJENI
RAZLIČNIM POTREBAM UPORABNIKOV. • POSEBEN DRUŽINSKI
BONUS PRINAŠA NOVE UGODNOSTI IN DODATNE POCENITVE.

ODSLEJ JE BESEDA PRI MOBITELU CENEJŠA.

WWW.MOBITEL.SI

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

svoboden kot ptica